

T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÇERÇEVELEME TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN TOPLUMSAL
HAREKETLERİN ANALİZİ**

SABRİYE KESKİN

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üye. Emine Gülselcen KAFKASYALI

KIRIKKALE- 2023

T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÇERÇEVELEME TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN TOPLUMSAL
HAREKETLERİN ANALİZİ**

SABRİYE KESKİN

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üye. Emine Gülselcen KAFKASYALI

KIRIKKALE- 2023

KABUL-ONAY

Sabriye KESKİN tarafından hazırlanan ‘ÇERÇEVELEME TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN TOPLUMSAL HAREKETLERİN ANALİZİ’ adlı TEZ çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/ OY ÇOKLUĞU ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üye. Emine Gülselcen KAFKASYALI İmza.....

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/
Onaylamıyorum

Başkan: Dr. Öğr. Üye. Onur YILDIRIM

İmza.....

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/
Onaylamıyorum

Üye: Dr. Öğr. Üye. Gülden ÇAMURCUOĞLU

İmza.....

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/
Onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 28/12/2023

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

2023

Sabriye KESKİN

ÖZET

ÇERÇEVELEME TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN TOPLUMSAL HAREKETLERİN ANALİZİ

Kırıkkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üye. Emine Gülselcen KAFKASYALI

Aralık 2023, 140 sayfa

Toplumsal hareketler, geçmişten günümüze insanlar için büyük değişimler meydana getiren önemli bir dinamik yapıyı teşkil etmektedir. Hareketlerin temelinde mevcut sistemlerin sorgulanması yatmaktadır. Kolektif hareketlerin oluşmasındaki temel unsur bireysel katılımdır. Bireyler, bulundukları toplumdaki mevcut sosyal, politik, kültürel ve ekonomik alanlarda değişim ve dönüşüm talebiyle ortak amaçlar ve hedefler doğrultusunda bir araya gelmesiyle kolektif bir yapı oluşturur. Kolektif davranışlar, erken dönem teorisyenleri tarafından korkutucu, aşırı, tahmin edilemez, irrasyonel ve geçici olarak tasvir edilmiştir. Toplumsal hareketler, kolektif davranışlar içindeki en güçlü ve organize biçimi olmakla birlikte aynı zamanda da etkisi en kalıcı olanıdır. Toplumsal hareketler, bilinçli olarak bir araya gelmiş, aynı amaca hizmet eden, organize ve örgütlü bir gruptur. Kolektif davranışlar, rastgele, özensiz ve karmaşıktır, kısa ömürlü ve örgütlenmemiştir. Kolektif hareketler içinde toplumsal hareketler için ayrı olarak inceleme ve araştırma gerekmektedir. Toplumsal hareketlerin değişimin bir sonucu değil bir aracı olduğunun anlaşılması bu alandaki incelemeleri arttırmıştır. Kolektif hareketler bir politikayı ya da doğrudan devletin kendisini hedef almakta, çok sayıda insanın hayatında değişim meydana getirmek ya da değişime direnmek için direnen toplu çabaları ifade etmektedir. Toplumsal hareketlerin incelenmesinde 1960 sonrası dönemde, klasik teorilerin toplumsal hareketleri açıklamada yetersiz kalması sonucu yeni teoriler geliştirilmiştir. Bu teoriler, kaynak seferberliği teorisi, siyasi süreç teorisi, yeni toplumsal hareketler teorisi ve çerçeveleme teorisidir. Çerçeveleme teorisi bireylerin algı ve yorumlarını şekillendirip çevresindeki olayları tanımlama ve etiketlemelerini sağlayan anlamlandırma sürecidir.

Bu çalışmada toplumsal hareket çalışmalarında merkezi teori haline gelen çerçeveleme teorisi perspektifiyle, aynı dönemde benzer taleplerle ortaya çıkan İspanya’da Öfkeliiler (Indignados) Hareketi, İzlanda’da İzlanda Mutfak Devrimi ve Türkiye’de Gezi Parkı Hareketi incelenmiştir. Tezin amacı farklı kültürde ve ülkelerde ortaya çıkan fakat benzer talepleri olan hareketlerin çerçeveleme teorisi perspektifiyle incelendiğinde hareketlerin sorunları nasıl çerçevelediği, hangi çözümler sunduğu ve nasıl seferberlik oluşturduğu gibi açılardan incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Modern Teoriler, Çerçeveleme Teorisi, Öfkeliiler (Indignados) Hareketi, İzlanda Mutfak Devrimi, Gezi Parkı Hareketi.

ABSTRACT

ANALYZING SOCIAL MOVEMENTS FROM THE PERSPECTIVE OF FRAMING THEORY

Kırıkkale University

Institute of Social Sciences

Department of Political Science and Public Administration, Master's Thesis

Supervisor: Dr. Öğr. Üye. Emine Gülselcen KAFKASYALI

December 2023, 140 pages

Social movements constitute an important dynamic structure that has brought about great changes for people from past to present. The basis of movements is the questioning of existing systems. The main element in the formation of collective movements is individual participation. Individuals form a collective structure when they come together in line with common goals and objectives with the demand for change and transformation in the existing social, political, cultural and economic fields in their society. Collective behavior has been described by early theorists as frightening, extreme, unpredictable, irrational and temporary. Social movements are the most powerful and organized form of collective behaviour, but also the one with the most lasting impact. A social movement is an organized group of people who consciously come together to serve the same purpose. Collective behaviour is random, sloppy and complex, short-lived and unorganized. Within collective movements, social movements need to be analyzed and researched separately. The realization that social movements are a means rather than an outcome of change has increased the research in this field. Collective movements target a policy or the state itself directly and represent collective efforts to bring about change in the lives of large numbers of people or to resist change. In the post-1960 period, new theories were developed as a result of the inadequacy of classical theories in explaining social movements. These theories include resource mobilization theory, political process theory, new social movements theory and framing theory. Framing theory is the process of interpretation that shapes individuals' perceptions and interpretations and enables them to define and label the events around them.

In this study, the Indignados Movement in Spain, the Icelandic Kitchen Revolution in Iceland and the Gezi Park Movement in Turkey, which are movements that emerged with similar demands in the same period, are examined from the perspective of framing theory, which has become the central theory in social movement studies. The aim of the thesis is to examine the movements that emerged in different cultures and countries but with similar demands from the perspective of framing theory in terms of how the movements frame problems, what solutions they offer and how they mobilize.

Keywords: Modern Theories, Framing Theory, Indignados Movement, Icelandic Kitchen Revolution, Gezi Park Movement.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam süresince bana yol gösteren ve rehberlik eden değerli hocam Dr. Öğr. Üye. Emine Gülselcen KAFKASYALI'ya teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca bu süreçte bana sevgi, anlayış ve desteklerini hiç esirgemeyen anneme, babama, ablama ve abime en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Bu yolculukta vermiş olduğunuz motivasyon ve güç benim için çok değerliydi.

Destekleriniz için çok teşekkür ederim...

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
TABLolar DİZİNİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
TOPLUMSAL HAREKETLERE TEORİK BAKIŞ.....	4
1.1. Toplumsal Hareket Kavramı	4
1.2. Toplumsal Hareketlerin Tarihi	14
1.3. Toplumsal Hareket Türleri.....	20
1.3.1. Reform Hareketleri.....	21
1.3.2. Devrimci Hareketler (Dönüştürücü Hareketler)	21
1.3.3. Dini Hareketler.....	22
1.3.4. Alternatif Hareketler	23
1.3.5. Direniş Hareketleri.....	23
1.4. Toplumsal Hareketlerde Klasik Yaklaşımlar	24
1.4.1. Weber (1814-1920) ve Karizmatik Otorite	24
1.4.2. Marx (1818-1883) ve Çatışma Yaklaşımı	25
1.4.3. Durkheim (1858-1917) ve Organik Dayanışma	27
1.4.4. Lenin (1870-1924) ve Örgütsel Teori	28
1.4.5. Gramsci (1891-1937) ve Hegemonya	28
1.5. Toplumsal Hareket Teorileri.....	31
1.5.1. Geleneksel Teoriler	31
1.5.1.1. Şikago Okulu	31

1.5.1.2. Görelî Yoksunluk Teorisi.....	32
1.5.1.3. Katma Değer Teorisi.....	34
1.5.2. Modern Teoriler	36
1.5.2.1. Kaynak Seferberliği Teorisi	37
1.5.2.2. Politik/Siyasi Süreç Teorisi.....	46
1.5.2.3. Yeni Sosyal Hareket Teorisi	49
1.5.2.4. Çerçeveleme Teorisi	56
İKİNCİ BÖLÜM.....	60
ÇERÇEVELEME TEORİSİ.....	60
2.1. Çerçeveleme.....	62
2.2. Toplumsal Hareket Teorisi Olarak Çerçeveleme Kavramının Ortaya Çıkışı.....	64
2.3. Çerçeveleme Teorisiyle İlişkili Unsurlar	67
2.3.1. Kimlik.....	67
2.3.2. Kültür	69
2.3.3. Ağlar ve Katılım	70
2.3.4. Duygu	71
2.4. Çerçeveleme Teorisi Temel Kavramları.....	73
2.4.1. Çerçeve Hizalama İşlemleri.....	73
2.4.1.1. Çerçeve Köprüleme	73
2.4.1.2. Çerçeve Güçlendirme	73
2.4.1.3. Çerçeve Genişletme	74
2.4.1.4. Çerçeve Dönüştürme.....	74
2.4.2. Kolektif Eylem Çerçeveleri	75
2.4.3. Ana Çerçeveler.....	75
2.4.4. Temel Çerçeveleme Görevleri.....	77
2.4.4.1. Teşhis (Diagnostik) Çerçeveleme.....	78
2.4.4.2. Tahmin (Prognostik) Çerçeveleme	79
2.4.4.3. Motivasyonel Çerçeveleme	79
2.4.5. Çerçeveleme Süreçleri.....	80
2.4.5.1. Söylemsel Süreç	80
2.4.5.2. Stratejik Süreç	80
2.4.5.3. Tartışmalı Süreç.....	80
2.4.6. Çerçeveleme Teorisine İlişkin Literatür Taraması.....	81

3.BÖLÜM.....	83
ÇERÇEVELEME TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN TOPLUMSAL HAREKETLERİN ANALİZİ	83
3.1. İzlanda Mutfak Devrimi.....	85
3.1.1. Teşhis (Diagnostik) Çerçeveleme	86
3.1.2. Tahmin (Prognostik) Çerçeveleme	86
3.1.3. Motivasyonel Çerçeveleme	87
3.1.4. Hareketin Sloganları.....	88
3.1.5. Hareketin Başarısı	89
3.2. Öfkeliiler (Indignados) Hareketi	90
3.2.1. Hareketin Ana Çerçevesi.....	91
3.2.2. Teşhis (Diagnostik) Çerçeveleme	92
3.2.3. Tahmin (Prognostik) Çerçeveleme	94
3.2.4. Motivasyonel Çerçeveleme	95
3.2.5. Çerçeve Köprüleme ve Genişletme.....	97
3.2.6. Çerçeve Dönüştürme	98
3.2.7. Karşı Çerçeveleme	99
3.2.8. Çerçeve Rezonansı.....	99
3.2.9. Hareketin Söylemleri.....	100
3.2.10. Hareketin Başarısı	100
3.3. Gezi Parkı Hareketi	101
3.3.1. Teşhis (Diagnostik) Çerçevesi	102
3.3.2. Tahmin (Prognostik) Çerçevesi	103
3.3.3. Motivasyonel Çerçeveleme	104
3.3.4. Çerçeve Rezonansı.....	105
3.3.5. Karşı Çerçeveleme	105
3.3.6. Çerçeve Genişletme	107
3.3.7. Hareketin Söylemleri.....	108
3.3.8. Hareketin Başarısı	113
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA.....	122
ONLİNE KAYNAKLAR.....	139
ÖZGEÇMİŞ	140

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 : Sivil şiddetin oluşma ihtimali ve büyüklüğünü etkileyen faktörler.....	34
Şekil 2 : Çok sayıda toplumsal hareket örgütü toplumsal hareket endüstrisini oluşturur. Birden fazla toplumsal hareket endüstrisi bir toplumdaki toplumsal hareket sektörünü oluşturur	44
Şekil 3 : Kolektif Eylem Çerçeveleri.....	81

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1	: Toplumsal Hareket Türleri.....	23
----------------	---	-----------

KISALTMALAR

AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi,
AYM	: Anayasa Mahkemesi
RMT	: Kaynak Mobilizasyon Teorisi
SMI	: Toplumsal Hareket Endüstrileri
SMO	: Toplumsal Hareket Örgütleri
YTH	: Yeni Toplumsal Hareketler

GİRİŞ

Toplumsal hareketler, sanayinin gelişmesiyle birlikte ekonomik temelli bir yapıda ortaya çıkmaya başlamış ve genel olarak işçi sınıfı hareketlerinden meydana gelmiştir. İşçi sınıfı haklarını ve taleplerini elde edebilmek amacıyla siyasi parti örgütlenmesiyle siyasi gücü ele geçirmek için mücadele vermiştir. Bu hareketlerin endüstriyel toplum tipine ait olduklarını ima etmek anlamında ‘eski toplumsal hareketler’ olarak adlandırılmaktadır. 1960’lı ve 70’li yıllarda ise toplumsal hareketler ekonomik temelli olmaktan ziyade kimlik inşası, eşitlik, katılım ve farklılık gibi yeni talepler üzerinden yükselmiştir. Bu yeni taleplerle ortaya çıkan toplumsal hareketler klasik toplumsal hareket teorilerinin sorgulanmasına yol açmıştır (Çayır, 2016). 1960’lardan sonra değişen ekonomik ve sosyal hayatla birlikte ortaya çıkan toplumsal hareketleri açıklamada yetersiz kalan geleneksel teorilere karşı toplumsal hareketlere yönelik yeni teoriler geliştirilmeye başlanmıştır. Bu teoriler Kaynak Seferberliği Teorisi, Siyasi Süreç Teorisi ve Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi’dir. Bu teoriler hareketleri kaynaklar, mevcut siyasi sistem ve yeni gelişen ekonomik ve toplumsal gelişmeler açısından ele almıştır. Toplumsal hareketleri makro yapısal bağlamlarla inceleyen bu teoriler, hareketlerin mikro unsurlarını aydınlatmada yeterli olamamıştır. 1980’lerde ise toplumsal hareketleri mikro seviyede inceleyen Çerçeveleme Teorisi ortaya çıkmıştır.

Çerçeveleme teorisini sosyoloji bilimine kazandıran Erving Goffman olmuştur (Goffman, 1974). Gamson ve arkadaşları da ‘adaletsizlik çerçeveleri’ çalışmasıyla toplumsal hareketlerdeki çalışmaları sosyo-psikolojik bir yöne çekmiştir. 1986’da ise Snow ve arkadaşlarının geliştirmiş olduğu çerçeve hizalama süreçleriyle toplumsal hareketlere yeni bir yön kazandırılmıştır. 1990’lı yıllardan itibaren çerçeveleme teorisi toplumsal hareket çalışmaları alanında merkezi öneme sahip bir teori olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Noakes ve Johnston, 2005: 3). Çerçeveleme teorisinin temelinde, hareketlerin oluşum ve gelişim aşamalarındaki sosyo-psikolojik etkilere odaklanması bulunmaktadır. Teoride bireysel motivasyon, katılım, seferberlik, sosyal ağlar, harekete üye kazanma gibi mikro süreçler analiz edilmektedir. Teoriye göre

hareketler, fikir ve düşüncelerin yalnızca taşıyıcıları değil aynı zamanda üreticisidir. Toplumsal hareketlerin, anlam üretme, algıyı yönlendirme ve anlam kazandırma gibi işlevleri çerçeveleme olarak kavramsallaştırılmıştır.

Çerçeveleme kavramı toplumsal hareket çalışmaları dışında politika, medya ve siyasal iletişim gibi alanlarda da kullanılmaktadır. Bu alanlarda kullanılan çerçeveleme kavramının ortak yönü konuların çerçevesinin ustaca belirlenmesidir. Ustaca belirlenen çerçevelerle politikacılar seçim kazanır, gazeteciler kamuoyunu etkiler, toplumsal hareketler ise katılımı artırır. Bu bağlamda çerçeveleme çalışmaları, hareket aktörlerinin hangi nedenlerle çerçevelerin yayılmasını kolaylaştırdığını veya sınırlandırdığını incelemektedir (Noy, 2009: 223).

Çerçeveler bireylerin algılarını ve yorumlamalarını şekillendirip çevresindeki olayları tanımlama ve etiketlemelerini sağlayan anlamlandırma sürecini ifade etmektedir. Bu süreçte hem bireyi hem de kolektiviteyi yönlendirmektedir (Snow vd., 1986: 464). Başarılı bir hareket oluşturabilmenin yolu güçlü bir seferberlik oluşturmadan geçmektedir. Hareket, amaç ve hedefleri doğrultusunda ne kadar çok kişiyi harekete seferber edebilirse hareketin meşruiyetini, etkisini ve sonuçlarını da o kadar arttıracaktır. Çerçeveleme teorisi başarılı bir seferberlik gerçekleştirebilmek için belirli stratejilere sahip olunması gerektiğini savunmaktadır.

Bu çalışmada farklı toplumsal hareketlerin çerçeveleme teorisi perspektifiyle hareket seferberliği oluşturmada hangi çerçeveleri benimsedikleri ve böylece hangi mikro yapısal süreçlerden geçtiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Çerçeveleme süreçleriyle hareketlerin ana çerçevelerini nasıl oluşturdukları, kolektif eylem çerçevelerini, teşhis, tahmin ve motivasyon süreçlerini nasıl yönettikleri, yankıları ve karşı hareketleri gibi süreçler incelenecektir. Ayrıca bu çalışma ülkemizde toplumsal hareket çalışmalarında çok fazla ve detaylı şekilde yer verilmeyen çerçeveleme teorisinin detaylı açıklanmasıyla literatürdeki boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

Tezin ilk bölümünde toplumsal hareketler teorik olarak incelenmiştir. Toplumsal hareketlerin daha iyi anlaşılabilmesi için hareketlerin tarihsel gelişimi incelenmiş, hareketlere yönelik ortaya çıkan yaklaşımlar ve teoriler açıklanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde tezin temel konusunu oluşturan çerçeveleme teorisine yer verilmiş ve geniş bir anlatımla çerçeveleme teorisinin hareketlerin incelenmesindeki önemi açıklanmaya çalışılmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde ise İzlanda Mutfak Devrimi, Öfkeliiler Hareketi ve Gezi Parkı Hareketi çerçeveleme teorisi süreçleriyle incelenmektedir. Bu hareketler aynı dönemde benzer taleplerle fakat farklı kültürlerde ve ülkelerde ortaya çıkmış hareketlerdir. Bundan dolayı hareketlerin çerçeveleme stratejilerinin farklı ülkelerde nasıl işlediğı, seferberlik oluşturmak için hangi çerçevelerin kullanıldığı ve oluşturulan çerçevelerin etkisinin incelenmesi açısından önemli görülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKETLERE TEORİK BAKIŞ

1.1. Toplumsal Hareket Kavramı

Tarihteki önemli değişiklikler bizi büyüklüğüyle ve şiddetiyle şaşırtanlar değildir. Asıl önemli değişimler sadece düşüncede, anlayışta ve inançta olan değişimlerdir. Geçmişteki unutulmaz olaylar insanların zihinlerindeki görünmez değişikliğin görünür sonuçlarından ortaya çıkmıştır (Le Bon, 2018: 11).

Yaşadığımız yüzyılda sahip olduğumuz sayısız hak, geçmişte bu haklar için mücadele etmiş ve fedakarlıklar yapmış insanların mücadelelerinden doğmuş ve gelişmiştir. Sahip olduğumuz çoğu hak (insani çalışma saatleri, asgari ücret, çocukların çalıştırılmaması vb.) siyasi otorite tarafından insanlara doğrudan verilmemiş; insanların mücadeleleri ve fedakarlıkları sonucu haklar siyasi otorite ve kurumlardan alınmıştır. Toplumsal hareketlerin tarihsellik içinde insanlar için büyük bir değişim meydana getirdiği yadsınamaz bir gerçekliktir.

Hareketlerin temelinde içinde bulunulan mevcut sistemin sorgulanması yatmaktadır. Yüksek bir sesle seslendirilemeyen ve hoş karşılanmayan sorular sorarak aslında kişilerin alışılmış çaresizlik içinde, bulundukları duruma karşı bir farkındalık oluşturarak harekete geçme gücü kazandırır. Fakat bu insanların seslerini duymak toplum için zordur. Çünkü onlar (genç, kadın, erkek) toplumun belli bir kısmını temsil ederler. Fakat toplumun bütününe hitap ederek sistemlerin küresel mantığını etkilemektedirler (Çayır, 2016: 95). Bundan dolayı toplumsal hareketlerin bu başarısının mantığının ve işleyişinin daha iyi anlaşılabilmesi ve kavranabilmesi için öncelikle toplumsal hareketlerin temeli olan kolektif davranışlara yer verilecek, toplumsal hareketin tanımlamalarına bakılacak, geçmiş ve günümüz dünyasını küresel

çapta etkileyen toplumsal hareketlerin tarihi incelenecektir. Toplumsal hareketler ile ilgili kuramlara ve teorilere de yer verilerek araştırma alanı derinleştirilecektir.

Toplumsal hareketlerden bahsedebilmek için öncelikle kolektif davranışlardan bahsetmek gerekir. Kolektif davranışlar ise bireysel katılımlardan oluşmaktadır. Bireysel katılım bir hareketin oluşması için zaruridir. Bireysel katılımın temelinde kolektif bir çabada yer alma duygusu yatmaktadır (Della Porta ve Diani, 2020: 37). Bireyler; ortak talep, istek ve amaçlar doğrultusunda bir araya gelerek rahatsızlık duydukları ve memnun olmadıkları durumlara karşı çeşitli şekillerde tepkilerini gösterirler. Bireylerin yapmış olduğu ortak fiil kolektif davranışı oluşturmaktadır. Böylece bireylerin, yapmış olduğu topyekün eylemler (isyan, başkaldırı, çatışma, grev vs.) toplumsal değişim ve dönüşümlere neden olmakta ve toplumsal sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Yıldırım, 2013: 23). Toplumsal değişim; kültürde, politikada, yönetimde ve toplumsal kurumlardaki değişimi ve dönüşümü ifade etmektedir. Bu değişim sadece kolektif davranışlarla olmaz fakat büyük çoğunluğu kolektif davranışlar veya hareketler yoluyla sağlanır (Kendall, 2020: 506).

Kolektif davranışı açıklamaya çalışan pek çok araştırmacı, kolektif davranışta bireysel motivasyon üzerinde durmaktadır. İnsanlardaki hayal kırıklığı ve sağlam bir sosyal destek ya da dayanak eksikliği kolektif davranışlardaki bireysel katılımlar için en yaygın kullanılan iki negatif motivasyondur. İnsanlar hayal kırıklığıyla telkine yatkın hale gelir ve isteklere ulaşmak için yoğun bir motivasyona sahip olur (Smelser vd. 20.02.23). Lofland (1993), kolektif davranışları meydana getiren olguların insanlarda oluşan korku, düşmanlık ve neşe duyguları temelinde ortaya çıktığından bahsetmiştir (akt. Kendall, 2012: 544).

Bireylerin sahip olduğu yoğun negatif duygular tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Bu duyguların ancak farklı bireylerde de karşılık bulması kolektif hareketi meydana getirecek potansiyele kavuşturmaktadır. Bundan dolayı insanların çoğu yerleşik düzenden ve rahatsız oldukları durumlardan kurtulmak için belirli bir toplu eylemin içinde bulunmak ister ya da dürtüsel şekilde yoğun duyguların etkisi altında kendilerini kolektif davranışın içinde bulurlar. Çünkü tek tek bireylerin gösterdiği tepki ile kolektif bir birliğin eylemi aynı sonuçları doğurmayacaktır. Trafik kurallarını bireysel olarak ihlal etmek ile trafik kurallarına yönelik düzenli şekilde oluşan karşı çıkış birbirinden farklıdır. Belirli bir yerde sırada bekleyen insanları

atlamak ile kitlesel panik anında yaşanan karşılıklı kargaşa ve itiş kakış farklıdır (Turner ve Killian, 1987: 7).

Oberschall ise kolektif eylem ile bireysel eylemin farkını şu şekilde açıklamıştır (Oberschall, 2017: 1) : ‘Kolektif eylemi bireysel eylemden ayıran şey, aranan hedefler veya katılımcıların kişiliği ve düşünce süreçleri değildir. Kolektif eylemin kamusal, rutin olmayan boyutu, yerleşik gruplara meydan okuması ve tehdidi ve sosyal değişimin bir aracı olma potansiyelidir’.

Bir bireyin hareketi, aksiyonu ancak kolektif bir eylemin içinde hedefe ulaşacak ve bir değişim meydana getirecektir. Fakat bireylerin her toplu duruşu kolektif davranış örneği oluşturmamaktadır. Sinema ya da konser alanlarında birbirlerine yakın duran çok sayıda insan bir kalabalık oluşturabilir. Bunun gibi pek çok bireyin bir araya gelerek oluşturduğu ‘kalabalıklar’ her zaman kolektif bir davranış sergilememektedir. İnsanların, toplumun herhangi bir yerinde raslantısal olarak bir araya gelmeleri onların kolektif bir davranışta, kolektif bir örgütlenmede bulunduğu anlamına gelmez. Binlerce insan herhangi bir nedenle belirli bir amacı olmaksızın bir araya gelmiş olabilir. Ancak onların kolektif bir davranış örneği gösterdiğinden bahsedebilmek için belirli genel özellikleri barındırmaları gerekmektedir.

Kolektif davranışlar, üyelere ve aktörlere sahip olmasına rağmen onlara yönelik bir prosedüre sahip değildir. Kolektif davranışlar, bir ilgi ya da hedefe yönelik ortaya çıkmakta; fakat bunların önceden belirlenmiş veya tanımlanmış resmi prosedürleri bulunmamaktadır (Turner ve Killian, 1987: 4). Blumer’e göre (1951), kolektif davranış büyük ölçüde bizatihi, düzenlenmemiş ve belli kurallar çerçevesinde oluşturulmamış, aynı amaç için bir araya gelen insanların faaliyetlerini kapsamaktadır (akt. Buechler, 2004: 49). Fakat kolektif eylem pek çok insanın aynı konudaki bireysel kararlarının toplamı değildir. Bu grupların kolektif bir eylem/hareket niteliği taşıması, diğer toplumsal gruplardan farklılaştığında ve katılımcıları arasındaki sosyal ağlar sayesinde önemli ölçüde bir iç uyuma ve kendine özgü bir kimliğe sahip olduğunda mümkün hale gelmektedir (Della Porta ve Diani, 2020: 52).

Marshall kolektif davranışı, kolektif eylem yoluyla insanların belli durumlara karşı bir uçta planlı ve örgütlü diğer tarafta kendiliğinden gelişen eylemler ve bunların ortasında ise heves, moda, söylenti gibi eylem biçimleriyle gösterdikleri çok geniş bir yelpazeyi kapsayabilen tepkiler olarak tanımlamaktadır (Marshall, 1999: 417). Kendal ise

kolektif davranış, çok sayıda kişinin katıldığı hakim grubun norm ve değerlerine uymayan, genellikle gönüllü katılımlarla ve kendiliğinden oluşan eylemler olarak tanımlamıştır. Sendikalar ve gönüllü derneklerde (işçi sendikaları ve çevre örgütleri gibi) bulunan ast-üst ilişkisi, uyulması gereken ilkeler ve prosedürler kolektif davranışlarda bulunmamaktadır. Bu yönüyle davranışları yönlendirecek kurumsallaşmış kurallar kolektif davranışlarda görülmez (Kendall, 2020: 540).

Kolektif davranış ilk dönemlerde korkutucu, dramatik, aşırı ve tahmin edilemez olarak görülmüş; Gustave Le Bon ve diğer pek çok teorisyen kolektif davranış gerileme temelinde açıklamıştır. Turner ve Killian'a göre bir araştırma alanı olarak kolektif davranışın kurulması Robert Park tarafından gerçekleşmiştir. Park, kalabalığı yıkıcı ve irrasyonel olarak görmemiştir. Park'ın öğrencisi olan Herbert Blumer'de kolektif davranış alanında önemli çalışmalarda bulunmuştur. Kolektif davranış mekanizmalarını ve başlıca kolektif gruplaşma biçimlerini (kalabalık, kitle, halk) açıklamıştır. Blumer de hocası gibi kolektif davranışları anormal ve aşırı yapılar olarak görmemiştir (Turner ve Killian, 1987: 1-6)

Gustave Le Bon, kalabalığın kendine has bir gerçekliğe sahip olduğunu belirtmiştir (Marshall, 2005: 417). Le Bon, 'kalabalıklar' (crowds) yaklaşımıyla kalabalık davranışını ve kitlelerin davranışını açıklayabilmek için günlük bireysel davranışları açıklayan ilkelere farklı ilkelere başvurulması gerektiğinden bahsetmiştir. Bu özelliklerden en önemlisi duygu ve düşüncelerin aynı hedefe yönelmiş olmasıdır. Le Bon bu durumu 'zihinsel birlik yasası' ve 'bilinçli kişiselliğin ortadan kalkması' olarak tanımlamaktadır. Artık kişi için yeni bir oluşum meydana gelmiş ve kişi kolektif bir ruha bürünmüştür. Kolektif bilinç içinde kişi için duygular ve eylemler bulaşıcıdır. Kalabalık içinde bireylerin zihinsel yetenekleri zayıflar; birey toplu bir eylem içinde telkine yatkın hale gelir. Böylece pek çok farklı özellikte ve karaktere sahip bireyden oluşan toplu eylemlerde kişiler tek bir birey olmaktan çıkar ve kolektif bir vücudun parçası olurlar. Bireyin tek bir kişi halindeyken davranış, düşüncesi ve eylemleri kolektif vücut içinde farklılaşır; farklı düşünme ve harekete geçme gücü kazanır. Böylece kalabalıklar yıkıcı bir potansiyele dönüşür. Kitleler bu durumda uygar medeniyetin aşağısına inmekte ve kültürlü birey kitle içinde içgüdüleriyle hareket eden bir mahluka dönüşmektedir. Bunlar yalnızca kolektif bir ruh içinde kazanılan özelliklerdir (Le Bon, 2018: 19-25). Le Bon 'kalabalıklar' deyimini davranışlarının

sonucunu düşünmeden ve duygularının etkisi altında hareket eden, davranışları abartılı topluluğu açıklamak için kullanılmaktadır (Marshall, 2005: 417).

Blumer kolektif davranışların ortaya çıkışını toplumsal huzursuzlukla açıklamıştır. Toplum içinde, rutin hayattaki bozulmalar huzursuzluk yaratmakta ve kolektif davranışları tetiklemektedir. (Buechler, 2004: 49). Toplum içinde bir yandan var olan durumdan dolayı yaşanan huzursuzlukla beraber diğer yandan kolektife katılanların içinde yeşeren yeni umutlar hareketlere yönelik motive edici itici güçleri oluşturmaktadır. Onlar ilkel ve basit etkileşim yollarıyla düzensiz, kötü örgütlenmiş ve biçimsizdirler (Blumer, 1995: 60-61).

Kolektif hareket için önemli teorisyenlerden biri olan Smelser kolektif davranışları modernitenin getirdiği yapısal değişimlere tepki olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Smelser'in kolektif davranışları beş kategoride sıralandığı görülmektedir. 1) Panik tepkisi, 2) çılgınlık tepkisi (mali patlamalar, moda dalgalanmaları, dini rekabetler), 3) düşmanlık tohumunun yayılması, 4) sosyal ıslahat hareketleri, 5) siyasi ve dini ayaklanmalar (Türkdoğan, 2015: 2).

İnsanlar, belli durumlarda aynı olaya neredeyse aynı şekilde tepki göstererek kolektif bir davranış sergilemektedir. Neil Smelser bu tepkilere yönelik olarak kolektif davranışların panik, moda, söylenti, reform hareketleri, sosyal salgınlar ve dini hareketler şeklinde biçimlere ayrıldığını belirtmiştir (Smelser, 1965: 3). Kendall ise kolektif davranışların panik, isyan ve sivil itaatsizlik gibi farklı tepkilerle meydana geldiğinden bahsetmiştir. Panik, birçok insanın tehdit olarak algıladığı konuya karşı yoğun duygular içinde tepkisini gösterdiğinde ortaya çıkan kalabalığın davranışdır. Panikler insanların kontrolünde olmayan, ekonomide büyük bir aksama gibi, büyük finansal, sosyal ve politik koşullara bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. İsyen, insanların duygularının derinliklerinde yoğun hislerle beslenen fakat hedefi belli olmayan güçlü duygularla hareket eden kalabalık davranışdır. Sivil itaatsizlik ise belirli bir konuda istenilen değişiklik ya da konunun değiştirilmesine direnmek için şiddet içermeyen davranışlardır. Oturma eylemleri, grevler, boykotlar gibi eylemlerle hedefe ulaşılmaya çalışılır (Kendall, 2020: 493).

Eylemler çoğu zaman politikayı ya da doğrudan devletin kendisini hedef almakta ve belirli/özel bir konuda bir politikayı veya sorunu protesto etmek, broşür dağıtmak, toplantı düzenlemek, protestoculara maddi veya manevi destek vermekle devlet

yetkililerine isteklerini ve taleplerini iletmede çok çeşitli yöntemleri bulunmaktadır (Uysal, 2016: 44). Kolektif hareket, kalabalığın yıkıcı eylemlerinden, grevcilerden, mitinge katılan göstericilerden, barışçıl yollarla hükümete anayasal hakları için dilekçe vermek için toplanan vatandaşlara kadar çok geniş bir yelpazeyi temsil etmektedir. Böylece kolektif hareketler, çok sayıda insanın hayatında değişim meydana getirmek ya da değişim için direnen toplu çabaları ifade etmektedir (Oberschall, 2017: 2). Hedefe ulaşp ulaşmama ya da başarılı/başarısız olarak değerlendirilmeleri onların isteklerinde ne kadar kararlı olduklarını göstermelerine, sayılarının çokluğuna ve ne kadar dirençli olduklarına bağlıdır. Fakat hareketin başarılı olarak nitelendirilmesi onun yalnızca somut bir kazanım elde ettiği anlamına da gelmemektedir. Eğer bir hareket, sonucunda insanlara yeni bir görüş ve kendi yaşama bakış açılarını etkileyen bir düşünce ortaya çıkarabilmişse hareketin başarısından söz edilebilmektedir (Blumer, 1995: 62).

Kolektif davranışların pek çok biçimi bulunmakla birlikte bunlardan birisi de toplumsal hareketlerdir. Karmaşık ve kontrol edilemeyen kalabalıklar ve kitleler, kendilerine özgü bir hareket biçimi oluşturarak değişim oluşturacak yapıya sahip toplumsal hareketleri ortaya çıkarmıştır (Yıldırım, 2020: 26). Toplumsal hareketlerin değişimin bir çıktısı olmaktan ziyade bir aracı olduğunun anlaşılması bu alandaki incelemeleri arttırmıştır. Toplumsal hareketler kolektif davranışlar içindeki en güçlü ve organize biçimi olmakla birlikte aynı zamanda etkisi en kalıcı olanıdır. Fakat her kolektif hareket toplumsal hareket olarak adlandırılmamaktadır. Çünkü toplumsal hareketler bilinçli olarak bir araya gelmiş, aynı amaca hizmet eden, organize ve örgütlü bir gruptur. Kolektif davranışlar rastgele, özensiz ve karmaşıktır; kısa ömürlü ve örgütlenmemiştir. Kolektif hareketler içinde toplumsal hareketler ayrı olarak inceleme ve araştırma gerektirmektedir (Marshall, 1999: 746). Toplumsal hareketler büyük çapta bir değişim meydana getirmek ya da değişime direnen pek çok kişinin çabasını içerdiği için uzun ömürlü bir çabayı ifade etmektedir (Oberschall, 2017: 1).

Toplumsal hareketler uzun süre toplumdaki ‘gerginliğin’ bir sonucu olarak görülmüş; toplumun sıradan kurumlarının dışında ‘kolektif davranış’ olarak adlandırılan bir oluşumun bileşeni olarak ele alınmıştır. Kolektif davranış teorisyenleri, kolektif davranışları normal siyasi süreçlerin dışında hatta anormal psikolojinin yansımaları olarak değerlendirmiştir. Kolektif davranış teorisyenleri, kolektif davranışları günlük hayatın akışının dışında olduğunu savunarak kolektifin siyasi olanla ilişkisine çok az

yer vermiştir (Tarrow, 2011: 22-23). Kolektif eylemlerin kısa veya sürekli, kurumsallaşmış veya yıkıcı, tekdüze veya dramatik olarak pek çok biçimi bulunmaktadır. Kolektif eylemler toplumsal hareketlerin temelini oluşturmakta ve hareketler çoğu zaman şiddetli ve aşırı olabilmektedir. Sıradan insanların, güçlü devletlere ve kurumlara ulaşabilmek; onlara taleplerini iletebilmek için çoğu zaman tek başvuru yolları toplumsal hareketlerdir. Hareketler mücadele dışında örgütler kurmakta ve yeni fikirler geliştirebilmektedir. (Tarrow, 2011: 8).

Tilly, toplumsal hareketleri kamu politikalarını etkileme gücüyle açıklamakta ve toplumsal hareketlerden kamu politikası yapmanın ayırt edilebilir yolu olarak bahsetmektedir (Tilly, Castaneda ve Wood, 2020: 38). Kolektif davranışların toplumsal hareket olarak ele alınması için siyasi otoriteyle kurulan ilişkisi temel alınmaktadır. Yani bir hareketten toplumsal hareket olarak bahsedilebilmesi için merkezi otoriteyi etkileme gücüne sahip olması gerekir (Yıldırım, 2020: 26-29).

Toplumsal hareketler her zaman merkezi otoriteye ve kurumlara karşı onlara muhalif olan bir çizgide durmamaktadır. Halk otoriteye boyun eğebilir, onları destekleyebilir, meşrulaştırabilir ve güçlendirebilir. Schmitt (1993/2001)'e göre devlet-hareket-halk arasındaki üçgende bu kavramlar ayrı görülür. Fakat bunlar bölünmüş değildir ancak bütünleşmiş de değildir (akt. Yıldırım, 2020: 28-29).

Toplumsal hareketler halk arasında topluluk bilinci, dayanışma ve savunulan ahlaki değerleri geliştirmektedir. Hareketler, ulusal kurtuluş hareketlerinin ve sınıf mücadelesinin temelini oluşturmaktadır. 18 yüzyıl sonlarından itibaren değişen sosyal ve ekonomik yapılar, üretim ve bölüşüm ilişkilerinin yenilik kazanması, kolektif eylemlerin örgütlü ve mücadelelerinin uzun sürmeye başlaması onları toplumsal hareket olarak kavramsallaştırıp ayrı bir inceleme alanı içinde araştırılmaya başlanmasına neden olmuştur (Yıldırım, 2020: 29).

Toplumsal hareket kavramı 18. yüzyıldan itibaren tartışılmaya başlanmış olmasına rağmen 19. yüzyıl ile birlikte sosyal bilimler alanında yerini almıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren meydana gelen değişimler ve toplumsal hareketlerin öneminin artması birçok sosyolog ve sosyal bilimler alanındaki teorisyenin ilgisini bu alana çekmiştir. Toplumsal hareketlerin ortaya çıkması ve ortaya çıkış biçimleri, nedenleri, amaçları ve sonuçları gibi pek çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların çoğu öncelikle toplumsal hareketin kavramsallaştırılması ve tanımıyla başlamıştır.

Bundan dolayı öncelikle toplumsal hareket kavramına dair genel bir fikir oluşturmak adına kavramın çeşitli tanımlamalarına yer verilecektir.

Toplumsal hareket kavramının tanımlamalarına bakıldığında, tanımlamalar arasında pek çok farklılığın olduğu gözlemlenmektedir. Toplumsal hareketler farklı yerlerde ve farklı nedenlerle ortaya çıkmasından dolayı toplumsal hareketler için genel ve ortak bir tanım yapılabilmesi mümkün görünmemektedir (Kökalan Çımrın, 2009: 12). Toplumsal hareket kavramı pek çok alanı kapsamamasından ve geniş bir bakış açısı sunmasından ötürü kavramın açıklamasına dair bilimsel olarak genel kabul görmüş bir fikir birliği bulunmamaktadır. Çünkü her bir toplumsal hareket kendine has dinamiklere, farklı amaçlara sahip olmasından dolayı ve içinden çıktığı toplumun kendine özgü tarihsel ve kültürel birikimiyle birlikte değerlendirilmesi gerektiği için genel bir tanımlama yapmak imkânsızlaşmaktadır. Fakat toplumsal hareketler kavramının kişilerin kendi formülasyonlarına bağlı olarak çok sayıda tanımla yapılmaya çalışılmıştır.

Toplumsal hareket kavramının tanımlanmasında öne çıkan isim Alman sosyolog Lorenz Von Stein olmuştur. Von Stein, 1850 yılında yayınlanan 1789'dan Günümüze Fransız Toplumsal Hareket Tarihi (History of the French Social Movement from 1789 to the Present) adlı eserinde kavramın tanımını politik mücadele ile etkileşimi bağlamında yapmıştır. Von Stein bu kavramı 19. yüzyıl ortalarındaki burjuva ve sanayi toplumunun tahlilinden geliştirmiştir (Flynn, 2011: 27). Kitapta toplumsal hareketten, işçi sınıfının birleştirici bir güç ve farkındalık kazanacağı bir süreç olarak bahsedilmiştir. Bu eser Fransız Devriminin tarihsel bakış açısıyla sosyolojik incelemesinin kapsamlı bir toplumsal hareket teorisi bağlamıyla ele alındığı bir giriş bölümüne sahiptir. Eserde toplumsal hareket kavramı işçi sınıfının refah düzeyini arttırmayı amaçlayan bütün siyasi ve ideolojik hareketleri ifade etmek için kullanılmıştır (Mengelberg, 1961: 268). Marx ve Engels Komünist Manifesto'da (1848) toplumsal hareketi aynı anlamda kullanmıştır. Marx ve Engels toplumsal hareketten şu şekilde bahsetmiştir: 'önceki tüm tarihsel hareketler azınlıkların hareketleriydi ya da onların çıkarları için yapılan hareketlerdi. Proleter hareket kendi bilincini taşıyan, büyük çoğunluğun çıkarlarını güden, büyük çoğunluğun bağımsız hareketidir' (akt. Tilly vd., 2020: 35-36).

Von Stein'in toplumsal hareket kavramsallaştırmasının önemi ise bir yandan teorik sistemler ve doktrinler arasında ayırım yaparken diğer yandan gerçek toplumsal hareket

arasında ayırım yapmasıdır ve toplumsal hareket çalışmasını kendi sosyoloji sisteminde merkezi bir yere koymasındır (Heberle, 1949: 348).

Gordon Marshall toplumsal hareketleri, kayda değer sayıda insanın toplumun başlıca özelliklerinden bir ya da bir kaçını değiştirmek ya da tam tersi değiştirilmesine direnmek için örgütlü çabalar olarak tanımlamıştır (Marshall, 2005: 746). Antony Giddens'da Marshall gibi toplumsal hareketleri değişim temelinde tanımlamış ve toplumsal hareket, toplumda var olan düzenin bazı kısımlarından rahatsız olan kesimin büyük değişimler elde etmek istemesiyle ilgili kolektif hareket biçimleridir demiştir (Giddens, 2012). Donatella Della Porta ve Mario Diani de toplumsal hareketleri 'sadece belirli politika değişikliklerini ya da sadece politik güçleri yerinden etmeyi hedeflemeyen, toplumun temel mekanizmalarındaki toplumsal önceliklerde daha kapsamlı dönüşümleri amaçlayan belirli değerlerin ifadesi' olarak tanımlamaktadır (Della Porta ve Diani, 2020: 92). Mario Diani, Toplumsal Hareket Kavramı (The Concept of Social Movement) adlı makalesinde bu dönüşümü sağlamak amacıyla 'toplumsal hareket, ortak bir kolektif kimlik temelinde siyasi veya kültürel bir çatışmaya giren çok sayıda birey, grup ve/veya kuruluş arasındaki gayriresmi etkileşimler ağıdır' tanımını yapmıştır (Diani, 1992: 13). Tanımlar farklı görünse de tanımlamaların ortak noktası hareketlerin sonucunda amaçlanan değişimlerin büyük ve kapsamlı olmasının vurgusudur.

Toplumsal hareketler çatışma temelinde de tanımlanmıştır. Melucci'ye göre toplumsal hareket iş birliğinin verdiği güce dayalı, bir çatışma içeren ve bulunduğu mevcut sistemin sınırlarını zorlayan bir kolektif hareket biçimidir. Melucci, toplumsal hareket kavramını yetersiz bulmakta fakat daha uygun bir kavram olmamasından dolayı bu kavramın kullanılmakta olduğunu belirtmiş ve toplumsal hareket yerine 'hareket ağı' kavramsallaştırmasının daha uygun olduğunu düşünmüştür (Melucci, 2016: 81-85). Touraine da yine çatışmaya dayalı olarak ve hakimiyet ilişkileri temelinde aynı kültürel yönelime sahip, kültürün ürettiği etkinliklerin toplumsal kontrolü için mücadele eden aktörlerin hareketi olarak tanımlamıştır (Touraine, 2016: 39-45). Yani temel olarak 'örgütlü aktörler veya ortak kültürel değerlerin toplumsal kullanımı üzerinden örgütlü çatışmalardır'. Burada Touraine durumu şu şekilde örneklendirmiştir: İşçiler ve işverenler temel olarak endüstriyel ilerlemeyi istemeleri açısından aynı fikre sahiptirler. Fakat sosyal olarak kaynakların kullanımı ve kültürel yönelimler konusunda anlaşamadıklarından çatışmaktadırlar. Çatışmanın nedeni her iki tarafında

kendi çıkarlarını koruma güdüsüdür (Touraine, 2002: 90). Toplumsal hareket toplumsal bir duruma tepki değildir, bilakis toplumsal hareketlerin kültürel ve tarihsellik içindeki çatışmasının sonucudur. Bu çatışma sonucunda kültürel bir ıslahat veya siyasal sistemin kırılmasına neden olabilir. Bundan dolayı toplumsal hareket, kültürel ve tarihsel birikim içinde örgütlenme biçimine dönüştürüldüğü çatışma davranışdır (Touraine, 2016:39-45). Çatışmacı temelde tanımlayan diğer bir kişi de Tilly olmuştur. Tilly de Touraine gibi tanımında toplumsal hareketleri çatışmacı politikanın kendine özgü bir türü olarak ele almış ve hareketler, başka birinin çıkarlarıyla çatışacak ortak hak talebi içermesinden dolayı çatışmacıdır demiştir (Tilly, 2022: 31).

Heywood'a göre toplumsal hareket, insanların eylemde bulunma dürtüsünün kaynağının bireysel davranış ve isteklerinden doğduğu; gevşek bir örgütsel yapıya sahip katılımcıların geliştirdiği kolektif davranış biçimidir. Heywood'a göre toplumsal bir hareketin katılımcısı olmak Heywood'un deyimiyle kart taşıyıcı üyelikten farklıdır. Hareketin anlamı zaten bir şeyin hareket ediyor olmasını ifade etmektedir. Toplumsal hareketler belirli bir plan içinde örgütlenilmiş ve sürekliliği olan bir eylem ifadesi olduğu için birden gelişen, insanların toplu davranışlarından (bir olaya kitlesel olarak tepkiler, isyan gibi) farklıdır (Heywood, 2015: 307).

Toplumsal hareketler konusunda yapılan pek çok tanımla 'yap-boz'a benzetecek olursak hepsi 'yap-boz'un birer parçasını temsil eder. Toplumsal hareket tanımlamalarında kişilerin her biri kendi formülasyonlarıyla hareketin bir yönüne ve boyutuna odaklanarak tanımlamalar yapmışlardır. Tanımlamalardan biri kabul edilip diğeri yok sayıldığında bütün bozulacaktır (Snow, 2013: 1-2).

Toplumsal hareket tanımını toparlayacak olursak, toplumda kendi kültür ve değerleri çerçevesinde dayanışma içinde resmi ya da gayriresmi kolektif hareket biçimiyle genel veya kısmi bir durumdan rahatsız olan bireylerin kolektivitelerinin verdiği gücün dinamizmi ile planlı ve amaçlı eylemler yoluyla durumun kapsamlı şekilde değiştirilmesi ya da değiştirilmesine direnmek için mevcut sistemin sınırlarını zorlayarak hakim güç ile çatışmaya dayalı gelişen hareketler olarak tanımlayabiliriz. Hakim güç, halkın güçlü kolektif tepkisini ve baskısını görmezden gelemey ve çoğunlukla şikayetlerin ve taleplerin karşılanması noktasında değişim yapar veya değişimden vazgeçer. Bu durumda toplumsal hareketler toplumların şikayetlerini ve

isteklerini elde edebilmek amacıyla hakim güçler ile geliştirdiği bir tür iletişim yoludur.

1.2. Toplumsal Hareketlerin Tarihi

21. yüzyılda dünyadaki çoğu insan için toplumsal hareketler, harekete geçme daveti, otoriteye karşı koyma veya adaletsizliklere karşı hukuk yoluyla mücadele etme gibi anlamları ifade etmektedir. Fakat geçmişteki toplumsal hareketlere bakıldığında her zaman böyle olmadığı görülmektedir. Günümüzde bir stratejiyle hareket eden, kaynaklara sahip olan, bir lidere ve katılımcılara sahip olan toplumsal hareketler, kültürel bir birikim etkisiyle geçmişten ders alarak eski eylem biçimleriyle birlikte kümülatif ilerleyişle kendi eylem biçimlerini oluşturarak etkili şekilde mücadelelerine devam etmektedir (Tilly vd., 2020: 31).

Avrupa'nın Amerika Kıtasını keşfiyle birlikte yaşanan savaşlar ve orduya duyulan ihtiyaç, Avrupa'da devlet sisteminin yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Avrupa'da devletler merkezileşmeye başlamış ve bürokratik devlet tipi görülmeye başlanmıştır. Merkezi otoritenin artması halkın günlük yaşamına müdahalesini beraberinde getirmiş ve bu durum da otorite sahipleri, halkın direnişi ve kolektif eylemiyle karşılaşmıştır. Bu eylemler otorite sahipleri için ve yöneticiler için ciddi sorunlar yaratmıştır. Özellikle Fransız Devrimi ve Charstist hareket gibi güçlü örgütlenmeler merkezi otoriteyi etkileyecek bir güce erişmiştir.

18. yüzyılda Avrupa'daki toplumsal ve politik atmosferden bahsetmek o yüzyılda yaşayan insanların devletlere, kamu otoritelerine ya da endüstri patronlarına karşı muhalefet fikrinin ve başkaldırı dürtüsünün nasıl ve neden ortaya çıktığını toplumsal hareketlerin ortaya çıkış kültürünün anlaşılması noktasında yardımcı olacaktır.

1700'lerde toplumsal güç dengelerinin değişmesine yol açacak gelişme, Avrupa'da deniz aşırı ticaretin artmasıyla mümkün olmuş, İngiltere ve Fransa'nın deniz aşırı ticareti büyümüştür. Ayrıca bu dönemde yalnızca ekonomik alanda değişimler yaşanmamış aynı zamanda yönetimde de değişimler yaşanmaya başlamıştır. Yönetimde dikkat çeken gelişme, Avrupa'da mutlak monarşik yönetimlerden profesyonel merkezi hükümet biçimlerine geçiş yaşanmasıdır. Her ülke kendine özgü bir süreçle bu değişimi yaşamıştır. Profesyonel memurlar devlete yayıldıkça yeni bilgi kaynakları ve politika yöntemleri gelişmiş ve devlet merkezileşmeye başlamıştır

(Hampson, 1981: 34-39). 18. yüzyılda en gelişmiş yeni bürokratik yönetim biçimi Fransa'da görülmüştür. Fransa'nın çarpıcı sayıdaki memurları, sayısız mahkemeleri ve tahsili olan kilise üyeleri önemli sayıda okuryazar kitleyi oluşturmaktaydı. Ayrıca Fransa'da parlamentelerin olması tartışma ortamının sürdürülmesini de sağlamıştır. Fransa bu yönleriyle Avrupa'da ve kısmen İngiltere'de kültürel olarak egemen olmuştur. Diğer Avrupa devletleri, mimari, sanat ve edebiyat gibi alanlarda Fransa'yı örnek almıştır (Hampson, 1981: 41-42).

İngiltere ise 1700'lerde mutlak kraliyet, soylular ve halktan gelen dirençle yumuşatılmış ve herkes asgari özgürlüklere kavuşmuştur. Bu dönemde İngiltere'de sansürün olmaması, saray çevresinin baskısının azalması ve zenginlik kültürel canlılığı ortaya çıkarmıştır. Bu ortamın etkisiyle 1702'de Londra'da ilk günlük gazete çıkarılmıştır. Zamanla gazete sayıları artmış ve 'ahlak dergileri' ortaya çıkmış, dergi ve gazetelerin ülke çapında artması halk arasında edebiyattaki gelişmelerin takibini sağlamayı mümkün kılmıştır. Avrupa'daki önemli eserler tekrar tekrar İngilizce'ye çevrilmiş ve kız çocuklarının da okula gönderilmesi gibi gelişmelerle İngiltere'de okuryazarlık oranı diğer Avrupa ülkelerine kıyasla yüksek bir düzeye ulaşmıştır. 18. yüzyılda İngiltere ve Fransa, Avrupa'daki kültürel akımın önemli birer parçaları haline gelmiştir (Hampson, 1981: 42-43).

İngiltere, dünyada sanayileşme ve sendikalaşma sürecinin başladığı ilk ülke olmuş, sanayileşme süreci ekonomik, politik ve toplumsal gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. Sanayileşmeyle birlikte işçi sınıfı sayısı hızlı şekilde artış göstermiştir. İngiltere nüfusunun neredeyse tamamına yakını sanayi ve hizmet sektöründe çalışmaya başlamıştır. İşçi sınıfının üretim sürecindeki doğrudan denetimini yitirmesi, işçi sınıfının sendikalaşma yoluyla örgütlenmesine neden olmuştur. İşçi sınıfının toplam nüfus içindeki artışı sendikalaşma hareketini de hızlandırmıştır. Bunun sonucunda sendikaların gücü artmış böylece işçi sınıfının da gücünün artmasına neden olmuştur (Kozak, 1992: 65-66).

18. yüzyılda İngiltere ve Fransa'da yaşanan bu önemli değişimlerin yanı sıra büyük çapta savaşlar ve çalkantılar da olmuştur. Bu yüzyılın dönüm noktasını 1740-1763 yıllarında İngiltere ve Fransa arasında yaşanan yedi yıl savaşları oluşturmuştur. Savaşların getirmiş olduğu mali yükümlülük geleneksel vergilendirme biçimleriyle karşılanamayacak devlet harcamalarına yol açmıştır. Fransa'da kralın yeni gelir kaynakları için statükoyu sarsması, politikalara karşı yükselen bir aristokratik

muhalefete neden olmuştur. İngiltere'nin ise yedi yıl savaşları yüzünden hazine borçları iki katına çıkmış ve İngiltere bu borçları karşılamak için kolonilerden aldığı vergiyi arttırmak istediğinde, koloniler üzerinde hiçbir denetimleri olmayan bir bütçeye zorlanmalarından dolayı artan vergileri protesto etmeye başlamıştır. Hükümdarların yeni gelir kaynakları aramaya başlamasıyla soyluların vergilendirilmesi, kilise mülklerinin ve geleneksel ayrıcalıkların kaldırılma fikri ortaya çıkmış ve bu durum cepleri tehdit edilenlerin kaçınılmaz olarak direnişine neden olmuştur. Krallara yönelik muhalefet kimi zaman açık isyanlara da dönüşmüştür (Hampson, 1981: 107-116).

Yedi yıl savaşlarının, ekonomik ve sosyal olarak devletleri derinden etkilediği görülmektedir. Bu dönemde Avrupa'da, İngiltere'de ve Amerika'da ortaya çıkan derin politik ve ekonomik değişimler dört ana unsur etrafında şekillenmiştir; savaş, parlamenterleşme, sermayedarlaşma ve proleterleşme (Tilly vd., 2020: 67). Sanayileşme ile birlikte proleterleşme artmış, işçilerin uzun ve ağır çalışma şartları onları örgütlenmeye itmiştir. Yaşanan savaşlar ile ordu ve askeri yapı güçlenmiş, devlette vergilendirme, nüfus kayıtları, askere alma ve kitlesel eğitim artması devletin niteliğini de değiştirmiştir. Devlet merkezi bir konuma gelmiş ve hareketlerin hedefi olmuştur (Kökalan Çımrın, 2009: 223-24).

Hareketlerin ilk örneklerinin 18. yüzyılda Batı Avrupa'da ulus-devletlerin konsolidasyonunun ve sosyo-ekonomik gelişmelerin yaşandığı bir ortamda geliştiği görülmektedir. Devletler bu dönemde vergilendirme, askere alma, nüfus kayıtlarına verilen önemin artışı, yaygın eğitimin oluşturulması gibi denetim biçimleri oluşturmuştur. Bu nedenle devletin sorumluluk alanı sınırlandırma, denetim ve yükümlülük olarak değişmiştir. Merkezileşmeye başlayan devletler bu sınırlandırmalar ve denetimlerle dolaysız ve daha derin denetim mekanizmaları oluşturmuş ve merkezi devlet hareketlerin hedefi olmuştur. Avrupalı devletlerde ekonomide, siyasette ve kültürde meydana gelen bu kalıcı değişimler halkın mücadelesinin de karakterini değiştirmiştir (Tilly, 2005: 38-44). Bu dönemde yeni ticaret yollarıyla refah artışı, sanayileşme ile kentlerin nüfusunun artması ve proleter sınıfın ortaya çıkması, devletlerin merkezileşmesi ve ulus-devletlerin ortaya çıkması toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında önemli faktörler olmuştur. Ayrıca bu dönemde gelişen iletişim ağlarıyla bilginin yayılması hızlanmış ve faaliyetlerin öncekinden daha büyük ölçekte eşgüdümüne izin vermiştir. Aydınlanma idealleri ve

erken sanayileşme etkisi feodal yapının yıkılmasına ve sosyal reforma daha açık sosyal ve kültürel bir atmosfer oluşturmaya yardımcı oldu. Bu bağlamda daha önce görülen hareketlere kıyasla sosyal hareketler yaygın hoşnutsuzluğu ve reformcu ruhu daha kalıcı ve örgütlü yollarla harekete geçirmeye başladı (Pauli, 2017: 1).

1700'lerin ortalarında İngiltere'de yaşanan veya İngiltere'ye yönelik ortaya çıkan birtakım protestolar günümüz toplumsal hareketleriyle benzer özellikler göstermekte ve toplumsal hareketlerin temellerini oluşturması açısından önemli görülmektedir.

- İngiltere'de 1700'lerin ortalarında John Wilkes ve onun etrafında gelişen hareket, parlamentonun seçim kampanyasından halk dayanışmasına dönüştüğü ve o zamana kadar tarihte yaşanan diğer halk hareketlerinden farklı bir dönüşümün başladığını ifade etmekteydi. Çünkü halkın kararlı olduğunu gösteren çeşitli eylemler yoluyla, o zaman sınırlı oy hakkının olduğu düşünüldüğünde oy hakkı olmayan kesim, seçim geleneğini bozmuş ve daha önce olmayan bir parlamento seçimine neden olmuştur. 'Wilkes ve Özgürlük' sloganıyla temellenen hareket İngiltere'de çeşitli kesimlerden kişileri içine alarak çeşitli protesto gösterileriyle Wilkes için mücadele etmiş ve Wilkes'i desteklemiştir (Londro esnafı, ipek dokumacıları, resmi görevliler vb.). Wilkes destekçileri Wilkes ve Anayasa Dostları adında bir dernek kurmuş ve bu dernek aslında kamu politikası yapmanın yeni bir yolu olmakla birlikte toplumsal hareketlerin de temelini oluşturmuştur (Tilly vd., 2020: 54-57).
- Toplumsal hareketlerin temellerini atan bir diğer olay ise İngiltere'ye yönelik damga vergisine karşı ayaklanan kolonilerin tepkisi olmuştur. Yedi Yıl Savaşlarından dolayı İngiltere mali kaybını halktan telafi etmek amacıyla gümrük denetimini arttırmış ve kolonilere damga vergisi getirmiştir. Damga vergisi kolonilerde tepkilere yol açmış, kolonileri İngiltere'ye karşı birleştirmiş ve Britanya malları boykot edilmiştir. Koloniler arası iyi kurulmuş bir iletişim ağıyla kolonilerin örgütlenebilmesi sağlanmıştır. Kolonilerin bu direnişi 1766 yılında damga vergisinin kaldırılmasıyla sonuçlanmıştır. Kolonilerin örgütlenmesi, dernek kurması ve bu yollarla koordineli hareket edebilmesi, resmi olmayan mitingler yapması, toplu dilekçeler verilmesi günümüz toplumsal hareket olarak adlandırılan hareketlerle benzerliğini göstermektedir (Tilly vd., 2020: 61-66).

- İngiltere’de ortaya çıkan bir diğer toplumsal hareket örneği ise Çay Partisi hareketidir. İngiltere Yedi Yıl Savaşlarının etkisiyle artan savaş maliyetlerini kolonilerden karşılamak için Amerikan kolonisine ağır vergiler getirmiştir. Amerikan kolonisi ise yüksek vergilere tepki göstermiş ve İngiliz mallarına karşı boykot başlatmışlardır. Koloniler Doğu Hindistan’dan gelen İngiliz gemilerindeki tonlarca çayı denize dökmüştür. Liman çay rengini aldığı için hareket Çay Partisi (1773) adını almıştır (Altınkaş ve Arman, 2011: 43).
- 1783’te İngiltere’de köle ticaretinin kaldırılmasına yönelik hareketler toplumsal hareketin ilk örnekleri arasında görülmektedir. Bu dönemde parlamentoya dilekçe gönderilmesi, kitlesel imzalar ve Köle Ticaretinin Kaldırılmasını Sağlama Cemiyetinin kurulmasıyla ulusal çapta kampanya başlatılmış ve bu hareketler 1791’de kölelerin emeğiyle yetişen şeker boykotuna neden olmuştur. Mücadeleler sonucunda 1833’de parlamento tüm kolonilerde geçerli olacak kölelik karşıtı yasayı kabul etmiştir. Tilly bu hareketleri, toplumsal hareketlerin temel karakterlerini göstermesinden dolayı dünyanın ilk toplumsal hareketlerinden biri olarak görmektedir (Tilly vd., 2020: 81).

İngiltere’de ortaya çıkan bu hareketler toplumsal hareketlerin temelini oluşturması açısından önemli örnekler teşkil etmektedir.

19. yüzyıldaki hareketler genel olarak işçi sınıfının ağır şartlar altındaki yaşam koşullarını iyileştirmek için örgütlenmesi, çok uluslu Avrupa imparatorluklarında ulusçuluk bilinciyle ortaya çıkan milliyetçi hareketler ve Protestanlara tanınan hakların Katoliklere tanınmamasıyla özellikle Orta Avrupa’da Katoliklerin yasal ve siyasal haklar elde edebilmek için mücadelesi etrafında geliştiği söylenebilmektedir (Heywood, 2012: 307).

Yaşanan bu değişimler kapitalist üretim ilişkileri içinde ücretli işçi sayılarının artmasıyla işçilerin bir güç olarak yükselmesine de neden olmuştur. Bu bağlamda oluşan hareketlerin nitelik bakımından önceki hareketlerden farklı oldukları görülmektedir (Yıldırım, 2020: 33-34). Fabrikalardaki ağır çalışma koşulları ve uzun çalışma sürelerinden dolayı işçiler çalışma koşullarını iyileştirmek için örgütlenerek işçi sınıfının doğmasına neden olmuştur. İşçi sınıfının örgütlenmesinden doğan Chartist Hareket bu dönemde gelişen ve Halk Fermanı (People’s Charter) adıyla

parlamentoya dilekçe yoluyla taleplerini ileten bir hareket olması açısından önemlidir. Chartist hareket özellikle parlamentodaki seçimler ve parlamento sistemi üzerinde taleplerde bulunmuştur (Güler, 2016: 24). 1838 Mayıs'ında parlamentoya iletilen talepler şunlardır; genel oy hakkı, gizli oyla seçim, parlamentonun yılda bir defa toplanması, seçim bölgeleri arasında eşitlik, milletvekillerine maaş ödenmesi ve parlamento üyeleri için mülkiyet zorunluluğunun kaldırılmasıdır. Bu hareket diğer sendikal faaliyetlere ve toplumsal hareketlere de öncülük etmiş ve cesaret vermiştir. Ancak genel, eşit ve gizli oy hakkı 1918'de günümüzdeki halini alabilmiştir (Kozak, 1992: 71-73).

19. yüzyılın sonlarından itibaren toplumsal hareketlerin merkezinde 'kapitalist merkezileşme' ve 'ekonomik faaliyetlerin akılcılaştırılması' bulunmaya başlamıştır. Kapitalist işverenlerinin beceriyi gereksiz kılan yenilikleri nedeniyle özel beceri ve bilgi gerektiren uygulamaların tekelciliğini kaldırma çabaları anlaşmazlığın temelini oluşturmuştur. Bu sorun Avrupa işçi hareketlerinin gelişimini etkileyen önemli bir sorun haline gelmiştir. Marksistler, işçi hareketlerinin hedef ve amaçlarını gerçekleştirmenin çözümünü profesyonel politikacılarda görmekteydi. Bu yöntemle hedef devlet iktidarını ele geçirip hareketi merkezileştirmek ve siyasi alanda uzmanlaşmış daimi örgütleri oluşturmaktı. İşçi hareketi ve sosyalist partiler başlangıçta üretim sektöründeki erkek işçiler etrafında şekillendirilmiştir. Fakat bu kesim 1960'lı yıllarla birlikte küçülme sürecine girmiş, üçüncü sektör (hizmet sektörü) merkezi hale gelmeye başlamıştır. İşçi hareketleri, örgütlü hale gelmek ve devletin siyasi yapısı içinde önemli bir yer edinmek gibi temel hedeflerini önemli ölçüde başarmıştır. Fakat zamanla yeni gelişen ücretli emek gücünün çeşitli kesimlerini savunmakta geri planda kalmışlardır. Bu kesimler, kadınların oluşturduğu hizmet sektörü, maaşlı meslek sahipleri ve etnik kökene dayalı iş gücüdür. 1960'lı yıllarla birlikte gelişen yeni toplumsal hareketler, sosyal demokrat hareketleri eleştirmiş ve onların artık 'muhalif' olmadıklarını, düşük ücretli ve sömürülen işçilerin haklarını savunmak için gayret göstermediklerini iddia etmişlerdir. 1960'lı yıllarla birlikte barış, çevre, değişik yaşam tarzı hareketleri, kadın hareketleri, azınlık hakları gibi toplumsal hareketlerde yeni temalar gelişmiştir (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 1995: 82-88).

İşçi sınıfı 1789'dan 1945'e kadar uzun bir örgütlenme dönemi geçirmiştir. İşçi sınıfı toplumsal ya da siyasal kazanımlar elde etmek için zorlu bir mücadele yürütmüştür. Onlar yurttaşlık, çalışma koşulları, sosyal güvenlik ve siyasi hakları için mücadele

etmiştir. 1945'ten sonraki dönemde başarı onlar için seçim kazanımına dönüşmüştür. 1945'te Labour Party, 1970'lerde Almanya'da sosyal demokratların zaferi ve Fransa'da ise 1981'de Mitterand'ın seçimi kazanması onların başarılarıydı. İskandinav ülkeleri ve Hollanda'da uzun zaman boyunca sosyalist partiler hükümette olmuştur. 1980'li yıllarda Batı ülkelerinde işçi sınıfı hareketlerinin iktidara seçimle gelmesi artık ulaşılmış bir hedef haline gelmiştir (Amin, Arrighi, Frank, Wallerstein, 1993: 28).

1848 ayaklanmalarının başarısız olmasından sonra toplumsal hareketlerin etkili örgütler oluşturması gerektiği savunulmuştur. 'Eski' hareketler, 'yeni' hareketlerin gözünde başarısız olmuş ve yeni hareketler onların örgütlenme biçimlerini eleştirmeye başlamıştır (Amin vd., 1993: 48). Yeni toplumsal hareketler kavramı, sanayi-işçi sınıfları arasındaki uzlaşmazlığın öneminin azaldığı ve hareketlerin çoğunlukla aynı kesim veya tür olarak nitelendirmenin mümkün olmadığı bir yapıya karşılık gelmektedir. Yeni çatışmada 'sanayi sonrası', 'post-fordist', 'teknokratik' ya da 'programlanmış' gibi farklı nitelendirmeler ortaya çıkmıştır (Della Porta ve Diani, 2020: 12).

Avrupa'da yaşanan sanayileşme, kentleşme, hızlı nüfus artışı, proleterleşme ve ulus devletlerin ortaya çıkması toplumsal hareketleri şekillendiren temel unsurlar olarak ele alınmaktadır. Ayrıca Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu 'özgürlük', 'eşitlik' ve 'kardeşlik' değerlerinin de toplumsal hareketlere etkisi yadsınamaz (Kökalan Çımrın, 2009: 24). Hareketlerin temeli örgütlülük ve süreklilik kazandığı 19. yüzyılda atılmış ve Aydınlanma döneminin sahip olduğu değerleri temel alarak ilerlemiştir. Hareketler kendini gelişme ve çağdaşlığı savunan Fransız Devrimi'nin mirasçısı olarak görmüşlerdir (Arrighi vd., 1995: 134).

1.3. Toplumsal Hareket Türleri

Toplumsal hareketler amaçları doğrultusunda farklı sınıflara ayrılmaktadır. Farklı amaçlarla ortaya çıkan ve gelişen toplumsal hareketler kendi hareket tiplerini oluşturarak farklı türde toplumsal hareketler meydana getirmektedir. Bazı hareketlerin temelinde bireyin değişimi bulunurken bazı hareketlerin temelinde ise toplumun değişimi bulunmaktadır (Kendall, 2012: 552). David F. Aberle 1966'da Navaho Arasında Peyote Dini (The Peyote Religion Among the Navaho) adlı eserinde hareketler arasında hem değişimin derecesi hem de hedeflenen değişimin miktarına

göre ayırım yapmıştır ve bu ayırımla dikkati birey odaklı olmaktan çok değişimin kendisine çekmiştir. Aberle toplumsal hareketin türlerini reformist, dönüştürücü, kurtarıcı ve değiştirici olarak dört kategoride sınıflandırmıştır (akt. Flynn, 2011: 28-29).

1.3.1. Reform Hareketleri

Reform hareketleri toplumda kurulu düzenin belli bazı yönlerini değiştirmeye yönelik sınırlı bir alan için ortaya çıkan hareketlerdir. Mevcut sosyal sistem içinde karşılaştıkları eşitsizlik ve adaletsizlik gibi durumlara karşı sınırlı ve odaklanmış bir değişim amaçlamaktadırlar (Kendall, 2012: 553). Çocuk işçiliğinin kaldırılması ya da alkol tüketiminin yasaklanmasına yönelik çalışmalar örnek verilebilir (Blumer, 1995:74). Diğer örnekler ise çevre hareketleri, kadın hakları hareketi, kürtaj karşıtı hareket, hayvan hakları hareketleri gibi hareketlerdir. Bu hareketler aynı zamanda toplumsal tutumlarda ve duygularda da bir değişim meydana getirebilir. Eşcinsel hakları hareketlerinde utanç duygusunun yerini gurur alması gibi (Kendall, 2012: 553). Reform hareketleri mevcut toplumsal düzen içinde meydana gelip toplumsal düzenin yalnızca bir bölümünde değişimi amaçlayan hareketlerdir. Bu hareketler desteklerini genellikle etik kurallara dayanmasından dolayı alır. Mevcut toplumsal düzeni kabul ederler; bundan dolayı da devletin çeşitli kurumlarını kullanırlar; okul, dini kurumlar ve basın gibi. Ayrıca amaçlarına uygun bir kamuoyu oluşturarak çalışmalarına devam ederler. Reform hareketleri genellikle sömürülen ya da sıkıntılı gruplar adına oluşup harekete geçerler ve bu nedenle reform hareketlerinin liderliğinin veya üyeliğinin hakları savunulan gruptan gelmesi enderdir (Blumer, 1995: 75-76).

1.3.2. Devrimci Hareketler (Dönüştürücü Hareketler)

Toplum merkezli olup toplumda bütün olarak değişim meydana getirmeyi amaçlayan değer odaklı hareketlere devrimci ya da dönüştürücü hareketler denilmektedir. Bütün toplumsal düzeni yeniden inşa etme niyetinden ötürü geniş ve kapsamlı bir amacı bulunmaktadır. Mevcut düzene meydan okuyup yeni bir değerler planı önermektedir (Blumer, 1995: 74). Bu hareketler oluşturdukları hareketlerin amacına ulaşması için şiddet ve yıkıcılık faaliyetlerinde bulunurlar. Hareketler terörist ve köktendinci gruplar gibi radikal grupları içinde barındırır (Çetin, 2008: 100-101; Kendall, 2012: 553). Radikal ve laik bir toplumsal dönüşüm amaçlayan devrimci hareketlerin, eşitlik ve demokrasi kavramlarıyla birlikte ortaya çıktığı görülmektedir (Giddens, 2013: 86).

Devrimci hareketler, toplumsal düzene saldırgan tavırlarından dolayı engellerle karşılaştıkları için faaliyetlerini mevcut kurumların dışında gerçekleştirmek zorundadır. Blumer'in deyimiyle devrimci hareketler genellikle temel sosyal haklardan mahrum kişiler arasında faaliyet gösteren bir alt sınıf hareketidir (Blumer, 1995: 75-76). Devrimci hareketler çoğu zaman devletlerin gücünü arttırmaya yönelik baskılarının artmaya başladığı zamanlarda çoklu egemenlik ortamında hız kazanmaya meyilli hareketlerdir. Bu durum da genellikle ihtiyaçların karşılanması noktasında nüfusun önemli bir kesimi tarafından uyarılan hükümetin talep edilen ihtiyaçların giderilmesi konusundaki isteksizliği veya yetersizliğinden kaynaklanabilmektedir (Giddens, 2013: 88)

1.3.3. Dini Hareketler

Dini hareketler toplumsal olana değil bireye odaklanır, bireyin hayatının tamamen bütün bir şekilde değiştirilmesine yöneliktir ve bundan dolayı bireyin düşüncelerinde radikal bir değişim hedefindedir. Bu hareketler dünya dışı ve ruhani inanç temellidirler. Dini hareketler kendi inandıkları inanca yeni bireyler kazandırmak isterler; bir nevi onları kurtarmak isterler; bundan dolayı dini hareketler kurtarıcı hareketler olarak da anılmaktadır (Kendall, 2012: 553). Bir tarikat ya da mezhebe katılmak kişinin radikal olarak düşüncelerinin değişmesini ifade eder. Kişi herhangi bir mezhebe ya da tarikata katılarak katıldığı grubun ritüllerini de yaşam tarzı olarak kabul etmektedir. (Della Porta ve Diani, 2006: 97). Dini hareketler dış varlığı değiştirmeyi değil bireyin içsel dünyasını değiştirmeyi amaçlar. Bundan dolayı dini hareketler mevcut düzen ya da toplumsal yapıyı yeniden oluşturmak yerine bireyin iç dünyasını yeniden oluşturmayı amaçlamasından dolayı aslında devrimci bir karakteri vardır. Blumer dini hareketleri dans eden bir grup insana benzetir. Dans edenler arasında oluşan samimiyet, birlik hali, coşkunculuk ve yüceltme duyguları hakimdir. Bu duygular şarkılar, deyimler ve sözlerle nesnel olarak dış dünyaya yansıtılır. Dini hareketlerde de bu nesnel durumlar grubun yoğun duygularını sembolize eden ritüllere ve kutsal ayinlere karşılık gelmektedir. Dini hareketler yeni bir yaşam biçimini temsil eder ve bireyle başlar; fakat dünyanın ahlaki olarak değişimini amaçlar; bu yönüyle de belirli toplumsal hareketlere benzer hale gelir (Blumer, 1995: 78-79).

1.3.4. Alternatif Hareketler

Alternatif hareketler bireyi temel alan değişimler amaçlamaktadır. Fakat bu değişim bireyin tamamen bir değişimi değil bireyin kısmi/sınırlı bir değişimini amaçlayan hareketlerdir. Buna örnek olarak Adsız Alkolikler verilebilir. Adsız Alkolikler bireylerin sadece alkolü bırakmaları yönünde değişimi hedefleyen bir harekettir (Kendall, 2012: 554).

Blumer ise toplumsal hareketleri amaçları bakımından ayırırken moda hareketinden bahsetmiştir. Blumer'e göre moda süreklilik taşıması açısından bir hareketi ifade etmektedir. Fakat moda hareketi diğer hareketler gibi organizasyonel değildir; personeli veya katılımcıları yoktur; sembol, mit, değer gibi ifadeler barındırmaz; en önemlisi de biz duygusu ve bağlılık geliştirmez. Fakat kolektif hareketler içinde moda hareketi toplumsal düzende çok önemli sonuçları olan hareket biçimleridir. Moda hareketinde toplumsal hareketler gibi toplu bir eylem yoluyla kendini ifade etmeye çalışma yolları bulunmamaktadır. Moda hareketinin özelliği yenilik, benimseme ve uyum sağlamadır. Moda bireylerin zevklerini ortaya çıkarır. Blumer, moda hareketini uzun bir süreçte bireysel bir zevki ortaya çıkarmaya çalışmasından ve bunun sonucunda yeni bir toplumsal düzenin temellerini atmaya yardımcı olması açısından toplumsal hareketler kategorisinde değerlendirir (Blumer, 1995: 79-81)

1.3.5. Direniş Hareketleri

Son olarak direniş hareketleri ise bir değişime direnmek veya değiştirilen bir durumun eski haline getirilmesine yönelik ortaya çıkan hareketlerdir. Toplumsal hareketler kendi hareket zeminlerini oluşturdıklarında aynı zaman da kendi savunduğu konulara karşı karşıt bakış açısına sahip direniş hareketini de oluşturmaktadır. Bilinen en yaygın direniş hareketi kürtaj karşıtı hareketlerdir.

Tablo 1: Toplumsal Hareket Türleri

Mevcut Kurumlarda Değişiklik Arayan Hareketler	Bireysel Değişiklik Amacında Olan Hareketler
Reform Hareketleri: Mevcut sosyal düzenin belirli alanı	Dini Hareketler
Devrim Hareketleri: Tüm sosyal düzeni yeniden inşa etmek	Direniş Hareketleri
	Alternatif Hareketler

1.4. Toplumsal Hareketlerde Klasik Yaklaşımlar

Bu bölümde Weber, Marx, Durkheim, Lenin ve Gramsci'nin toplumsal hareketlere olan temel katkılarından bahsedilecektir. Bu entellektüellerin toplumsal hareketlere yönelik öne sürdükleri yaklaşımlar çağdaş toplumsal hareket çalışmalarının anlaşılması ve değerlendirilmesinde önemli bir yere sahiptir (Eyerman, 1984: 71).

1.4.1. Weber (1814-1920) ve Karizmatik Otorite

Weber'in görüşleri toplumsal hareketler için özel bir bakışı tanımlamaktan ziyade genel bir toplumsal hareket yaklaşımı sunmaktadır. Weber'in otorite tipleri kategorizasyonu toplumsal hareketlerin başlangıcı ve gelişimi ile ilgili bilgiler vermektedir. Otorite tipleri içinde toplumsal hareketler konusuna yaptığı en açık katkı ise onun karizmatik otoritesidir. Karizmatik otoriteye sahip kişi, hareket içinde onu diğer aktörlerden ayıran ve özel niteliklere sahip olduğu düşünülen hareketin lideridir. Weber'in bahsettiği bu örgütlenme biçimi toplumsal değişimin bir aracı olarak görülmektedir (Buechler, 2016: 25-35). İnsanların düşünceleri, sahip oldukları değerler ve inançlar toplumsal değişim ve dönüşümü gerçekleştirmede önemli etkenlerdir. Bu görüş Weber'in toplumsal değişime bakış açısının sadece ekonomik değil aynı zamanda toplumsal değişim için bireylerin düşünce ve inançlarının da ekonomi kadar önemli olduğunu vurguladığını göstermektedir (Giddens, 2012: 52). Karizmatik hareketler ana hedef olarak toplumsal değişim ve dönüşüm mücadelesi için bir güç oluşturmaktadır. Lider, hareket için dayanışma sağlayan ve aktörleri bir araya getiren ve onları harekete geçiren bir karizmaya sahiptir. Liderlere ilahi bir özellik bile atfedilebilmektedir (Morris ve Herring, 1984: 4-5). Amerikan sivil haklar hareketi örneğinde de Martin Luther King'i sivil haklar hareketinin lideri olarak görmekteyiz. M.L.King hareketin doruk noktasına ulaşmasına öncülük etmiş ve hareket pek çok yerel mücadeleyi de kapsayan geniş bir alana yayılmıştır. Toplumsal hareketlerin oluşması ve gelişmesi için liderlik ve örgütlenme önem arz etmektedir (McAdam ve Tarrow, 2021: 475). Diğer karizmatik liderlik örnekleri ise M.Kemal Atatürk (Vergin, 2015: 66-67) Mahatma Gandhi ve Adolf Hitlerdir. Onların toplumda ortaya çıkmasında ve etkili olmasında uygun toplumsal koşulların varlığı etkili olmuştur. Genellikle karizmatik liderler kriz dönemlerinde ortaya çıkmaktadır (Giddens, 2012: 80). Liderler bu özellikleriyle toplumsal hareketlerin yönünü, etkisini ve sonuçlarını etkilemede önemli bir rol oynarlar (Morris ve Staggenborg, 2004: 190).

Fakat karizmatik liderlikteki olumsuz durum bu tür bir otoritenin sınırlı bir süresinin olmasıdır. Çünkü karizmatik liderliğin ömrü liderin ömrüyle ilişkilidir. Lider öldüğünde hareket içinde bir kriz çıkması muhtemel görünmektedir ve nadiren yeni bir karizmatik lider ortaya çıkar. Bu durumda liderin karizması ne kadar güçlü olursa olsun onun gücünün geçişi olduğunu göstermekte ve karizmatik liderlik sınıflandırmasının olumsuz yanını oluşturmaktadır (Buechler, 2016: 36). Karizmatik liderliğin bu yönüyle istikrarsız bir yapıda olduğu görülmektedir. Karizmatik lider hareketin ilk zamanlarında harekete dayanışma, motivasyon, güç ve kaynak sağlar. Fakat karizmatik liderin ölümü hem yeni liderlik sorununu hem de ekonomik kaynakları sorununu gündeme getirir. Weber böyle bir durumda hareketin rutinleşmesi ve hareketin devamlılığını sağlayacak sağlam bir temel oluşturulması gerektiğini savunmaktadır (Morris ve Herring, 1984: 5).

Weber'in öğrencisi olan Robert Michels de toplumsal hareketlerin sonuçta bir rutinleşme yaşayacağını, bürokratikleşeceğini ve oligarşikleşeceğini savunmuştur (Buechler, 2016: 35). Michels örgütlenme, partiler ve kapsamlı hareketler için karizmatik liderliği gerekli bulmuştur. Fakat karizmatik liderliğin zamanla liderlerin kendi mevcut güçlerini ve bulundukları konumu korumak amacıyla oligarşikleşme yaşayacağından bahsetmiştir (Morris ve Staggenborg, 2004: 172). Oligarşikleşme Weber için örgütün, hareketin ya da parti gibi kolektivitinin gücünün üyeler arasında bir azınlık arasında toplanmasıdır. Michels'e göre ise oligarşikleşme belli bir kolektifin merkezi hale gelme durumunu karşılamaktadır (Zald ve Ash, 1966: 328). Michels'in 'oligarşinin demir yasası' (iron law of oligarchy) olarak adlandırdığı kavram aslında toplumsal hareketlerle de ilişkilidir. Çünkü Michels bu kavramla bütün kurumlarda, örgütlerde ve toplumsal hareketlerde bile gücün az sayıda küçük bir grubun elinde toplandığını savunmakta ve buna oligarşinin demir yasası adını vermektedir (Buechler, 2016: 36; Heywood, 2012: 229).

1.4.2. Marx (1818-1883) ve Çatışma Yaklaşımı

18. yüzyıldan itibaren görülen toplumsal hareketler ve etkileri, 20. yüzyılda da toplumsal değişimleri gerçekleştirecek bir araç olarak devam etmiş ve sosyal devrimlerin çoğu kapitalizme karşı oluşan Marksist düşünceden etkilenmiştir (Giddens, 2013: 86-87). Marx, kapitalist toplumlardaki devrimci hareketleri oluşturan nedenlere ve onları harekete geçiren güce odaklanmıştır. Kapitalist toplumlardaki

devrimci hareketleri, toplumun yapısı içinde beklenen bir durum olarak görmüştür. Çünkü kapitalist işverenler ve emeği sömürülen işçiler olarak çıkarları çatışan iki grup oluşmuştur. İşverenler karlarını arttırabilmek için olabildiğince işçilere iş yükü verir, işçiler ise emeklerinin sömürülmesinden kaçınmak isterler. Bu durum iki sınıfın çıkarlarının çatışmasına neden olur. İşçiler kapitalist sisteme karşı birleşirler ve sendika kurarlar. Böylece işçiler hem kendi bölgelerinde hem de uluslarının dışında ağlar oluşturarak ağır çalışma koşulları ve düşük ücretlere karşı seslerini duyurmaya çalışırlar. İşçilerin bu girişimleri burjuvazi tarafından da destek görmeye başlar ve işçi sınıfı üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan kişilere karşı devrim hareketine kalkışır. Hareket sonucunda ise üretim araçlarının özel mülkiyetini ortadan kaldırır ve sınıf çatışması da son bulmuş olur (Morris ve Herring, 1984: 3-4).

Toplumsal hareketler toplumun temel ekonomik ve sosyal ilişkilerinden doğmaktadır. Marx'ın çalışmasındaki asıl nokta sanayileşmiş ülkelerdeki üretim çemberindeki fabrikaların sistemiydi. Fabrikalarda uzun çalışma saatleri, emeğin karşılığı olmayan çok düşük ücretler, kötü çalışma koşulları gibi olumsuz çalışma şartları işçileri direniş için tetikleyecek ve onları direnişe karşı motive edecek nedenler sunmuştur ve bu durum işçilerin seferberliğine ve devrimci potansiyelini ortaya çıkarmıştır. Buechler aynı zamanda işçilerin sömürülen emeklerine karşılık yabancılaşmadan da bahsetmiştir. İşçiler emeklerinin sonucunda ortaya çıkan ürüne, yapılan faaliyetin kendisine ve kendilerine bile yabancılaşıyor olmalarından bahsetmiştir. Bu yabancılaşma aynı zamanda şikayetlerin birleştirilmesine de yol açmış ve Buechler'in 'kapitalizm son derece yabancılaştırıcı bir toplumsal örgütlenme biçimidir' ifadesiyle işçilerin kendilerine ve çevrelerine karşı olan yabancılaşmasını vurgulamıştır (Buechler, 2016: 9-12).

En eski toplumsal hareket teorisyenlerinden olan Marx ve Engels, çatışmanın toplumun yapısında yer aldığını söyleyen önde gelen teorisyenlerdir. Fakat Marx ve Engels toplumda kolektif eylemlerin ortaya çıkmasına neden olan somut yapıların, kültürün ve siyasetin önemini önemsememiştir. İşçilerin toplam şikayetlerinin kolektif bir eyleme dönüşeceğini düşünmüşlerdir. Fakat bu çatışmanın devrimci kolektif eyleme dönüşebilmesi için bir bilinç oluşturulmalıydı. Devrimci kolektif eylem için fırsatların oluşması da siyasi koşullara bağlıdır (Tarrow, 2011: 17-18). Marx ne işçilerin devrimci kolektif eylemi için liderliğin ne de seferberlik için gereken mevcut siyasi şartların üzerinde durmamıştır (McAdam ve Tarrow, 2021: 472).

1.4.3. Durkheim (1858-1917) ve Organik Dayanışma

Avrupa’da ve Amerika’da sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte sosyal hayatta ortaya çıkan dönüşümü ve toplumun yaşadığı değişimi açıklayan çalışmalar oluşturan Durkheim, toplumun yaşadığı dönüşüm sürecini açıklamak için mekanik ve organik dayanışma kavramlarını kullanmıştır. Mekanik dayanışma geleneksel toplumu anlatan bir kavram olarak kullanılırken, organik dayanışma ise sanayi toplumunu ifade eden bir kavramdır (McAdam ve Tarrow, 2021: 468).

Durkheim toplumu bireylere indirgemekten ziyade toplumu bir bütün şeklinde organik bir canlı olarak görmüştür. Canlı bir varlığın her bir uvzu nasıl ki birbirinin ve bütün vücudunun düzgün çalışmasını sağlıyorsa toplumun da her bir parçası birbirinin çalışmasını etkilemektedir. Aslında organik dayanışma kavramının da temelinde bu görüş yatmaktadır. Durkheim sanayileşmenin ilk evrelerinde ahlaki ve toplumsal temellerin arayışında olmuş; sanayileşme ve kentleşme sürecindeki sorunları ekonomiden çok ahlaki sorunlar olarak görmüştür. Durkheim’in toplumsal hareketler alanında doğrudan söyledikleri az olsa da çalışmasındaki toplumsal değişimi açıklamada mekanik dayanışma ve organik dayanışma ayrımı ve modernitenin yol açtığı ‘anomi’ kavramsallaştırması önemli görülmektedir (Buechler, 2016:41-42 ; Marshall, 2005: 165, 363).

Durkheim’e göre sanayileşme sürecinde gelişen iş bölümünün başlıca etkisi ahlaki alanda görülmekteydi. Geleneksel toplumlar iş bölümünün az olduğu, ortak bir yaşam tarzına ve inanca sahip olan ve bu değerlerin o toplum için birliği sağladığı toplumları mekanik dayanışma kavramıyla nitelendirmektedir. Sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte kırdan kente yaşanan göçler, toplumsallaşma ve farklılaşmayla birlikte bireyselleşme ve iş bölümü artışının yaşandığı ve buna bağlı olarak uzmanlaşmanın arttığı yeni düzeni ise organik dayanışma kavramıyla açıklamaktadır. Toplumsal yapının değişimiyle, toplumlar mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçmektedir. Yeni gelişen sistemdeki düzensizliği ‘anomi’ kavramıyla açıklamakta ve Toplumda İş Bölümü (The Division of Labour in Society) ve İntihar (Suicide) metinlerinde kavramı vurguladığı görülmektedir. Toplumdaki bu geçiş döneminde iş bölümünün artmasıyla birlikte toplumsal bütünleşme de artmakta fakat sanayileşme süreciyle yaşanan ekonomi alanındaki değişim ahlaki alandaki farklılaşmaya uyum sağlayamadığı yerlerde ‘anomi’ ortaya çıkmaktadır (Giddens, 2012: 48; Marshall, 2005: 32; McAdam ve Tarrow, 2021: 468). Bu dönemde yaşanan hızlı sosyal değişim

sosyal normların ve değerlerin azalmasına neden olmakta ve bireyler arasında kaybolmuşluk ve yabancılaşma duygularını ortaya çıkarmaktadır. Bireylerde ki bu amaçsızlık ve ait hissetmeme duygusu intihar gibi yollara, sapmalara neden olmaktadır. Organik dayanışmadan tam olarak bahsedilebilmesi için sağlam bir toplumsal düzen oluşturulmalı ve ahlaki yapıda düzenlemelerle kontrol mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Geleneksel rollerinden ve kimliklerinden kopmuş bireyler ‘kitle toplumunun’ anomisinden kaçınmak için toplumsal hareketlere katılmaktadır.

1.4.4. Lenin (1870-1924) ve Örgütsel Teori

Rus devriminin babası olan Vladimir Illyich Lenin, Marx’ın proteler devrim görüşlerinin izinden giderek onu geliştirmeye çalışmıştır. Fakat Lenin, Marx’ın belirttiği gibi işçilerin sahip olduğu toplam şikayetlerin (uzun çalışma saatleri, çok düşük ücretler, kötü çalışma şartları vb.) ve sendikalaşmanın kapitalist yapıyı devirecek bir devrimci harekete dönüşmesi için sendika bilincini yetersiz görmüştür. Ona göre işçilerin sahip olduğu bu sendika bilincinin kapitalist yapıyı devirmekten ziyade onu reforme edecek bir yapıya sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bundan dolayı Lenin işçi sınıfının ‘yüksek bilince’ ulaşabilmesi için onlara önder olacak bir işçi partisi kurarak profesyonel devrimcileri bir araya toplayıp kapitalist düzene karşı proleter devrimi, yani ‘sosyalizmi’ getirecekti ve bu durumda değişim de hızlandırılmış olacaktı (Buechler, 2016: 19-20).

Lenin’e göre bu parti örgütlenmesi işçi sınıfı arasındaki toplu eylem dayanışmasına katkı sağlayacak bir çözümdü. İşçilerin kendi çıkarlarını kısıtlı sendikal menfaatlerle sınırlayıp, hedeflenen koşulların ve durumların oluşmasını beklemeyi reddederek profesyonel devrimcilerden oluşan bir partiyi önermiştir. Bu örgütlenme işçi sınıfının çıkarlarını koruyacak bir öncü olarak tasavvur edilmiştir. Fakat bu durum Tarrow’a göre işçi sınıfının olgunlaşmasını engellemiş ve eğer gerçekte olgunlaşmış bir işçi sınıfı iktidara gelmiş olsaydı ne olacağının bilinmediğini vurgulamıştır. Ayrıca Lenin işçi sınıfı seferberliğinin parçalanmaması için bir parti örgütlenmesi tasviri yaparak aslında seferberliği elit bir kesimin içine yerleştirmiştir (Tarrow, 2011: 18-22).

1.4.5. Gramsci (1891-1937) ve Hegemonya

Avrupalı Marksistler, Rusya’da 1917’de gerçekleşen devrimin Batı’da gerçekleşmemesi üzerine, Doğu ile Batı arasındaki ayrım hakkında, Batı’da işçi

sınıfının öncü örgütlenme biçimiyle bir devrimi gerçekleştirmede yeterli bir unsur olmadığını anlamışlardır. Gramsci Lenin'in öncü parti örgütlenmesinin gerekliliğini savunmakta fakat onu tekrar ele alarak, işçi sınıfının sadece öncü partiyle değil işçi sınıfının devrim bilinci ve kolektif bir bilinç kazanması ve işçi sınıfı kültürü oluşturmaları gerektiğini savunarak öncü grup/parti tezini genişletmiştir (Tarrow, 2011: 19). Gramsci'nin toplumsal bir hareket olan işçi sınıfı mücadelesinde, işçi sınıfının egemenliği ile ilgili araştırmalarında hegemonya, tarihsel blok ve kültür kavramları önemli yer tutmaktadır.

Hegemonya kavramı lider anlamına gelen Yunanca 'hegemonia' kavramından gelmektedir. Hegemonya kavramı, bir sınıfın, grubun ya da sistemin diğerlerinden üstün olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Gramsci'nin bakış açısından hegemonya kavramı belli bir sınıfın zor kullanmadan toplum içinde diğerlerinin rızasını kazanıp iktidar gücünü elde etmesidir (Heywood, 2012).

Aslında hegemonya kavramı Gramsci'den çok önce kullanılan bir terimdir. Bu kavram Rusça'da 'gegemonia' şeklinde Rus Sosyal Demokrat hareketinin 1917'ye kadar sloganı olarak kullanılmış ve kavram ilk defa Plehanov'un yazılarında görülmüştür. Plehanov ayrıca Rus işçi sınıfının sadece ekonomik değil siyasi mücadele de vermesi gerektiğini belirtmiştir (Anderson, 1988: 30). Gramsci kavrama yeni bir boyut kazandırdığı ve anlamını genişlettiği için kavram genel olarak Gramsci ile birlikte anılmaktadır. Gramsci proleteryanın devrimci sınıf olarak diğer tüm ezilen ve sömürülen sınıfların, ezen ve sömürenlere karşı mücadelesinde öncü olması gerektiğini vurgulamaktadır (Anderson, 1988: 33).

Gramsci'nin Marksist görüşler içerisindeki ünü 'Hapishane Defterleri' adlı yazılarına dayanmaktadır. Gramsci bu yazıları 1926-1937 yılları arasında Mussolini hapishanelerinde siyasi tutuklu olarak kaldığı zamanlarda yazmıştır (Marshall, 2005: 284). Bu çalışmalarında hegemonya kavramını geliştirirken Lenin'e atıflarda bulunmaktadır. Gramsci, kapitalist toplum içinde marksist bakış açısını geliştirmek için Lenin'in öncü parti örgütlenmesini hegemonya kavramı çerçevesinde ele almış ve geliştirmiştir. Lenin öncü ya da öncüllükten bahsederken Gramsci bu kelimelerin eş anlamlısı olarak hegemonya kavramını kullanmıştır. Hegemonya kavramını hem 'siyasi öncüllük' hem de 'kültürel öncüllük' olarak kullanması bu kavramları ayırmaktan ziyade onları birleştirmektedir. Kültürel öncüllük, siyasi öncüllüğü kapsayan bir ifade olarak kullanılmaktadır (Bobbio, 1993:112-113).

Gramsci egemen sınıfın hegemonyası için tarihsel blok kavramını geliştirmiştir. Ona göre tarihsel blok alt yapı (ekonomi) ve üst yapının (siyaset-ideoloji) ilişkisinden ortaya çıkmaktadır. Marx, temel ve birincil olanın altyapı olduğunu; üstyapının ise ona göre ikincil konumda bulunduğunu ve birinciye bağlı olduğunu savunmaktadır. Gramsci'ye göre ise bunun tersi olarak alt yapı, üst yapıyı oluşturmakta ve üst yapı, alt yapı üzerinden gelişmektedir. Fakat üst yapı, alt yapıyı değiştirebilmekte veya şekillendirebilmektedir. Aynı zamanda ekonomik olarak bir sınıfın egemen olmuş olması o sınıfı hegemon sınıf yapmamaktadır. Egemen olacak sınıfın kendi ideolojisine ve kültürüne sahip olması ve bunları toplumun diğer sınıflarına benimsetmesi gerekmektedir (Bobbio, 1993: 105; Vergin, 2015: 85-86). Yani egemen olacak sınıfın siyasal olarak egemenliğe ulaşabilmesi için öncelikle kültürel olarak hegemonyasını oluşturması ve onu toplumun diğer kesimlerine benimsetmesi gerekmektedir. Böylece hegemonyanın alanı, siyasal bir öncüllüğe ek olarak kültürel öncüllüğü de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Gramsci, proleteryanın kendi hegemonyasına ulaşabilmesinin ancak işçi sınıfının kendi hegemonyasını kurmasıyla mümkün olduğunu savunmuştur. Tarihsel blok; ekonomik, siyasal, kültürel, ahlaki, entellektüel ve ideolojik yapılar arasında organik bir bütünlüğü ve ilişkiyi yansıtmakta ve topluma genel olarak kapsayıcı, bütüncül bir bakış sağlamaktadır (Bobbio, 1993: 114; Dural, 2012: 317). Proleteryanın kendi hegemonyasını kurabilmesi için devrimci bilince ve güce sahip olması ve burjuvazinin hegemonyasını azaltarak yeni bir güçler bloğu oluşturması gerekmektedir. Bundan dolayı proleteryanın bu güce sahip olacak kendi organik aydınlarına da sahip olması gerekmektedir (Vergin, 2015: 92). Oluşan bu organik aydınlar, alt sınıfın kendi sınıf bilincini oluşturmasında önemli rol oynamaktadır. Aydınlar vasıtasıyla her sınıf kendi ideolojisini ortaya koyabilir ve kendi sınıfsal örgütlenmesini oluşturabilir. Organik aydınlar kendi ideolojileri çerçevesinde faaliyet gösteren ve bir sınıfı temsil eden yapıdadır. Aydınların temel görevi bulundukları sınıfın fikirlerini savunmak, kendi ideolojileri etrafındaki kişilerin bilincini yükseltmek ve bir kitle oluşturmaktır. Eğer alt sınıftan ortaya çıkan organik aydınlar temsil ettiği sınıfa ideolojik bilinç oluşturmaya başlarsa o sınıfın kültürel hegemonyasını oluşturur ve yeni bir tarihsel blok meydana getirerek radikal değişim ve dönüşümü gerçekleştirecek bir yapı ortaya çıkarır. İşçi sınıfının ve diğer ezilen sınıfların hegemonyası genişledikçe radikal bir dönüşüm yaşanma olasılığı ortaya çıkacaktır. Böylece burjuva/yönetici sınıfının hegemonyası sarsılacak ve tarihsel bloğu

yıkılacak, sonuçta işçi sınıfı kendi hegemonyasıyla kendi tarihsel bloğunu oluşturacaktır (Dural, 2007: 60-62).

1.5. Toplumsal Hareket Teorileri

1.5.1. Geleneksel Teoriler

1.5.1.1. Şikago Okulu

19. yüzyılla birlikte sosyoloji biliminin ayrı bir bilim dalı olarak kurumsallaşmasından önce toplumsal hareket çalışmaları, tarih ve siyaset felsefesi içinde yapılmaktaydı. Bir bilim dalı olarak sosyolojinin gelişmesiyle birlikte toplumsal hareketler konusundaki çalışmaların ilk olarak Şikago Okulunda yapıldığı bilinmektedir. Sosyolojinin bir bilim dalı olarak gelişimi toplumsal hareket çalışmalarını da bu yöne kaydırmış ve bu dönemde sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte gelişen toplumsal değişim detaylı bir araştırma konusu olmuştur. Toplumsal hareketlerin artan önemi de hareketlerin oluşumu, gelişimi ve nedenleri hakkında birçok araştırma yapılmasına yol açmıştır (Kökalan Çımrın, 2009: 12-42).

Şikago Okulu I. Dünya Savaşından II. Dünya Savaşına kadar sosyoloji alanında hakim bir kolektif davranış bakış açısı geliştirmiştir. Bu okulun kolektif davranış çalışmalarında önde gelen temsilcileri Robert Park, Ernest Burgess, Herbert Blumer, Turner ve Kilian olmuştur. Robert Park ve Ernest Burgess'in 1921'de Sosyoloji Bilimine Giriş isimli eseri kolektif davranış ve toplumsal değişim çalışmaları için önem arz etmektedir. Bu dönemdeki çalışmaların temelinde Şikago şehrinde yaşanan sanayileşme, sanayileşme ile yaşanan kente göç ve kentleşme gibi temel sosyal değişimler yer almaktadır. Bu değişimin neden olduğu toplumsal huzursuzluk kolektif davranış çalışmalarının gelişmesine yol açmıştır. Robert Park'ın kolektif davranışlarının temelinde her ne kadar Le Bon'ın kalabalıklar yaklaşımı olsa da Park 1904'te yazmış olduğu tezde kalabalıklar ve halk ayrımı üzerinden çalışmasını yürütmüştür. Le Bon'nun yaklaşımına göre kalabalıklar aşırı, bilinç dışı ve homejen yapıda kolektif hareketlerdir. Park'a göre ise halk akılcı hareket eden ve farklı görüşler içeren bir yapıya sahiptir. Fakat ikisi de toplumsal değişimin araçlarıdır.

Park ve Burgess'in yapmış olduğu çalışma sonraki kolektif davranış çalışmaları için temel oluşturmuştur. Onlara göre kolektif davranışların başlıca kaynağı toplumsal huzursuzluktur. Toplum içinde yaşanan huzursuzluğun artışı, alışlagelmiş yapının

parçalanmasının ve toplu bir eylemin yaşanacağını habercisidir. Onlara göre kolektif hareketler hayvan sürüleri gibidir. Fakat aralarındaki fark kolektif hareketleri oluşturan kalabalığın bir amacının olmasıdır. Onlar kolektif davranışları kalabalık olarak görmemiş olmalarına rağmen, kalabalıklar yaklaşımı onlara kolektif davranış çalışmaları için bir temel oluşturmuştur (Buechler, 2016: 61-63).

Herbert Blumer ise 1939'da kolektif davranış yaklaşımıyla ilgili eserini yayınlamıştır. Blumer'in kolektif davranış araştırmasının temelinde Park ve Burgess'in kolektif davranış yaklaşımı yer almaktadır. Blumer'in kolektif hareket çalışmasının diğerlerinden ayrılan yönü hareketleri daha ayrıntılı ve analitik şekilde ele almasıdır. Blumer'e göre kolektif davranış ilk olarak huzursuzlukla başlar. Huzursuzluk yaşayan bireyler arasında onları harekete geçirecek yaygın bir coşku meydana gelir. Bu coşku, belli bir çerçeve etrafında resmileştirilir. Yani hareket politika ve kurallarla örgütlü hale getirilir. Son aşama hareketin kurumsallaşmasıdır. Hareket, hedefleri doğrultusunda belirli personel ve yapıya sahip organizasyon haline gelir (Buechler, 2016: 63-65).

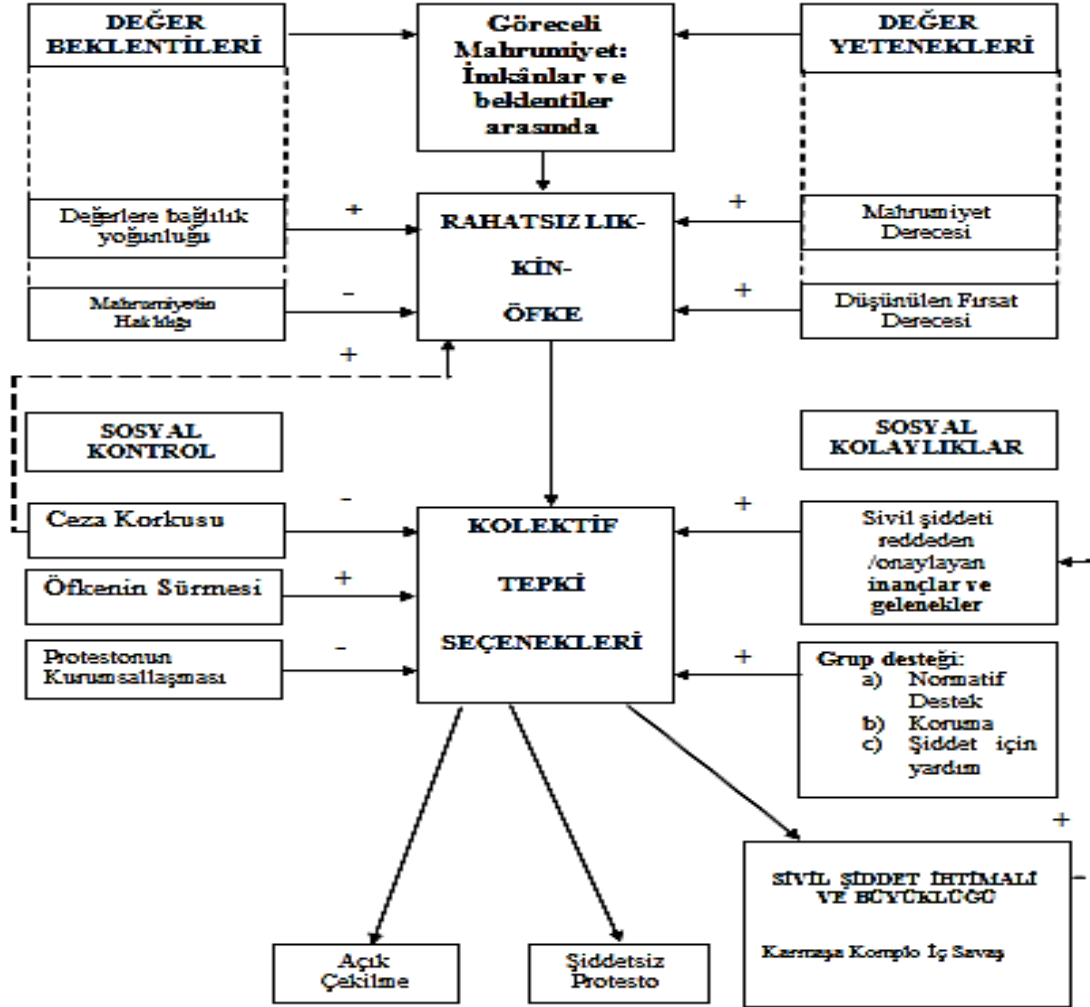
1.5.1.2. Göreli Yoksunluk Teorisi

Görelilik yoksunluk, insanların kendilerini başkalarıyla karşılaştırdıklarında kendilerinin yoksun kaldıkları eksik şeyleri farketmeleridir. Bu kavram özünde hem bir karşılaştırma içermekte hem de genel olarak öznel koşullarla belirlenmektedir (Marshall, 2005: 828-829). Detaylandırılacak olursa insanların çeşitli referans grupları, geçmiş veya beklenen gelecekle ilgili olarak mevcut durumlarını nasıl değerlendirdikleriyle ilişkili sosyo-psikolojik bir gerilim olarak ifade edilebilir. İnsanların mevcut durumlarından daha iyi durumda olabileceklerini veya olmaları gerektiğini düşünmeye başlamalarında göreli yoksunluk durumu ortaya çıkar ve bu gerilim kolektif davranışa katılıma neden olur (Buechler, 2004: 49-50). Bu teorelin önde gelen ismi Ted Gurr bireylerin kendi şartlarını ve koşullarını başka bireylerle karşılaştırarak şikayetlerin kavramsallaştırması olarak açıklamıştır (akt. Pauli, 2017: 2).

Gurr, gerilim kavramını kolektif davranışlara katılıma neden olan eğilimi açıklamak için sosyo-psikolojik bir mekanizma olarak açıklamıştır. İnsanların kolektif davranışa katılma eğilimi bireyin yaşamış olduğu hüsrana, hayal kırıklığı ve bununla birlikte oluşan öfkenin dışı vurumudur. Gurr, göreli yoksunluğu değer beklentisi ve değer

yetenekleri kavramlarıyla açıklamıştır. Kolektivit eyi harekete geçiren, bireylerin toplum içindeki değer beklentileri ile değer yetenekleri arasındaki tutarsızlı ın algılanmasıyla ortaya çıktığını savunmuştur. Değer beklentisi insanların sahip olduğu somut ve maddi yaşıam koşullarıdır. Değer yeteneği ise sosyal çevrede bulunmakta ve insanların yasal olarak ulaşımayı bekledikleri değerleri elde etme veya elde tutma durumlarını belirleyen koşullar olarak tanımlanmaktadır. Bu durum Şekil 1'deki tabloda gösterilmiştir. Göreli yoksunluk ikiye ayrılır; birey olarak yoksunluk ve grup olarak yoksunluk. Grup yoksunluğu genellikle toplumda aniden geliŗen olaylarla oluŗur; aniden Şiddetli Şekilde yükselen enflasyon gibi. Birey olarak yoksunluk ise sadece bireyin yaşıamıŗ olduğu kiŗisel bir yoksunluktur. Fakat kolektifi harekete geçirebilecek yoksunluk ise dikkate değer sayıda birey arasında meydana gelen meselelerde ortaya çıkar. Burada meydana gelen yoksunlu un Şiddeti de önemlidir. Çünkü yoksunlu un Şiddeti ne kadar büyük olursa kolektivitenin gücü de o kadar Şiddetli olacaktır. Yoksunlu un meydana geliŗinin sivil bir Őiddete yol açıp a mayaca ı ve ciddiyetini belirleyen bazı koşullar bulunmaktadır. Bu koşullar; mahrumiyetin haklılı ı, mahrumiyet derecesi, d ŗ n len fırsat derecesi, değerlere ba lılık yo unlu udur. Bu de iŗkenlere bağlı olarak öfke ortaya çıkar ve de iŗkenler öfkenin seviyesini belirleyen unsurlardır. Öfkenin gücüyle birlikte saldırganlık da ortaya çıkar ve birey bu öfke durumunu ya yoksunlu un verdiği hayal kırıklı ının merkezine ani bir tepki vererek ya da daha uzun vadede bu sefer daha az Şiddetli olacak Şekilde tepkisini gösterecektir. Fakat ne süre ve ne de Şiddet tek baŗına sivil Şiddet için yeterli bir seviye oluŗurmaz. Öfke katılımcılar arasında, gücünde bireysel farklılıklar olsa da, kolektivitenin büyük bir kesimini harekete geçirebilecek bir güce sahiptir. Gurr sivil Şiddetin büyüklüğünün    bileŗenden oluŗtu unu  ne sürmektedir. Bunlar; yoksunluktan etkilenen popülasyon içindeki bireylerin katılım derecesi, öfkeli kalabalığın saldırgan eylemlerinin yıkıcılı ı ve Şiddetin süresinin ne kadar devam etti idir (Gurr, 1968: 252-256). Böylece bu teori doğrultusunda iki durum vardır: Mutlak yoksunluk ve göreli yoksunluk. Mutlak yoksunluk, yoksunluktan etkilenen grubun Şikayetlerini grubun toplum içindeki konumundan ayrı olarak ele alır. Göreli yoksunluk ise insanların mevcut durumlarını baŗka insanlarla kıyasladı ında kendisini dezavantajlı bir konumda görmesidir. Bundan dolayı göreli yoksunluk teorisi toplumsal hareketlerin oluŗması için g cl  bir neden sunmuştur. Fakat yoksunluk toplumsal hareketlerin do uŗu için gerekli bir neden olmakla birlikte yeterli bir neden olmadığı d ŗ n lmektedir. Toplumsal hareketlerin ortaya çıkması için göreli

yoksunlukla beraber diğer etmenlerinde var olması gerekir. Bundan dolayı göreceli yoksunluk sınırlılık içermektedir ve bu yüzden teorisyenler tarafından eleştirilmektedir (Sen ve Avcı, 2016: 2). Diğer bir eleştiri konusu da göreceli yoksunluk teorisyenlerinin siyasi şiddetin dinamiklerinden ziyade doğuşunun incelenmiş olmasıdır (Morris ve Herring, 1984: 8).

Şekil 1: Sivil şiddetin oluşma ihtimali ve büyüklüğünü etkileyen faktörler

Kaynak: Gurr, T. (1968), Sivil Şiddette Psikolojik Faktörler, World Politics, Cilt 20, Sayı 2, 252-278

1.5.1.3. Katma Değer Teorisi

1960’larda Neil Smelser tarafından geliştirilen katma değer teorisi toplumsal hareketlerin zamanla nasıl geliştiğini anlatan bir teoridir. Bu teori toplumsal gerilim kuramı olarak da bilinmektedir. Smelser, sanayileşme sürecinde toplumda yaşanan değişimi ‘katma değer teorisi’ olarak kavramsallaştırmıştır. Smelser, toplumsal hareketlere yol açan nedenlerin toplumda oluşan yoksunluk ve gerginlik duyguları olduğunu savunmuştur. Toplum içinde gelişen ekonomik yoksunluk ve toplumsal

gerilim toplumsal bütünleşmenin çözülmesine neden olmaktadır. Smelser, bu teoriyi Parsons ve Durkheim'in çalışmalarına dayandırmaktadır (Flynn, 2011: 137-138; Marshall, 2005: 137). Smelser, kolektif davranışların modernleşme sürecindeki değişimlere tepki olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Ona göre kolektif hareketler irrasyonel, marjinal, ani ve geçicidir (Offe, 2016: 67) Smelser, katma değer kavramını ekonomiden almıştır. Ekonomi de bir ürün üretim sürecinden geçerken ürüne yapılan işlemlerin her biri ürüne değer katmaktadır. Örneğin bir demir madeninin işlenip bir arabaya dönüştürülmesi sürecinde demirin işlemde geçen her bir adımda değeri artmaktadır. Toplumsal hareketlerin de ortaya çıkıp gelişmesi için belirli ve birbirlerine bağlı koşullardan geçmesi gerekmektedir. Smelser (1963), toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasının şartlarını altı madde ile açıklamıştır ve bu koşulların sırasıyla kombinasyonu sonucu hareketlerin ortaya çıktığını savunmaktadır. Bunlar; Yapısal elverişlilik, yapısal gerilim, genelleştirilmiş bir inancın yayılması, tetikleyici faktörler, eylem için seferberlik ve sosyal kontrol faktörleridir (Crossley, 2002: 16; akt. Kendall, 2012: 555).

Kolektif davranışın dinamiklerini ortaya çıkaran bu koşulların detaylı açıklaması aşağıdaki gibidir (Kendall, 2012: 555; Marshall, 2005: 418; Türkdogan, 2015:28-29).

1. Yapısal uygunluk: Vatandaşlar toplu eylemde bulunma fırsatına sahip olmalıdır. Toplumsal bir hareket için gereken ilk olgular problemin farkındalığı, problemin kaynağının bulunması, şikayete sahip olanlar arasında iletişimin olması ve problem için kolektif davranışın meşru görülmesidir.
2. Yapısal gerginlik: Bir kurum ya da topluluğun beklentileri karşılayamaması ve yetersiz olması toplumda gerginliğe neden olmaktadır. Bu gerginlik toplumsal hareketler ve değişim için gerekli bir olgudur. Bu gerginlik aynı zamanda insanları bir araya toplayan bir işleve sahiptir. Ortak bir görüş etrafında bir araya gelmeyi ve bütünleşmeyi de ifade etmektedir. Hareketlerin olumlu sonucu için gerginliğin artması gerekir. Bu gerginliğe ekonomik yetersizlik örnek verilebilir.
3. Yaygınlaşmış bir inancın gelişmesi ve yayılması: insanlar arasında ani bir duygu ve öfke oluşumu, düşmanlıkla dolma ve bu duygu durumlarının artışı ifade etmektedir. Marshall bu durumu sanrı ve histerinin oluşması olarak belirtmektedir. Bu duygular toplumsal hareketlerin varlığı için temel kaynaklardır.

4. Hızlandırıcı faktörler: yaygınlaşmış bir inancın sağlamlaşması için çarpıcı ve tetikleyici bir olay oluşmalıdır. Yani genel inancı kanıtlayan daha belirli ve özel bir olayın meydana gelmesi kolektifin hareketini hızlandırıcı etkiye sahiptir.
5. Eylem için katılanların seferber edilmesi: düzensiz kolektifin güçlü bir lider etrafında organize olması ve öfkenin veya paniğin doğru yönlendirilerek etkili eylem için aktörlerin seferber edilmesidir.
6. Toplumsal kontrol mekanizması: kolektifin eylemlerini engellemek veya durdurmak amacıyla ortaya koyulan karşı güçtür. Bir devlet yapısı içinde etkili denetim mekanizmaları mevcutsa toplumsal bir hareketin eylemlerini engelleyebilir veya yasaklayabilir. Smelser'e göre bu koşullar arasında en önemlisi kontrol mekanizmasıdır. Çünkü bu koşul bir hareketin ortaya çıkmasını, gelişmesini, hareket aralığını ve hareketin başarısını etkileyen bir mekanizmadır.

Smelser'in 1960'larda katma değer kuramı baskın teori olsa da toplumsal hareketlerin özelliklerini ve hareketlerin ne zaman ortaya çıktığını açıklamakta yetersiz kalmıştır. 1970'lerde Amerika'da ortaya çıkan kaynak mobilizasyonu kuramı bu boşluğu doldurmuştur. 1980'lerde ise siyasi süreç teorisi, yeni toplumsal hareket teorisi ve çerçeveleme teorisi geliştirilmiştir. Bu teoriler toplumsal hareketleri irrasyonel görmekten ziyade rasyonel aktörler olarak ele almıştır (Cohen, 2016: 104; Flynn, 2011: 138).

1.5.2. Modern Teoriler

1960'lı yıllardan itibaren ekonomi ve siyasetteki değişen konjonktür ile birlikte toplumsal hareketlerde de araçlarda ve amaçlarda değişim yaşanmıştır. Toplumsal hareketler ekonomik temelli olmaktan ziyade kimlik, cinsiyet ve sivil haklar gibi talepler doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Demokratik toplumlarda ve sivil toplum örgütleriyle birlikte ortaya çıkan bu hareketler önceki paradigmalardan savunduğu irrasyonellik veya sistem dışı tanımlarına uymadığı görülmüş ve klasik toplumsal hareket teorilerinin sorgulanmasına neden olmuştur (Cohen, 2016: 112-113). Toplumsal hareketler 19. yüzyılın sonlarından itibaren sendikaların ve kitlesel partilerin isteklerini ve taleplerini dile getirmenin bir aracı ve seslerini duyurma

alışmalarının bir yolu haline gelmiştir. 20. yüzyılda ise hareketler siyasi sürecin bir parçası haline gelmiştir (Tarrow, 2011: 112)

Modern teoriler toplumsal hareketlerin 1960'lerden sonra moda, heves, panik gibi kolektif davranışlardan ayrılarak normal siyasetin bir parçası olarak görülmeye başlamasıyla gelişmeye başlamıştır. Oluşturulan yeni yaklaşımlar başlangıçta resmi örgütlenmelere, maddi kaynaklara ve siyasi sistemlere odaklanmıştır. Protestocular bu dönemle birlikte toplumun asli değerlerinden uzaklaşmış bir yapı olarak değil kendi hedefleri ve amaçları olan rasyonel oluşumlar olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Jasper, 2020: 627). Toplumsal hareketleri araştırma ve incelemede farklı bakış açılarının gelişmesiyle Amerikada kaynak seferberliği teorisi ve siyasi süreç teorisi ortaya çıkmış, Avrupa'da ise yeni toplumsal hareket teorisi gelişmiştir. Fakat 1980'lere gelindiğinde bu teorilerin de eleştirilmeye başlanması yeni teorilerin gelişmesini sağlamış ve kaynak seferberliği, siyasi süreç ve yeni toplumsal hareket teorilerinin makro yapısal bağlamlarla incelemelerine karşı hareketleri mikro ölçekte inceleyen çerçeveleme teorisi ortaya çıkmıştır.

1.5.2.1. Kaynak Seferberliği Teorisi

1950'li yılların sonundan 1970'li yılların ortalarına kadar Amerika'da önemli sosyal, politik, ekonomik ve kültürel protestolar yaşanmış ve bu gelişmeler klasik toplumsal hareketlerin artan çeşitlenmiş hareketleri açıklamakta yetersiz kalması sonucu toplumsal hareketlere yaklaşımlarının değişimine yol açmıştır. Bu dönemle birlikte başta kolektif hareket teorisi olmakla birlikte klasik toplumsal hareket teorileri eleştirilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda toplumsal hareketlerin oluşumu ve gelişimi tekrar düşünülmüş ve harekete katılan bireylerin fayda ve maliyet hesabı yaparak eylemlerini bu ölçüde biçimlendirdikleri ve harekete katılımı kar-zarar, fayda-maliyet hesabıyla yapıldığı varsayımı geliştirilmiştir. Mancur Olson'un 1971'de yayınlanan Kolektif Eylemin Mantığı (The Logic of Collective Action) kitabı kolektif eylemlere katılan bireylerin rasyonel aktörler olduğunu belirtmiştir (Olson, 1971). Bu kitapta toplumsal hareketlere liberal iktisadın temel varsayımlarının uygulanmış olduğu görülmektedir (Çetinkaya, 2008: 21). 1977'de ise McCarthy ve Zald'ın Kaynak Seferberliği ve Toplumsal Hareketler: Kısmi Bir Teori (Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory) isimli makalesi ve Vanderbilt konferansından sonra Kaynak seferberliği teorisi büyük yankı uyandırmıştır

(Buechler, 2016: 111-118). Terimi açıkça ilk kullanan kişiler McCarthy ve Zald olsa da McAdam, terimin açıklamalarının diğer araştırmacıların incelemelerinde de açık şekilde görülmekte olduğunu belirtmiştir. Bunlar: Aveni 1977, Jenkins 1975, Jenkins ve Perrow 1977, Oberschall 1973. (McAdam, 1982: 20)

Kaynak seferberliği teorisi önceki toplumsal hareket teorilerinin incelemiş olduğu hareketlerin neden kaynaklandığından ziyade nasıl kaynaklandığına odaklanmıştır (Yıldırım, 2012: 55). Teoride toplumsal hareketlerdeki aktörlerin nasıl faaliyet gösterdikleri, toplumsal hareketi sürdürebilmek için kaynaklarını nasıl elde ettikleri ve kaynakların en etkili şekilde nasıl kullanılabileceğini, hareketi destekleyenlerin hareket için nasıl seferber edildikleri üzerinde durulmuştur. Kaynak seferberliği teorisindeki en önemli konu ise toplumsal hareketin aktörlerinin irrasyonel değil rasyonel olduğu varsayımdır (Della Porta ve Diani, 2020: 22-23). Bu teoriye göre toplumsal hareketler düzensiz, tehlikeli ve özerk bir olgu olmaktan ziyade amacı olan ve stratejik hareket eden rasyonel bir olgu ve siyasi sürecin uzantısı olarak görülmeye başlanmıştır (Pauli, 2017: 2-3).

Klasik toplumsal hareket teorisyenleri toplumsal hareketin ortaya çıkmasını genel olarak sosyo-psikolojik değerlendirmelerle (şikayetler ve yoksunluk gibi) açıklamaya çalışmıştır. Klasik toplumsal hareket teorileri olan kitle toplum kuramı, göreceli yoksunluk ve kolektif davranış teorileri toplumda artan hoşnutsuzluk ve şikayetlerin toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olduğu varsayımlarından ileri gelmiştir. Kaynak seferberliği teorisi ise klasik toplumsal hareket yaklaşımlarının eleştirilmesi sonucu ve onlara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Klandermans, 1984: 583). Hoşnutsuzluk toplumda zaten var olan bir olgudur ve harekete geçmek için yeterli olmamaktadır. Teoride hareketlerin oluşumunda toplam hoşnutsuzluktaki artıştan ziyade hareketlerin desteklenebilmesi için mevcut kaynakların artışına odaklanılır (McAdam, 1982: 21). Kaynak seferberliği teorisi toplumsal hareket açıklamalarındaki klasik yaklaşımların sosyo-psikolojik varsayımlarının aksine bir grubun mevcut kaynakları ve üyelerinin sosyal ağlardaki durumu gibi yapısal faktörler üzerinde durmaktadır. Bir toplumsal harekete katılma isteğinin, kişilik özellikleri ve marjinalite gibi sosyo-psikolojik etkilerden ziyade bireysel olarak katılımın maliyet ve faydalarının birlikte ele alınması ve bunun sonucundan doğan rasyonel karar verme süreci olarak açıklanabileceği öne sürülmüştür (Klandermans, 1984: 583-584).

1950'lerden itibaren Amerika'da neredeyse her yönden (ücretsiz eğitim, istihdam ve ekonomi vb.) refah bir toplumsal ortam bulunmaktaydı. Klasik yaklaşımların hoşnutsuzluk ve şikayetlerin toplumsal harekete neden olabileceği varsayımı bu dönemde şüpheyile yaklaşılmaya başlanmıştır. Çünkü zengin ve refah bir toplumsal ortamda azalan şikayetler ve hoşnutsuzlukla beraber kolektif eylemler azalmalıydı. Fakat durum bunun tam tersi olarak 1960 ve 1970'lerde Amerika'da toplumsal hareket patlamasının yaşandığı yıllar olmuştu (Buechler, 2016: 112).

Bu dönemde toplumsal hareketler konusunda gelişen yeni bakış açıları toplumsal hareket aktörlerinin rasyonelliği, hareketlerin önemli temel sorunları ve toplum için önemi vurgulanmıştır. Kaynak mobilizasyonu teorisi beş ana ilkedен oluşmaktadır (Jenkins, 1983:528).

- 1) Toplumsal hareket aktörleri (katılımcıları) rasyoneldir.
- 2) Çıkar çatışmaları ve kurumsallaşmış güç ilişkileri toplumsal hareketleri etkilemektedir.
- 3) Bu gibi çatışmalardan kaynaklanan şikayetler hareketlerin kaynaklardaki, örgütlenmesindeki ve meydana gelme fırsatındaki değişikliklere bağlı olarak gerçekleştiği her yerde mevcuttur.
- 4) Merkezi olarak oluşturulmuş toplumsal hareket örgütleri merkezi olmayan hareketlere kıyasla kaynakları seferber etmede ve artan meydan okumalarda daha etkilidir.
- 5) Hareketlerin başarısı büyük ölçüde örgütsel strateji ve siyasi atmosfer tarafından belirlenir.

Kaynak seferberliği teorisi toplumsal hareketlerin kaynaklara ulaşması ve kaynakların eyleme dönüştürülmesine odaklanmaktadır (Mccarthy ve Zald, 1977: 1221). McCarty ve Zald merkezi bir terim olarak ele aldıkları toplumsal hareketleri toplumsal değişime yönelik (veya tam tersi) tercih yapıları olarak tanımlamaktadır. Değişim isteği, şikayetler ve adaletsizlik duygusu ise bu duyguların düzeltilmesi için eyleme geçmekte yeterli olgular değildir. Eylem için belirli sosyal desteklere, maliyetlere ve kaynaklara ihtiyaç vardır. Kaynakların harekete aktarılmasında farklılıklar bulunmaktadır. Harekete katılacak kişilerin isteğe bağlı zamanı ve parası varsa katılım daha çok olacaktır. Harekete katılım ne kadar çok olursa katılımın maliyeti de o oranda azalacaktır. Hareketin yararlandığı kaynaklar, harekete katılan bireylerin para, emek ve tesisleri, harekete katılmayan fakat hareketin doğruluğuna inanan kişilerden gelen

destek, hayırsever vakıflar ve kurumsal kanallar olarak çeşitli kaynaklara sahiptir. Ayrıca hareketin sahip olması gereken altyapı kaynaklarına da ihtiyacı vardır. Bunlar; kitle iletişim araçları, daha hızlı ulaşım araçları, etkili ve hızlı iletişim sistemleridir (McCarthy ve Zald, 2006: 536). Kaynak seferberliği teorisi toplumsal hareketler için seferber edilecek kaynakların çeşitliliğine, diğer gruplarla olan bağlantılarına ve hareketlerin başarısı için dış kaynaklardan gelen desteğe ve bağlılığa vurgu yaptığından dolayı bu paradigma sosyo-psikolojik yaklaşımlardan ziyade sosyal politik ve ekonomik yaklaşımlara dayanmaktadır (McCarthy ve Zald, 1977: 1213).

Toplumsal hareketler, kullanabileceği çeşitli kaynaklara sahiptir. Bunlar, ahlaki kaynaklar, kültürel kaynaklar, sosyal-örgütsel kaynaklar, insan kaynakları ve maddi kaynaklardan oluşmaktadır. Ahlaki kaynaklar bir toplumun sahip olduğu doğru ya da yanlış şeklindeki normlardan oluşmaktadır. Ahlaki kaynaklar harekete meşruiyet, dayanışma desteği, sempati ve ün sağlamaktadır. Kültürel kaynaklar toplumda yaygın olarak bulunan bir kaynaktır. Bir organizasyonun, toplantının, protestonun düzenlenmesi veya bir festivalin başlatılması gibi görevlerin nasıl yerine getirilmesi gerektiğine dair kültürel bilgiler içerir. Müzik, edebiyat, dergi, gazete gibi kültürel kaynaklar yeni taraflar kazanılmasını ve sosyalleşmeyi sağlar; hareketlerin hazır olma durumlarına ve kapasitelerini korumaya yardımcı olur. Sosyal-örgütsel kaynaklar ise sosyal organizasyonlarla cemaat, şehir veya mahalle bağlantılarıyla bilginin yayılması için sıklıkla kullanılır. Sosyal-örgütsel kaynaklar, altyapılar, sosyal ağlar ve kuruluşlardan oluşur. Altyapılar, yollar, köprüler, trafik ışıkları gibi kamu mallarından oluşan sivil altyapılardan oluşur. İnsan kaynakları, harekete katılan bireylerin emek, deneyim, beceri ve uzmanlık gibi daha somutlaştırılabilen kaynaklarından oluşur. Maddi kaynaklar ise kaynaklar içinde en önemli olanıdır. Maddi kaynaklar finansal ve fiziksel sermayeyi birleştirir. Bir hareket ne kadar çok kaynağa sahip olursa olsun belirli maliyetlere katlanabilecek parasal sermayeye her zaman ihtiyacı vardır (Edwards ve McCarthy, 2004: 125-128).

Teorinin kökeni İngilizce bir kelimeden oluştuğu için Resource Mobilization kavramı Türkçe'ye Kaynak Seferberliği Teorisi olarak çevrilmektedir. Yani 'mobilization' kelimesinin Türkçe karşılığı seferberliktir. Seferberlik bir hareketin katılımcı kazanmak için insanların maddi ve manevi hareketi desteklemeye ikna edilmesini de içermektedir. Hareketin desteklenmesi için hareketin kolektiviteye faydasının, hareketin stratejisinin ve elde edilecek sonuçlarının insanlarla paylaşılması

gerekmektedir. Seferberlik için hem düşünsel birlik hem de eylemsel seferberlik gerekir. Düşünsel birlik olmadan eylemsel seferberlik sağlanamaz. Bu süreçte insanlar eylemsel seferberlik için motive edilir. Bir hareket örgütüne katılım için insanlara ‘katılımın faydasının ve katılmamanın maliyetinin en yüksek, katılımın maliyetinin ve katılmamanın faydasının en düşük’ olduğu şekilde anlatılmalıdır (Klandermans, 1984: 586-588). Olson’a göre birey, bütün eylemini kar-zarar hesabıyla kendi çıkarını düşünerek hareket etmektedir. Bu durum bütün kolektif eylemlerde geçerlidir. Olson, kolektif harekete katılacak olan bireylerin veya aktörlerin kişisel çıkarlarını düşünerek kısa sürede büyük başarı elde etmek için harekete katılabileceklerini ve ancak hareket sonucunda elde edecekleri fayda, katılımın maliyetinden fazla ise harekete katılım sağlayacaklarını belirterek maliyet-muhasebeci bir yaklaşım öne sürmüştür. (Çetinkaya, 2008: 21-22).

Kolektif eylemler yoluyla katılımı kolaylaştırmak ve seferberliği arttırmak için hem insanların hem de parasal kaynakların seferber edilmesi gereken bir süreç ifade edilmektedir. Seferberlik sürecinde bazı etkinlikler olan yürüyüşler, koşular ve yardım konserleri hem aktörlerin dayanışmasının artırılması hem harekete katılma olasılığı olan bireyleri etkileme hem de etkinlikler sırasından yapılan satışlardan elde edilen gelirler konusunda etkili bir süreç yürütülebilmektedir (Edwards ve McCarthy, 2004: 142).

Harekete katılımcı sağlama noktasında bir de ‘free-rider’ (beleşçi) davranışı ortaya çıkmaktadır. Onlar hareketin başarısının kendilerinin katılımına bağlı olmadığına kendi katkısının küçük olacağına inandıkları için harekete katılmak istemezler. Fakat ortak fayda konusunda olumlu bir tavırları vardır (Klandermans, 1984: 588). Fakat bu durum katılımı çoğu zaman olumsuz etkilemektedir. Onlar harekete katılmasalar bile ortaya çıkacak faydadan kendilerinin de faydalanacak olmalarını düşünmelerinden dolayı katılımı azaltıcı bir etki oluşturmaktadır. Bundan dolayı katılımcıları teşvik etmek amacıyla seçmeli ödüller kullanılır (Uysal, 2016: 49-50). Ödüllere örnek olarak katılımcılara harekete değer katan rozetleri, hatıra fotoğrafları, plaketler ve diğer sembolik ödüller kullanılabilir. Katılımcılara hareket içinde bir yer bulmasının sağlanması ve kendilerini ifade etmek için fırsat verilmesi bireyleri harekete katılım için teşvik edecektir (Uysal, 2016: 50).

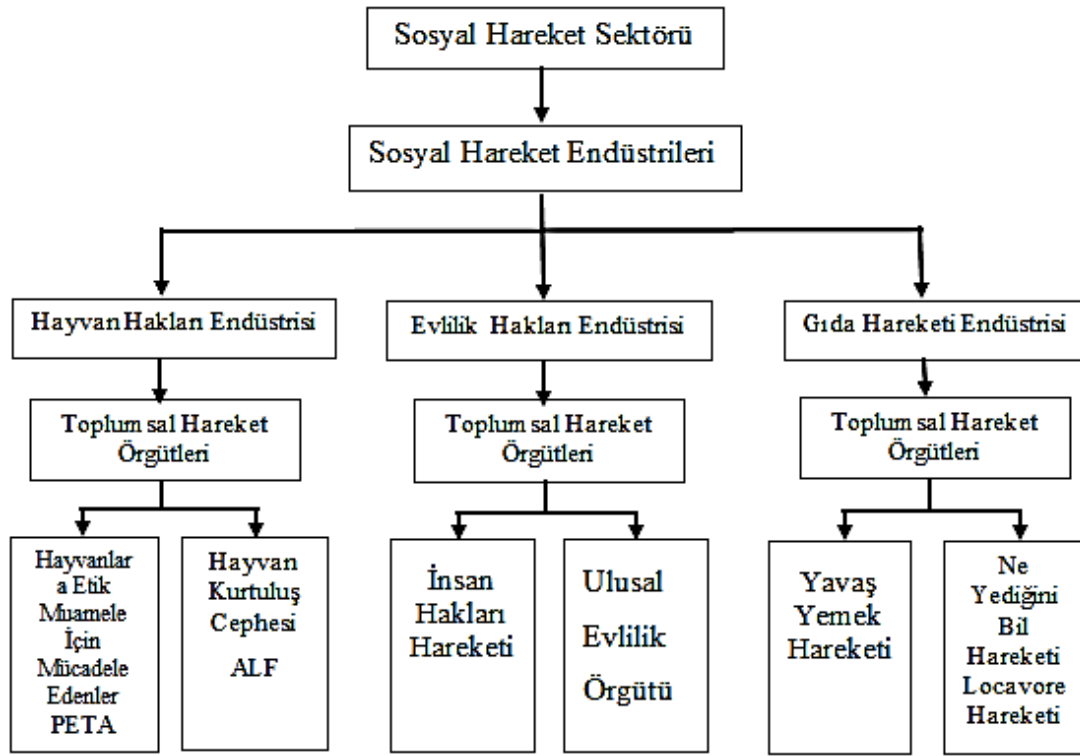
Harekete katılımcı sağlamak önemli olduğu kadar katılımı sürdürmekte önemlidir. Hareketlerin hedeflerine başarılı şekilde ulaşması veya hedeflerin gerçekleştirilme

olasılığının ortadan kalkması hareketin faaliyetlerinin son bulması anlamına gelmemektedir. Hareketlerin hedefe ulaşabilmesi için faaliyetlerini uzun bir zamana yayarak, etkili şekilde çalışarak ve kaynaklarını koruyarak istikrarlı şekilde etkinliklerini sürdürmesi gerekir. Ayrıca hedefe ulaşılmasının gecikmesi katılımcıların motivasyonunu düşürecek ve bunun sonucunda katılımcılar hareketin hedefe ulaşma inancını yitireceklerdir. Motivasyon ve inanç kaybını önlemenin yolu yeni hedefler ve gerekçeler ortaya koymaktır (Uysal, 2016:48-49) .

Geleneksel toplumsal hareket yaklaşımlarının benimsemiş olduğu kurumsallaşmamış kolektif hareketlerle değişimi amaçlamalarının aksine kaynak seferberliği teorisyenleri kurumsallaşmış kolektif hareketlerle değişimi vurgulamaktadır. Klasik teoriler hareketlerin yerel liderlik, gönüllülüğe dayalı personel, doğrudan faydalanıcılardan gelen kaynaklar ve kitlesel katılıma dayalı eylemler olarak faaliyet gösterdiklerine odaklanmıştır. Kurumsallaşmış eylemler ise profesyonel ve dış liderlik, tam zamanlı ücretli çalışan personel ve harekete katılımın gayri resmi olması gibi toplumsal hareketin profesyonelliğini odaklanmıştır. Kaynak seferberliği teorisi hareketin amacı için maddi ve manevi kaynakların seferber edilmesini içerir (Jenkins, 1983: 530-533). Bir hareket için seferber edilecek maddi kaynaklar para, emek, işgücü, tesis gibi maddi olgulardır; manevi kaynaklar ise sadakat, bağlılık, destek ve meşruiyet gibi manevi olgulardan oluşmaktadır (Mccarthy ve Zald, 1977: 1220). Bu teoriye göre diğer önemli konu ise para ve emek gibi öncelikli kaynakların nasıl toplanıp bir araya getirildiğinin incelenmesi olduğudur (Mccarthy ve Zald, 1977: 1216).

1. Toplumsal hareketlerin temelinde çatışma bulunmaktadır. Sosyal çatışmaya girmek için ise kaynaklara ihtiyaç vardır. Kolektif hedefler için kaynakların toplanması gerekir.
2. Kaynakların birleştirilmesi için asgari düzeyde olsa örgütlenme gerektirir.
3. Bir hareketin başarı ya da başarısızlığından bahsedilirken hareketin kapsadığı kesim dışında bireylerin veya örgütlerin katılımı da önem arz etmektedir.
4. Kaynakların belirli toplumsal hareketlere doğru ya da onların uzağına akmasında arz talep modeli uygulanır.
5. Toplumsal hareket eylemlerine bireysel ve örgütsel katılımın açıklanmasında maliyetlerin ve faydaların önemine dair bir yatkınlık bulunmaktadır. Maliyet ve faydalar yetkililerin uygulamalarından ve toplumun yapısından etkilenir.

McCarthy ve Zald kaynak seferberliği teorisini, toplumsal hareket örgütleri (SMO) ve toplumsal hareket endüstrileri (SMI) üzerinden açıklamaktadır. SMO, bir toplumsal hareketin veya karşı hareketin hedeflerini gerçekleştirmeye çalışan resmi örgütlerdir. Örneğin kapsamlı tercihler kümesini içeren sivil haklar hareketi çeşitli alt dallardan oluşan toplumsal hareket örgütlerine sahiptir. Yani toplumsal hareketler birden fazla SMO tarafından temsil edilir. Hedefleri bir toplumsal hareketin en geniş tercihlerine ulaşmayı amaçlayan bütün SMO'lar ise bir toplumsal hareket endüstrisi oluşturur (SMI) (bir toplumsal hareketin örgütsel analogu). Toplumsal hareketler geniş bir alanı kapsayabilir; toplumsal hareket endüstrileri (SMI) ise bu tercihlerden herhangi birini temsil edebilir. McCarthy ve Zald SMI'nin ekonomideki endüstri kavramıyla benzerliğini dile getirmiştir. Mobilya sektörü içinde çeşitli mobilya alanlarını (yemek odası, oturma grubu vb.) içeren endüstriler bu duruma örnek teşkil eder. Bu örneğe istinaden Kadın Kurtuluş Hareketi gibi geniş bir alanı kapsayan SMI'ler Kürtaj hareketi gibi daha dar kapsamlı SMO'lardan oluşmaktadır. Hareket örgütleri hedefleri doğrultusunda birbirleriyle bağlantı kurarak toplumsal hareket sektörünü oluştururlar (McCarthy ve Zald, 1977: 1218-1220). Yani birden fazla toplumsal hareket veya karşı hareket örgütleri ve endüstrileri toplumsal hareket sektörünü oluşturmaktadır. Ekonomi bu sektörün şekillenmesine katkı sağlar. Fakat toplumsal hareket sektörü ancak belirli bir siyasi sisteme sahip bir toplumda ortaya çıkabilir. Toplumsal hareket sektörü ülkeler arasında büyüklük, örgütlenme ve eğilim bakımından farklılık sergilemektedir. Üretim tarzının değişimi toplumsal hareket sektörünün de yönelim ve yapısını değiştirmektedir. Her toplumda üretim biçimi, siyasi eylemin ve toplumsal hareket sektörünün karakterinin temel belirleyicisidir. Gelişmiş kapitalist üretim tarzının özellikleri toplumsal hareket sektörünün yeni bir formunu ortaya çıkarmaktadır (Garner ve Zald, 1987: 316).

Şekil 2: Çok sayıda toplumsal hareket örgütü toplumsal hareket endüstrisini oluşturur. Birden fazla toplumsal hareket endüstrisi bir toplumdaki toplumsal hareket sektörünü oluşturur (Conerly ve arkadaşları, 2021: 637)

Kaynak: Conerly ve arkadaşları (2021) s. 637.

Siyasal ortam da toplumsal hareket örgütlerinin faaliyetlerini etkileyen bir unsurdur. Siyasi olguları yöneten kurallar toplumsal hareketleri de etkilemektedir. 1960'lı yıllarda gelişen sanayi kapitalizmi ve modern devletlerin oluşturulması dayanışmaya sahip küçük grupların bağımsız hareket edebilmesini yok etmiştir ve hak iddiasında olan hareketleri sayının çokluğu ve bürokratik yapıların başarısının kilit noktası olduğu geniş siyasal alanda rekabet etmeye itmiştir. Liberal demokratik ülkelerin özellikle kitlesel seçim katılımı sağlaması hareketlerin çok sayıda destek toplamasını ve desteğin harekete geçirilebilmesine imkan sağlayan bir ortamı mümkün kılmıştır. Böyle bir ortamda hareketlerin hedefleri ve eylem biçimleri de değişmiştir. Geleneksel kolektif eylemlerin temel aldığı konu dış müdahaleler ve sabit repertuarken, toplumsal hareket örgütleri ve dernekler gibi yapılar ılımlı siyasi ortamda faydaları en üst düzeye çıkaracak şekilde hareket ediyordu ve farklı eylem biçimleri deniyorlardı (Jenkins, 1983: 540). Örneğin başkanlık hükümeti sisteminin olduğu ortamdaki toplumsal hareketlerle liberal demokrasilere sahip ortamlardaki toplumsal hareketlerin yapısı ve işleyişi farklılık göstermektedir. Liberal demokrasilerde toplumsal hareketlerin başarısı daha çok seçim sonuçlarıyla ilgilidir (Jenkins, 1983: 548-549). Kapitalist

toplumda hareketlerin başarısı için iş bölümü ve kurumsallaşmanın olması gerekir. Uzmanlaşma, kar-zarar düşüncesi ve bürokratik yapı sanayi toplumunun temel özellikleri olması dolayısıyla hareketler bu toplumda örgütlenmeye, organizasyona ve uzmanlaşmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu ortamda kaynakların etkin şekilde toplanıp kullanılabilmesi için emek, bilgi ve sermaye gerekir. Hareketler kaynaklarını sürdürebilmek ve yeni kaynaklar edinebilmek için taban üyeliklerini korumasına ve potansiyel desteklerini arttırmasına ve siyasal elitlerin desteğini almak için ekonomik kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Hareketler bu kaynakları etkili şekilde kullanarak başarıya ulaşmaya çalışır. Demokratik sistemlerde ise sayıların çokluğu önemlidir. Çünkü seçimlerde verilen oylar kimin yönetime geleceğine karar verir. Avrupa’da çevreci hareketlerin desteğinin büyük sayılara ulaşması pek çok ülkede Yeşiller Partisi’nin önemli bir parlamenter güç haline gelmesini sağlamıştır. Demokratik sistemlerde hareketler halk tabanlı da olsa elit tabanlı da olsa halkın desteğini almak ve halkın genel isteklerini dile getirdiklerine inandırmak için demokratik ve halkçı söylemler geliştirilmeye çalışır (Uysal, 2016: 61-63).

Kaynak seferberliği yaklaşımı kolektif davranış ve klasik yaklaşım teorilerini aşarak toplumsal hareketleri ilk kez analitik bir çerçevede ele almıştır. Şikayetlerin toplumsal hareketlere yol açtığı düşüncesiyle refah bir toplumda, toplumsal hareketlerin azalması beklenmiş fakat durum bunun tam tersi olarak toplumsal hareketler daha fazla artış göstermiştir. Bu durumdan anlaşılan nokta toplumsal refah ortamının, toplumsal hareketler için yeni kaynakları kullanılabilir kılmış olmasıdır. Bundan dolayı McCarthy ve Zald’ın bu teorisi diğer teorilerden net bir şekilde ayrılmıştır. Bu yaklaşım hareketlerin endüstriler ve sektörler halinde organize olmuş ticari firmalar gibi incelenebileceği benzetmesiyle ilerlemiş ve böylece hareketleri rasyonel biçimde düşünmenin de yolunu açmıştır. Hareketler için oluşturulan bu ekonomik tasvir bireyleri ve kurumları eylemlerin maliyet ve faydalarını da hesaplamaları gerektiği önermesine katkı sağlamıştır. Bundan dolayı teorinin maliyet ve fayda vurgusu onu diğer teorilerden ayırmaktadır (Buechler, 2016: 124).

Kaynak seferberliği yaklaşımı 1960’lı yıllarda dile getirilmeye başlanmıştır ve yaklaşım çoğunlukla Amerika örneğinden yola çıktığı için aslında kısmi bir teoridir. Çünkü çeşitli toplumsal yapılarıdaki farklılıklar incelenmemiştir (McCarthy ve Zald, 1977: 1212-1213). Teori aslında sanayi toplumları özelinde genel terimlerle açıklanmış olsa da Amerika’daki sosyal hareketlerin dinamiklerine ve oradaki ilgili

alanlara odaklanak tasarlanmıştır. Bu nedenle teori belirli bir alanla sınırlı kalmıştır (McCarthy ve Zald, 2006: 533).

1.5.2.2. Politik/Siyasi Süreç Teorisi

Kaynak seferberliği ve siyasi süreç teorileri 1960'lı yılların aynı sosyal, kültürel ve siyasi ortamında ortaya çıkan iki teoridir. 1977'de McCarthy ve Zald'ın makalesi ve Vanderbilt konferansından sonra kaynak seferberliği teorisi toplumsal hareket araştırmacıları çevresinde büyük yankı uyandırmış ve teori bu çevreler tarafından çoğunlukla kabul görmüştür. Bundan dolayı siyasi süreç teorisi bu ortamda geri planda kalmış ve ancak kaynak seferberliği teorisinin eleştirilmesi ve tekrar düşünölmeye başlanmasıyla dikkatler siyasi süreç teorisine kaymıştır (Buechler, 2016: 125). Siyasi süreç modeli kaynak seferberliği teorisine bir alternatif oluşturmuştur. Sivil Haklar hareketinden ilham alan Amerikalı akademisyenler, toplumsal hareketlere karşı siyasi bir model oluşturan ilk kişiler olmuştur. Amerikan şehirlerinde 1960'lı yılların sonuna doğru isyanların görölme sıklığındaki değişimi açıklamaya çalışan Eisenger, 1973'teki Amerikan Şehirlerinde Protesto Davranışının Koşulları (The Conditions of Protest Behavior in American Cities) makalesiyle bu kavramı ilk kez belirgin şekilde kullanmıştır (McAdam, 1996: 29; Meyer ve Minkoff, 2004: 1459). Tarrow'a göre politik fırsat teorisinin temeli Tilly tarafından 1978'de Seferbelikten Devrime (From Mobilization to Revulation) adlı eserinde atılmış ve teori McAdam tarafından kapsamlı şekilde detaylandırılmıştır (Tarrow, 2011: 26-27).

Politik fırsat teorisi araştırmacıları genellikle dış dünyanın hareketleri hangi yönden ve nasıl etkilediğini açıklamaya çalışmaktadır ve genellikle hareketlerin dışındaki dünyaya 'politik fırsatların yapısı' kavramsallaştırması yapılmaktadır (Meyer ve Minkoff, 2004: 1459). Politik fırsatlar teorisi daha çok içinde bulunulan politik ortamın ve politik ortamın hareketlere olan bakışıyla ve hareketlerin devletle olan ilişkisini yansıtmaktadır (Çetinkaya, 2008: 24-25). Yani teoriye göre toplumsal hareketler öncelikle psikolojik olmaktan çok politiktir (McAdam, 1999: 36). Fakat kavramın ilk formölasyonlarındaki belirsizlikten dolayı toplumsal hareketin etkinliklerini ve eylemlerini kolaylaştıran bir çevresel faktörün, siyasi bir fırsat olarak görölme eğilimi bulunmaktaydı. Kavramın bu kadar geniş ele alınması teorisinin etkisini azaltma eğilimine neden olmuştur (McAdam, 1996: 24). Goodwin ve Jasper'da kavramın geniş şekilde ele alınmasının kavramın önemini kaybetmesine yol açtığını

ve güneş benzetmesiyle her şeyi aydınlatmaya çalıştığında çok da aydınlatıcı olmayacağını belirtmiştir (Goodwin ve Jasper, 1999: 31). Gamson ve Meyer’de (Gamson ve Meyer, 1996: 275) bu konuda kavramın tehlikede olduğunu şu şekilde belirtmiştir: ‘toplumsal hareket ortamının neredeyse her yönünü -siyasi kurumlar ve kültür, çeşitli krizler, siyasi ittifaklar ve politika değişiklikleri- emen bir sünger olma tehlikesiyle karşı karşıya. Kolektif eylem bağlamını oluşturan tüm koşullar ve koşullar için her şeyi kapsayan bir geçiştirme faktörü olma tehdidinde bulunuyor. Bu kadar çok şeyi açıklamak için kullanılırken, nihayetinde hiçbir şeyi açıklamayabilir’.

Kavram için farklı araştırmacılar fırsatların çeşitli yönlerine atıfta bulunduğu için kavram üzerinde uzlaşma bulunmamaktadır ve araştırmacılar politik fırsat kavramını toplumsal hareketlerin farklı tarafları olan oluşumları, gelişimleri ve stratejilerini açıklamak için kullanırlar. Bundan dolayı kavram üzerinde pek çok tanım ve inceleme bulunmaktadır (Giugni, 2011: 271-272).

Sosyal protestolar sadece insanların şikayetleri ve mevcut uygun kaynaklara sahip olmasından kaynaklanmamaktadır. Aynı zamanda protestocular içinde bulundukları politik sistemdeki siyasi fırsatlarla da doğrudan ilişkilidir. Siyasi fırsat teorisi fırsat, seferberlik ve siyasi etki arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır ve bunlar arasındaki etkileşime odaklanmaktadır (Kendall, 2012: 558-559). Siyasi süreç, toplumsal hareketlerin biçimlerini ve yoğunluğunu belirleyen temel faktörlerin başında gelir. Politik süreç teorisi eylemlerin rasyonelliği noktasında kaynak seferberliği teorisiyle aynı görüştedir. Fakat politik süreç teorisinin temel konusu kurumsal politik aktörler ile protesto arasındaki ilişkidir. Teori hareketlerin oluştuğu ve etkinliklerini sürdürdükleri siyasal ve kurumsal çevreye daha sistematik şekilde yaklaşmaktadır (Della Porta ve Diani, 2020: 23). Siyasal çevredeki unsurlar (siyasi yapı, seçim tarzı gibi faktörler) bireylerin veya grupların siyasi faaliyetlerine belirli kısıtlamalar getirebilir veya siyasi faaliyetlere katılımın yollarını açabilir (Eisinger, 1973: 11-12).

Tilly toplumsal hareketler için beş bileşenden bahsetmiştir. Bunlar; çıkar, organizasyon, seferberlik, toplu eylem ve fırsattır. Fırsat ise üç olgudan oluşmaktadır; güç, baskı ve tehdit/fırsat. Güç siyasal gücü ifade eder ve hükümetle olan etkileşimlere atıfta bulunur. Baskı ve güç yakından ilişkilidir. Fırsat/tehdit ise çıkarların gerçekleşmesini arttıran ve azaltan durumlar olarak ifade edilmektedir. Tarrow, Toplumsal Hareketlerin Gücü (Power of Movement) adlı eserinde toplumsal hareketleri, seçkinler, muhalifler ve yetkililerle devamlı olarak etkileşim halinde ve

ortak amaçlara ve toplumsal dayanışmaya dayalı kolektif meydan okumalar olarak tanımlamaktadır (Tarrow, 2011: 9). İnsanların toplu hareket etme olanaklarını belirleyen siyasi fırsatlardır. İnsanların toplu olarak hareket edebilmesi için siyasi fırsatlara ihtiyaçları bulunmaktadır (Goodwin ve Jasper, 1999: 31). Burada önemli olan nokta fırsat söyleminden ne kastedilmek isteniyor olduğudur. Fırsatlar hareketleri oluşturabilir veya engelleyebilir, aynı zamanda hareketler de fırsatlar oluşturabilir. Buna örnek olarak sivil haklar hareketi verilebilir. Sivil haklar hareketi tarafından kazanılan oy hakkı Amerika'daki kurumsal siyasi eylemin fırsatlarını değiştirmiştir. Gamson ve Meyer fırsatları, siyasi kurumlara ve kültüre yönelik bir açıklamayla tanımlamaya çalışmışlardır (Gamson ve Meyer, 1996: 276-277). Tarrow ise fırsat kavramını fırsat çeşitlerinden bahsederek açıklamaya çalışmıştır. Bunlar; politikaya özgü fırsatlar, gruba özel fırsatlar, durum merkezli fırsat yapısı (kesitsel devletçilik ve dinamik devletçilik)'dır. Politikaya özgü fırsatlar mevcut siyasi ve kurumsal yapının kolektif eylemleri ve protestoları nasıl değerlendirdiği ve sonuçlarının ne olduğudur. Gruba özel fırsatlar ise belirli grupların fırsat yapısına ve bunların zamanla nasıl değiştiğine odaklanır. Bir grubun toplumdaki konumunun değişikliği kolektif eylemin fırsatlarını da etkiler. Bu etki olumlu ya da olumsuz olabilir. (Tarrow, 1996: 42-45).

Politik süreç teorisine göre toplumsal hareketler, dışlanmış grupların kurumsallaşmamış yöntemlerle siyasi gücü seferber etmeye yönelik rasyonel girişimlerle çıkarlarını yükseltmeye çalışmalarıdır. Fakat dışlanmışların bu isyanı elitlerin gücü karşısında yetersiz görünmektedir. Bu durum şu şekilde açıklanmakta; dışlanan grupların isyan potansiyeli yapısal güçten gelir ve bu güce yapılmış herhangi bir tehdit sistemin kendisine yapılmış bir tehdittir. Örnek verilecek olursa çalışanlar aniden emirlere uymayı reddederlerse o işletme işleyemez faaliyetlerine devam edemez. Bundan dolayı yapısal güç ile yapısal güce bağlı olanlar arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır (McAdam, 1982: 36-37).

Politik fırsatlarda önemli olan bir olgu da kitle iletişim araçları ve medyanın rolüdür. Bir toplumsal hareketin medyada yer verilip verilmemesi hareket aktörlerinin, değişimin belirleyicileri olarak ciddiye alınıp alınmadığını gösteren önemli bir gösterge olarak görülmektedir. Medyaya erişimin kısıtlanması veya kısıtlanmaması hareketler için siyasi fırsatların tanımlanması noktasında önemli bir role sahiptir (Gamson ve Meyer, 1996: 285).

Siyasi süreç modeli hareketlerin neden bazı dönemlerde veya yerlerde ortaya çıkıp/çıkmadığına, ya da neden bazı hareketlerin toplumda bulunan kültürel sembolleri diğerlerinden daha etkili şekilde hareketlerde kullanıyor olduğuna cevap vermektedir. Politik süreç modelinde bu soruların farklılıklarını açıklayan durum, bulundukları ortamda insanları hareketlere teşvik eden siyasi fırsatların var olup olmadığı ve hareketlerin tehditler, baskı ve engeller ile karşılaşp karşılaşmadığıyla ilişkilidir (Tarrow, 2011: 32-33). Hareketlerin pek çok çeşiti bulunmaktadır. Çeşitli hareketler amaçlarına ulaşmak için farklı hareket türlerini kullanmaktadır. Kimi hareketler reform amaçlı faaliyet gösterirken kimi hareketler de devrim amacıyla olabilmektedir. Bu noktada hareketlerin içinde bulundukları siyasi ortam ile ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Hareketlerin çeşitliliğindeki tür ve biçimler hareketlerin içinde bulundukları siyasi ortamın hareketlere sunduğu fırsatlardan etkilenmektedir (McAdam, 1996: 29). Mevcut siyasi yapıdaki ve siyasi sürecin işleyiş farklılıkları hareketlerin oluşup oluşmamasına ve oluşan hareketlerin çeşitlenmesine neden olmaktadır (Tarrow, 2011: 26). Toplumsal hareket aktörlerinin siyasi ortam ile etkileşimlerinin değişikliği onların biçimini etkilediği kadar sıklığını, içeriğini, konularını ve kurumsal yapılarla iletişimi arasındaki değişikliklere de neden olmaktadır (Meyer ve Minkoff, 2004: 1458).

Politik fırsat kavramından anlaşılan noktalardan biride fırsatların hareketlerin dışında gelişen olgular olduğudur. Fırsatların ortaya çıkmasında hareketlerin bir etkisi bulunmamaktadır. Hareketlere yol açan fırsatları ve onların kısıtlanmasına yol açan siyasi rejimlerdir. Sıradan yoksul halk da bu fırsatlardan yararlanabilir. Gelişen fırsatları kullanmak ise hareket aktörlerinin birleşmesine, harekete geçmesine ve fırsatları en iyi şekilde değerlendirme yeteneklerine bağlıdır (Tarrow, 2011:33).

1.5.2.3. Yeni Sosyal Hareket Teorisi

Sanayi sonrası dönemde, 1950’li yıllardan sonra Avrupa ve Amerika’da ortaya çıkan toplumsal hareketler önceki toplumsal hareketlerden strateji, hedef, amaç ve katılımları açısından farklılıklara sahipti. Bu yeni hareketler devrimin aksine devlet içinde bir reform ve iyileştirme amaçlı nitelikleri barındırmaktaydı. Post-endüstriyel toplumda değişen ekonomik, siyasi ve sosyal şartlar hareketler için kaynak teşkil etmiştir. Toplumsal hareketlerde yaşanan bu değişimi gören teorisyenler Avrupa’da bu yeni hareketleri yeni toplumsal hareketler olarak kavramsallaştırırken, Kuzey

Amerika’da toplumsal hareketlerin değişen yapısı için kaynak seferberliği teorisi geliştirilmiştir. Gelişen yeni teoriler geleneksel teorilerin sosyo-psikolojik ve irrasyonel görüşlerinin aksine hareketleri rasyonel olarak tasvir etmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan hareketler ekonomik durum temelli işçi hareketleri, ulusal hareketler ve devrimci eğilimden ziyade evrecilik, kadın hakları, savaş karşıtlığı gibi daha çok evrensel konular olan doğa ve kimliğe yönelik özelliklere sahipti.

Andrew Heywood yeni toplumsal hareketleri üç madde de açıklamaktadır (Heywood, 2012: 307).

1. Yeni toplumsal hareketler yoksul veya mahrum kalmış kesim yerine, yeni orta sınıf, eğitimli ve genel olarak varlıklı kişiler tarafından desteklenmektedir.
2. Ekonomik temelli konular yerine daha çok yaşam kalitesinin arttırılmasına yönelik temiz bir evre ve insan hakları gibi post materyalist bir yapıya sahiptir.
3. Geleneksel toplumsal hareketlerin ortak yönleri azken, yeni toplumsal hareketler yeni sol değerler etrafında bir araya gelen kişilerden oluşmaktadır.

Post-endüstriyel (D. Bell), post-fordist, teknokratik veya programlanmış toplum (Touraine) gibi nitelenen yeni toplum modeli, toplumsal hareketleri tanımlama konusunda farklı vurgulara sahip olmuştur (Della Porta ve Diani, 2020: 12). Yeni toplumsal hareket teorisine katkı sağlayan önemli kişiler arasında olan Claus Offe, Alberto Melucci, Alain Toureine ve Jurgen Habermas gibi teorisyenler bulunmakta ve yeni hareketlerin açıklanmasında farklı görüşlere sahiptirler.

Clauss Offe (1940-), Marksist siyaset bilimci ve Jurgen Habermas’ın ğrencisi olan Claus Offe ağdaş hareketlerin değişimini fark etmiştir. Sosyoloji, ekonomi ve felsefe okumuş ve Avrupa ve Kuzey Amerika’da çeşitli yerlerde dersler vermiştir. Frankfurt, Konstanz, Viyana, Bielefeld, Boston ve Berkeley’de ğretim yeliği görevinde bulunmuştur. Günümüzde Hertie School of Governance’da ders vermeye devam etmektedir (Claus Offe, 2016.; Keane, 1993: 436)

1960’lı yıllarla birlikte toplumda değişen ekonomik, sosyal ve politik yapıyla siyasal alan ile özel (ahlak, ekonomi) alan arasındaki çizgi yok olmaktaydı. Offe toplumsal hareketlerde değişen dinamikleri fark etmiş ve 2. Dünya Savaşını baz alarak toplumsal hareketleri eski paradigma ve yeni paradigma olarak ayırmakta ve ikisi arasındaki farklılıkları hareketlerin sahip olduğu değerler, temalar, aktörler ve seferberlik

yöntemleri açısından değerlendirmiştir. Yeni toplumsal hareketlerin talepleri olan özgürlük, eşitlik, katılım gibi konular yeni olmamasına rağmen yeni olarak vurgulanmasının temeli bu değerlerin hayata nasıl geçirildiği ile ilişkili olduğunu savunmaktadır. Eski paradigmanın konusunu savaş sonrası dönemde egemen görüşler olan ekonomik büyüme, refah dağılımı ve güvenlik (refah, askeri olarak, toplumsal kontrol için) oluşturmuştur. Hareketlerin aktörleri kurumsallaşmış baskı grupları, sendikalar ve siyasi partilerdir. Hareketlerin değer vurgusu ise mahremiyet, tüketim, otorite ve düzenden oluşmaktaydı. Toplumsal hareketlerin mücadelesi ise toplu pazarlıklar, parti yoluyla rekabetler ve hareketlerin en önemli temsil alanı olan temsili demokrasiydi. Yeni paradigmanın konusunu çevre, kadın, insan hakları ve barış hareketleri gibi evrensel veya belirli gruplar için geçerli konular oluşturmuştur. Yeni paradigmanın aktörlerini yeni orta sınıf (özellikle hizmet ve/veya kamu sektöründe çalışan), eski orta sınıf ve ev hanımları, öğrenciler, işsizler gibi iş sektörünün dışında kalanlar oluşturmaktadır. Seferberlikleri ise gayri resmi şekilde, azami dikey ve yatay farklılaşmayla ve toplu protestolarla gerçekleşmektedir (Offe, 2016: 50-61).

Alberto Melucci (1943-2001), İtalyan sosyolog ve psikoterapisttir. Alberto Melucci toplumsal hareket çalışmalarında Avrupa'da önemli yazarlar arasındadır. Melucci'ye göre ileri kapitalist toplumlarda kontrol üreticileri aşarak toplumdaki tüketim, hizmetler ve sosyal ilişkiler alanına ulaşmıştır. Üretim yapısındaki bu değişiklik üretimin yalnızca teknik bir olgu olmadığını bununla birlikte sosyal ilişkilerin ve sistemlerin de üretimi olduğunu göstermiştir. Özellikle Melucci'ye göre bu değişikliğin bireyin biyolojik ve kişiler arasındaki kimliğin üretimi haline gelmiş olmasıdır. Yeni toplumsal hareketlerin önemi de burada ortaya çıkmaktadır. Melucci, yeni toplumsal hareketleri kimlik temelli bir yaklaşımla açıklamaya çalışmaktadır. Yeni toplumsal hareketler kişisel varoluşun kimliğinin, sürekliliğinin ve öngörülebilirliğinin savunulması için yeni çatışmaların özünü oluşturduğunu vurgulamaktadır. (Melucci, 1980: 217-218). Melucciye'ye göre çağdaş toplumsal hareketlerin ayırt edici özellikleri bulunmaktadır (Melucci, 1996: 102-103).

1. Çağdaş hareketlerin ilk ayırt edici özelliği heterojen amaçlara sahip olması ve amaçlarının tartışılabilirliğinin düşük olmasıdır. Yeni hareketler kadın, gençlik, doğa, kent hareketleri olarak amaçları açısından çeşitlilik göstermektedir.

2. Çağdaş hareketler iktidarı ve siyasi yapıyı görmezden gelmektedir. İktidarı ve siyasi yapıyı ele geçirmek yerine onlar üzerinde kontrol sağlamak istemektedir.
3. Kamu ve özel sektör arasındaki ayrıma itiraz etmektedir. Bu ayrımın ötesinde yeni politik bir alanı ‘ara kamusal alan’ olarak tasvir etmektedir.
4. Sapkınlık ile hareket arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Sistem, kendisine karşı her türlü muhalefeti sapkınlık ve iyileştirilmesi gereken davranışlara indirgemektedir. Toplumsal hareketler de muhalif bir olguyu içermesinden dolayı sapkınlıkla ilişkilendirilmektedir.
5. Çağdaş hareketlerin ayırt edici özelliklerinden biri de dayanışmadır. Hareketlerin hedefleri grup dayanışması, sembolik ve duygusal değişim arayışıdır.
6. Çağdaş hareketlerin son özelliği ise geleneksel hareketlerin kullanmış olduğu temsil edilmeyi reddederek doğrudan eyleme geçmek ve katılımdır.

Alain Touraine (1925-), Fransız sosyolog olan Touraine, 1980’li yıllarda toplumsal hareketler alanında yapmış olduğu çalışmaları ve sanayi sonrası toplumu ‘programlanmış toplum’ olarak kavramsallaştırması ile dikkat çekmiştir. Son dönem Fransız toplum biliminin önde gelen isimlerinden biridir.

Touraine toplumsal hareketleri özne yaklaşımıyla ele almaktadır. Bireylerin kendilerini özgür şekilde ‘özne’ olarak tanımlamaları gerektiğini yoksa iktidar tarafından bir ‘kendi’ oluşumunun meydana geleceğini belirtmektedir. Bireyin özgür bir özneye dönüşmesi de ancak kendisi adına uygulanan toplumsal egemenliğe karşı çıkmakla mümkün hale gelecektir. Yani kurulu düzene (toplumsal roller, yaşam, cinsellik vb.) karşı çıkmakla özne ortaya çıkabilmektedir. Toplumsal hareketler toplumun değerlerini, kültürel yönelimlerini ele geçirmek için oluşan çabayı ifade etmektedir. İşçi hareketleri, kültürel öznelleşirmeyi toplumsal bir harekete dönüştüren ilk büyük kolektif eylem olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı toplumsal bir hareket hem çatışmayı hem de kültürel mücadeleyi barındırmaktadır (Touraine, 2002a: 260-267).

Touraine sanayi sonrası toplumu ‘programlanmış toplum’ olarak kavramsallaştırmaktadır. Bunu toplumdaki işletme gücünün yararlılık alanıyla sınırlı kalmayıp doğrudan ‘değerler’ alanına girmesiyle açıklamaktadır. Sanayi toplumundan programlanmış topluma geçiş yani sanayi sonrası topluma geçiş şeylerin, metaların

yönetiminden insanların ya da kültürlerin yönetimine geçişi ifade etmektedir. Sanayi toplumunda maddi metalar merkezi konumda yer alırken, programlanmış toplumda kültürel değerlerin üretimi ve dağıtımı merkezi konumda yer almaktadır. Touraine ‘programlanmış toplumu en iyi tanımlayan şeyin yeni tekniklerin çıkması değil, özne fikrine geri dönüş’ olarak açıklamaktadır (Touraine, 2002a: 271-278).

Touraine, yeni toplumsal hareketlerin özelliklerini programlanmış toplum öncesi hareketlerden farklılıklarını ve hareketlerin yeni özelliklerini şu şekilde açıklamaktadır (Touraine, 1985: 777-780, 2002a: 274-276):

- Programlanmış toplum öncesindeki toplumsal hareketler yeni orta sınıfın çalıştığı sektörleri savunan arabulucuya dönüşürken, yeni toplumsal hareketler üretim araçlarının kontrolünü ele geçirmek için çalışmak yerine eğitim, sağlık ve bilişim gibi yeni kültürel özellikteki çalışmalardan oluşmaktadır.
- Yeni hareketler yeni toplum yaratma niyetiyle değil toplumsal yaşamı değiştirme, ifade özgürlüğü ve bireysel yaşam tarzı seçme özgürlüğü gibi insan haklarını hedef almaktadır. Yeni hareketler toplumun tanımlanmasındaki çeşitlilik için mücadele etmektedir. Bireyciliği üstün tutarak kolektif yaşam modellerine saygı gösterilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.
- Yeni toplumsal hareketlerde, işçi sendikaları veya baskı gruplarının toplumsal, siyasal tatktiklerinden çok kimlik ve saygınlık vurgulanmaktadır. Sosyopolitik olmaktan çok sosyokültürel niteliktedir. Toplumsal hareketlerin siyasi partilerle yürütülen faaliyetleri ortadan kalkmakta ve bunun sonucu olarak da toplumsal hareketler ve devlet birbirinden ayrılmaktadır.
- Yeni toplumsal hareketler iktidarı hedef almaktan çok ulusal demokrasiyi hedef almaktadır.
- Önceki toplumsal hareketler sınırlı bir alanı kapsamaktaydı. Fakat sanayi sonrası toplum sadece üretim araçlarını değil talepleri ve temsilleri de üretmektedir. Böylece toplumsal yaşamın bütün alanlarına doğru genişlemektedir.

Jurgen Habermas (1929-), J.Habermas Alman sosyolog, siyaset bilimci ve felsefe profesörüdür. Toplum kuramcısı olan Habermas, kamusal alan, iletişimsel eylem ve demokrasi konularındaki çalışmalarıyla tanınmaktadır ve bu çalışmalarıyla ilişkili olarak toplumsal hareketler için de önem arz etmektedir. 1970'lerden itibaren yeni toplumsal hareket teorisinin gelişmesinde de öncü rol oynamıştır. (Heywood, 2012: 361)

Habermas'ın kamusal alan kavramsallaştırmasının özgüllüğü devletin dışında bir kamusal alanı tanımlamış olmasından kaynaklanmaktadır. Habermas'a göre devlet kamusal alanın bir parçası değildir, kamusal otoriteyi ifade etmektedir. Kamusal alan hem siyasi iktidarın denetlenmesi hem de herkesin eşit şekilde tartışmaya katılabilmesini, bağımsız bir tartışma ve müzakare sürecini ve sosyal bir alanı ifade etmektedir (Asrak ve Çoşkun, 2008: 125; Özbek, 2004: 95). Habermas, kamusal alan kavramını insanların özgürce toplanma, örgütlenme ve fikirlerini özgür bir şekilde ifade edebilme alanı olarak tanımlamaktadır. Bu fikirlerin ve düşüncelerin aktarılabilmesi için de kamusal alan gazete, dergi, televizyon ve radyo gibi kendine has iletişim araçlarına sahip olmalıdır. Eleştirel akla ve rasyonel rızaya dayalı olan kamusal alan kamuoyunun içinden oluşmaktadır. Bundan dolayı kamuoyu ancak düşünen, eleştiren bir kamu içinde varlık kazanmaktadır (Habermas, 2004: 95-96; Özbek, 2004: 24). Toplumsal hareketler içinde kamusal alanın varlığı bireylerin veya toplumların sorunlarını dile getirmeleri ve bunun için toplumda bir seferberlik oluşturabilmeleri açısından önemlidir. Toplumsal hareketler mitingler, gösteriler yaparak veya interneti kullanarak kamusal bir alan oluşturabilmektedirler.

Habermas, Marx'ın fikirlerini eleştirmiş ve güncel koşullara marksist bakış açısıyla yaklaşmanın yetersiz olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı Marx'ın 'araçsal eylem' kavramı yerine 'iletişimsel eylem' kavramını savunmuştur. İletişimsel eylem alanı insanlara kolektif müzakare ve sorun çözme alanı tanımaktadır (Asrak ve Çoşkun, 2008: 130-132; Giddens, 2012: 155). Yeni toplumsal hareketler de toplumsal sorunları tartışma ve denetim mekanizması olarak iletişimsel eylem için araç konumundadır.

Habermas'ın sistem ve yaşam dünyası ayrımı da yeni toplumsal hareket teorisi için önem taşımaktadır. Sistem, ekonomi ve devlet alanını; yaşam dünyası ise sosyal alanı, gündelik hayatı ve bireyler arasındaki ilişkiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Yaşam dünyası (gündelik hayat) özel ve kamusal alanlar içermektedir. Sistemsel alanın genişlemesi yaşam dünyasının özel ve kamusal alanını olumsuz şekilde

etkilemektedir. Habermas'ın modernlik hastalığı 'patolojisi' olarak tanımladığı bu durum, kapitalist sistemlerin rasyonalizasyon sürecinin genişleyerek yaşam dünyasını da içine alması yani yaşam dünyasına müdahale etmesi ve böylece yaşam dünyasını sömürgeleştirme sorununa yol açmaktadır. Sistemin rasyonalitesini, para ve iktidar ilişkilerinden oluşan, yani devlet ve ekonomi sistemlerinin rasyonalitesini 'araşsal eylem' oluşturmakta, yaşam dünyasının rasyonalitesini ise 'iletişimsel eylem' oluşturmaktadır. Yaşamsal dünyaya ekonomik ve siyasi müdahale gündelik hayata araşsal veya stratejik bir rasyonalite yaymakta ve eylemi iletişimsel etkileşim yerine para ve güç temeline indirgemektedir. Habermas bu süreci 'metalaştırma' ve 'hukukileştirme' olarak kavramsallaştırmaktadır (Edward, 2009: 82, Edward 2004: 115-116, Özbek, 2004: 77). Sistemin, yaşam dünyasını bu şekilde baskı altına alışı insanların yaşam dünyasına, kimliğine ve özel yaşamına müdahalesi yeni toplumsal hareketlerin oluşmasına neden olmaktadır.

Habermas yeni toplumsal hareketlerin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır (Habermas, 1981: 33-36).

- Partiler ve örgütler aracılığıyla gerçekleştirilen eski çatışmaların yerini kültür, kimlik, yaşam tarzı ve sosyal bütünleşme almıştır.
- Yeni çatışmaların teması yok olmakta olan eski yaşam tarzlarını savunmak veya yeni yaşam tarzlarının nasıl uygulanacağıdır.
- Yeni hareketler artık ekonomik yeniden dağıtım sorunlarıyla ilgili değil yaşam pratikleriyle ilgili olarak meydana gelmektedir. Bunlar; yaşam kalitesi, insan hakları, çevre, eşitlik gibi yeni konular etrafında gelişmektedir.
- Habermas, 'eski siyaset' olarak post-endüstriyel toplum öncesi toplumsal hareketleri ifade etmekte ve onların işçiler ve profesyonel orta sınıf tarafından desteklenmekte olduğunu belirtmektedir. 'Yeni siyaset' olarak post-endüstriyel toplumda ortaya çıkan hareketleri ifade eder. Ayrıca onların yeni orta sınıf, gençler ve eğitim seviyesi yüksek kesim tarafından desteklendiğini vurgulayarak toplumsal hareketlerin aktörlerinin değişimini belirtmektedir.
- Toplumsal hareketler, sınıf temelli hareketlerden toplumun çeşitli kesimlerinden oluşan hareketlere evrilmiştir.

1.5.2.4. Çerçeveleme Teorisi

Toplumsal hareket araştırmalarında makro (McAdam, 1982a; Rucht ve Neidhardt, 2002; Tilly, 1978; Zald, 1979) mezo (Gerhards ve Rucht, 1992; Staggenborg, 2002; Whittier, 2002) ve mikro düzeyde (Hedley ve Clark, 2007; McAdam, 1988; A. Snow ve Zurcher, 1980; Viterna, 2013) analizler içeren incelemeler olduğu gör÷lmektedir. Makro düzeydeki çalışmalar kaynak seferberliği teorisi, siyasi süreç teorisi ve yeni toplumsal hareket teorisi tarafından ele alınmaktadır. Bu çalışmalar toplumsal hareketleri daha çok makro ölçekli konular üzerinden ele almıştır. Kaynak seferberliği teorisi makro yapısal bakış açısıyla sosyal yapının katılım seçenekleri ve katılımın maliyetlerinin hareketin işleyişini ve şeklini nasıl etkilediğine dair incelemelerde bulunmuştur. Kaynak seferberliği teorisi mikro yapılar olan kişiler arası etkileşim ve iletişim, katılım ve üye kazanma gibi sosyo-psikolojik süreçleri ise hareketlerin oluşum ve gelişimi açısından merkezi olarak görmemekte daha çok destekleyici bir pozisyonda görmektedir (Zald, 1979: 1-2). Siyasi süreç teorisi mevcut siyasi sistemin hareketlerin gelişim ve sonuçlarını etkilediğini öne sürmüştür. Yeni toplumsal hareket teorisi ise o dönemde gelişen ekonomik ve toplumsal gelişmeleri modernleşme süreci bağlamında ele almıştır (McAdam, 1988: 126).

Staggenborg ise mezo (ara) düzeydeki analizlerin toplumsal hareket araştırmalarında önemine dikkat çekmeye çalışmıştır. Ona göre mezo düzeydeki analizler makro ve mikro analizler arasında aracılık eden, onlar arasındaki bağlantıyı sağlayan yapılar ve süreçleri oluşturmaktadır. Makro düzeydeki analizler büyük ölçekli ve uzun zamana yayılan süreçlerdir. Mikro yapılar ise kişisel motivasyona odaklanmaktadır. Ona göre sadece makro ya da mikro analizlere odaklanmak hareketlerin ortaya çıkışını tam olarak açıklamayacaktır. Toplumsal hareketleri tam olarak anlayabilmek için mezo düzeyde analizler üzerinde durulması gerektiğini savunmaktadır (Staggenborg, 2002: 124-125). Mezomobilizasyon kavramı, mikromobilizasyon gruplarını koordine eden ve bütünleştiren grup ve örgütleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Mikromobilizasyon aktörleri bireyleri seferber ederken, mezomobilizasyon aktörleri grupları, örgütleri ve ağları seferber etmeye çalışmaktadır. Onların iki görevi bulunmaktadır. Birincisi kaynak toplayıp protesto faaliyetlerini hazırlayarak hareketin yapısal altyapısını oluştururlar, ikincisi ise ortak anlam çerçevesi geliştirerek çeşitli gruplar ve ağlar arasında kültürel bütünleşmeyi sağlamaya çalışırlar. Mezomobilizasyon aktörleri mikromobilizasyon gruplarını birbirine bağlayıp

bütünleştirmekte ve grup içindeki ve dışındaki bireyleri motive ederek harekete geçirmeyi amaçlamaktadır (Gerhards ve Rucht, 1992: 558-559).

Mikro düzeydeki analizler ise hareketlerin seferberlik süreçlerindeki katılım, üye kazanma, sosyal ağlar, bireysel motivasyon gibi kişisel ilişkiler ve etkileşimler gibi olguları analiz etmekte ve hareketlerdeki seferberliği bireyin bakış açısından tanımlamaktadır. Harekete katılımı bireysel düzeydeki farklılıklar hareketin etkinliğini şeklini ve sonuçlarını etkilemektedir. Mikro düzeydeki analizler, makro ve mezo düzeydeki analizleri dışlamaz. Tam tersi onları geliştirip genişletmektedir. Farklı siyasi ve kültürel bağlamlar hareketleri etkilemekte ve şekillendirmekte önemli paya sahiptir. Makro düzeydeki radikal bir değişim bireylerin kimlikleri gibi önemli olguları biranda değiştirerek seferberlik olasılığını etkileyebilmektedir. Örneğin ekonomik kriz zamanında işten çıkarılan bir kişi artık kendini işçi yerine ‘işsiz’ olarak tanımlayacak ve ‘işsiz’ kimliğine bürünecektir. Bu kimlikle yeni sosyal ağlara dahil olacak ve bu kimlik altında protestolara katılma olasılığı artacaktır (Viterna, 2013: 41-45). Mikro, mezo ve makro düzeydeki incelemelerde hareketlerdeki dış ve iç bağlamlar arasında bağlantı ve kesişim noktaları bulunmaktadır (Whittier, 2002: 296).

Makro düzeydeki incelemeler ne kadar değerli olursa olsun makro koşullar bir toplumsal hareketi ortaya çıkarmaz. Makro koşullar protestoculara eylemler için yapısal unsurlar sunmaktadır (McAdam, 1988: 132). Bu durumda mikro düzeydeki süreçlerin önemi ortaya çıkmaktadır.

Çerçeveleme teorisi toplumsal hareketleri mikro düzeyde inceleyen bir teoridir. Erving Goffman’ın çalışmaları (Goffman, 1974) çerçeveleme teorisini sosyoloji bilimine kazandırmıştır. 1980’lerin başlarında toplumsal hareket çalışmalarında makro yapısal bağlamlarla hakim olan görüş fayda-maliyet hesabı, siyasi fırsatlar ya da yeni siyasi ve ekonomik temellerden oluşmaktaydı. Gamson, Fireman ve Rytina’nın 1982’deki Adaletsiz Otoriteyle Karşılaşmalar (Encounters with Unjust Authority) çalışması toplumsal hareketlerdeki incelemelerin sosyo-psikolojik yönelimlere dönüşünü sağlamıştır. 1986’da ise Snow, Rochford, Worden ve Benford’un Çerçeve Hizalama Süreçleri, Mikromobilizasyon ve Harekete Katılım (Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation) isimli makalesiyle ve daha sonra 1988 yılında yayınlanan Ideology, Frame Resonance and Participant Mobilization (İdeoloji, Çerçeve Rezonansı ve Katılımcı Mobilizasyonu) isimli makaleleri toplumsal hareket çalışmalarına yeni bir yön kazandırmıştır. 1990’lı yıllardan itibaren

çerçeveleme teorisi toplumsal hareket çalışmalarında merkezi teori olarak kabul edilmiştir. Bu eserlerle birlikte Snow ve arkadaşları toplumsal hareketlerin mikro mobilizasyon süreçlerinde hareketlerin oluşmasındaki sosyo-psikolojik etkilere ve bireysel motivasyona odaklanmıştır (Noakes ve Johnston, 2005: 3). Çerçeveleme teorisinde toplumsal hareketler sadece yapısal değişimlerden ortaya çıkan mevcut fikir ve anlamların taşıyıcıları değil, harekete geçirici fikir ve anlamların da aktif üreticisi olarak görülmektedir. Toplumsal hareketlerin bu anlam üretme ve kazandırma işlevi çerçeveleme olarak kavramsallaştırılmıştır. Çerçeveler olayları idrak etmeye yardımcı olmakta, ‘deneyimi düzenleme ve eylemi yönlendirme’ şeklinde işlemektedir. Böylece toplumsal hareketlerin de medya ve devlet gibi tanımlama ve yorum çerçeveleri oluşturduğu görülecektir (Benford ve Snow, 2000: 613-614).

Snow ve arkadaşlarının (1986,1988) çerçeveleme kavramı belirli bir konunun sınırları çizilerek bir çerçeve gibi tablonun içinin dışındakilerden ayrılması ve odağı çerçeve içine yoğunlaştırmasıdır. Çerçeveler bireylerin algılarını ve yorumlamalarını şekillendirip çevresindeki olayları tanımlama ve etiketlemelerini sağlayan anlamlandırma sürecini ifade etmektedir. Çerçeveler hem bireylerin hem de kolektivitinin eylemlerini yönlendirme işlevi görmektedir. Buna yönelik olarak çerçeve köprüleme, büyütme, genişletme ve dönüştürme olarak çerçeve hizalama süreçlerini önermektedirler. Çerçeve hizalama süreçleri mikromobilizasyon görev ve süreçlerini oluşturmaktadır (Snow, Rochford, Worden ve Benford., 1986: 464).

Toplumsal bir hareket oluşturabilmek için insanları harekete seferber etmek gerekmektedir. Seferberlik oluşturabilmek için ise hareketler amaç ve görüşleri doğrultusunda destek toplamalı ve bu desteği de harekete geçirebilme kabiliyetine sahip olmalıdır. İnsanları bir harekete seferber edebilmek için insanlar arasında fikir birliği oluşturmak ve eyleme geçirmek için bazı özel stratejik görevler bulunmaktadır. Snow ve Benford bu stratejik görevleri temel çerçeveleme görevleri olarak teşhis, tahmin ve motivasyonel çerçeveleme görevleri şeklinde üçe ayırmaktadır. Teşhis toplumsal hayatta sorunlu ve değiştirilmesi gereken bir konunun sorun olarak çerçevelenmesi ve tanımlanması sürecidir. Tahmin, tanımlanan soruna yönelik önerilen çözümlerdir. Motivasyonel çerçeveleme ise sorunun düzeltilmesi için eyleme geçme çağrısını ifade etmektedir. Snow ve Benford, başarılı bir seferberlik oluşturabilmek için bu üç görevin oldukça düzgün, güçlü ve çeşitli şekilde birbirine

bağlanması gerektiğini savunmaktadır (Snow ve Benford, 1988: 199). Bu süreçler ikinci bölümde ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

Akademisyenler ayrıca kolektif eylem çerçevelerinin tipik özelliklerinin yanı sıra esneklik-katılık, kapsayıcılık-dışlayıcılık, yorumlayıcı kapsam ve rezonans gibi çerçevelerin değişken özelliklerini de tanımlamıştır (Benford ve Snow, 2000: 619).

Bu bölümde çerçeveleme teorisinden kısaca bahsedilmiş olup ikinci bölümde teori detaylı olarak açıklanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇERÇEVELEME TEORİSİ

Bu bölümde tezin temel konusu olan çerçeveleme teorisi incelenecektir. Önceki bölümde geçmişten günümüze kadar öne çıkan toplumsal hareket teorilerinden bahsedilmiş olmasıyla çerçeveleme teorisinin daha iyi anlaşılmasının sağlanacağı düşünülmüş ve bundan dolayı öncelikle önceki toplumsal hareket teorilerinden bahsedilmiştir.

Hareket teorilerinden en bilinen teoriler, kolektif davranış teorisi, kaynak seferberliği teorisi, siyasi süreç yaklaşımı, yeni toplumsal hareket teorisi ve çerçeveleme teorisidir. 1960 sonrası dönemde ortaya çıkan kaynak seferberliği, politik süreç ve yeni toplumsal hareket teorileri, hareketlere makro düzeyde bir yaklaşım sergilemiştir ve yapısal faktörler ön plana çıkmıştır (Jasper, 2004: 1-4). 1970'lerde kolektif davranış teorisine tepki olarak ortaya çıkan kaynak seferberliği yaklaşımı ve siyasi süreç yaklaşımı kolektif davranış teorisinin bireysel psikolojik yaklaşımını eleştirmiş ve toplumsal hareketlerde örgütsel, yapısal ve siyasi faktörlerin önemini vurgulamıştır. 1980'lerde ise kaynak seferberliği teorisi ve siyasi süreç yaklaşımı toplumsal hareketleri sadece yapısal, örgütsel ve siyasi olarak ele almasından ve sosyal inşa sorunlarını göz ardı etmelerinden dolayı eleştirilmiştir (Oliver ve Johnston, 2000: 1). Bu yaklaşımlar harekete neden olan mikro nedenleri ele almayı ihmal etmiştir (Jasper, 2004: 1-4). Çerçeveleme teorisi ise mikro mobilizasyon ve sosyal psikolojinin önemini vurgulayarak toplumsal hareket çalışmaları alanında merkezi bir dönüşüme neden olmuştur (Buechler, 2016: 149).

Amerika'da ortaya çıkan kaynak seferberliği ve siyasi süreç teorileri hareketlerin rasyonelliği vurgusuyla ön plana çıkmıştır. Kaynak seferberliği teorisi, hareketler için iç ve dış kaynakların değişkenliğini vurgularken (Mccarthy ve Zald, 1977), siyasi

süreç teorisi ise devleti temel alan bir yaklaşımı savunarak mevcut politik yapıya odaklanmakta (McAdam, 1982, 1996; Tilly, 1978) ve fırsatların açılıp kapanmasında temel gücün devlet olduğunu vurgulamaktadır (Pellow, 2001:50-51). Yeni toplumsal hareket teorisinde ise kimlik ve kültür vurgusu ön plandadır (Buechler, 1995). Yeni toplumsal hareket teorisi Avrupa’da ortaya çıkmış ve o dönemde Avrupa’da gelişen yeni siyasi ekonomik, toplumsal gelişim ve gerilimleri ele almıştır (McAdam, 1988: 126). Bu teoriler toplumsal hareketleri, makro düzeyde ve yapısal bir yaklaşımla ele almaktadır. Buechler’in deyişiyle aslında bu teoriler bazı konuları aydınlatırken bazılarını karanlıkta bırakmıştır (Buechler, 1995: 460). Karanlık tarafın aydınlanabilmesi için ise mikro düzeyde analizler gerekmektedir. Hareketler geniş makro koşullarda ortaya çıkmakla birlikte hareketlerin önemli derecede gelişimi mikro bağlamda işleyen bir dizi özel unsura bağlıdır (McAdam, 1988: 127) Toplumsal hareketlerin, bireyi esas alarak mikro düzeyde incelenmesi gerektiğine yönelik çeşitli araştırmalar mevcuttur (Jasper, 2004; McAdam vd., 2001; Snow ve Zurcher, 1980; D. Snow vd., 1986). Seferberliğe katılan bireylerin niçin katıldığını anlamamız için ‘belirli bir zamanda çekişmeli iddialarda bulunmayan insanların bunu yapmaya nasıl başladıklarını ve bu konuda iddialarda bulunan insanların bunu yapmayı nasıl bıraktıklarını’ açıklamanın önemi vurgulanmaktadır (McAdam vd., 2001: 34).

Snow ve arkadaşları, toplumsal hareketlere olan destek ve katılımın yalnızca yapısal faktörlerle değil aynı zamanda psikolojik ve ideolojik faktörlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Snow vd., 1986: 611). Kaynak seferberliği, siyasi süreç ve yeni toplumsal hareket teorileri, ideolojik unsurları verili kabul edip (özellikle kaynak seferberliği ve siyasi süreç teorileri) yapısal faktörleri toplumsal hareketlerin temel belirleyicileri olarak görmektedir. Kaynak seferberliği, kaynakların elde edilmesi ve yayılmasına önem vermekte, politik fırsat teorisi ise siyasi fırsatların azalıp artmasını ön planda tutmakta ve ideolojileri önemsiz görmektedir. Fakat toplumsal hareketler her ne kadar ‘harekete geçirici fikir ve inançların taşıyıcıları’ olsalar da aynı zamanda ‘aktif olarak anlam üretme ve mevcut anlamların şekillendirilmesi ve yapılandırılmasını’ da içermektedir. Bireylerin toplumsal harekete katılımını sağlamak ve arttırmak ya da diğer unsurların harekete dahil edilmesi için anlam ifade eden çerçeveler oluşturulmalıdır. Çerçeveler, anlamlandırma ve yorumlamanın kavramsallaştırılmasını ifade eder (Snow ve Benford, 1988: 197-199). Böylece Snow ve arkadaşları, 1980’lerde toplumsal hareketlerin ve kolektif eylemlerin

mikro mobilizasyon süreçlerini anlayabilmek için ‘çerçeveleme’ kavramını ortaya çıkarmıştır. Çerçeveleme analizi, kaynak seferberliği, politik fırsat teorisi ve yeni toplumsal hareket teorisinden sonra toplumsal hareket çalışmalarında merkezi rol oynamaya başlamıştır (Benford ve Snow, 2000: 611-612).

2.1. Çerçeveleme

Günlük hayatta sıklıkla kullanılan çerçeve ve çerçeveleme kavramı akademik alanda da çokça kullanılmaktadır. Sosyal ve beşeri alanlarda (psikoloji, sosyoloji, siyaset bilimi ve medya vb.) sık sık kullanılan çerçeveleme kavramı üzerinde kapsayıcı bir tanım ve teori bulunmamaktadır (Entman, 1993: 50-51). Bateson (1972), Tversky ve Kahneman (1981,1984) çerçevelmeyi psikoloji temelli bir yaklaşımla, Goffman (1974) ve Entman (1993) ise insan davranışları ve toplumsal olaylar kapsamında ele almıştır. Druckman da (2001) siyaset biliminde ve çeşitli alt dallarında kullanılmakta olduğunu belirtmiştir. Toplumsal hareketler, dış politika kararları, kamuoyu ve oylama gibi alanlarda akademisyenler tarafından kullanılmaktadır. Bundan dolayı çerçeve ve çerçeveleme kavramının pek çok tanımı bulunmaktadır (Druckman, 2001: 226). Minsky, çerçeveleri kalıplaşmış durumlar olarak ele alır ve bu çerçevelerin ‘üst seviye’sinin sabit olduğunu ve çeşitli ‘alt seviyeler’e ayrılabilceğini belirterek çerçevelmeyi şemsiye bir kavram olarak kapsamlı şekilde ele almaktadır (Minsky, 1975: 211-212). Chong ve Druckman ise çerçevelmeyi bir konunun pek çok biçimde yorumlanabilmesi veya o konudaki düşüncelerin yeniden oluşturulabilmesi olarak tanımlamaktadır (Chong ve Druckman, 2007). Çerçeveler anlamları oluşturmakla birlikte tercihleri de etkileme gücüne sahiptir. Çünkü iletişimsel süreçte oluşturulan çerçeveler, düşüncelerin şekillenmesinde önemli bir işleve sahiptir (Druckman, 2001: 228). Tversky ve Kahneman’ın da çerçeveleme üzerine yaptığı çalışmasında çerçeve değişikliğinin tercihleri etkileyeceğini bir anket sonucuyla göstermiştir. Seçenekleri aynı durumun farklı tanımlamalarından oluşan anketin sonuçları, yapılan tanımlamalara göre insanların tercihlerinin değiştiğini göstermektedir (Tversky ve Kahneman, 1981:453).

Çerçeveler medya alanında da önemli bir iletişimsel süreci oluşturmaktadır. Medya alanında çerçevelerin temel özelliği belirli bir konunun ya da durumun ön plana çıkarılması ve dikkat çekici hale getirilmesidir. Çerçeveler, belirli bir durum ya da konunun seçilip o konu hakkında sorun tanımlamasını, duruma yol açan nedenlerin

bulunmasını ve çözüm için tavsiye içermektedir (Entman, 1993: 52). Medyada yer alan çerçeveleme, haberlerin nasıl sunulduğu ve tanımlandığını, bunun izleyiciler üzerindeki anlayışsal etkisine dayalıdır. Diğer yandan belirli bir konu hakkında oluşturulan çerçeve o konunun karmaşık yapısını anlaşılır kılmaktadır (Scheufele ve Tewksbury, 2007: 11-12). Çerçevesler, gerçekliğin sınırlı ve belirli yönlerini seçerek dikkati bir yöne çekmekte ve aslında bunu yaparak dikkati diğer yönlerden uzaklaştırmaktadır. Böylece dikkati çerçevenin dışından uzaklaştırıp çerçeve içine yönlendirmekte ve algı zeminini sınırlandırmaktadır (Bateson, 1972: 194; Entman, 1993: 54).

Medya çerçeveleri, bireysel ve toplumsal düzeyde sonuçlara yol açmaktadır. Bireysel düzeyde, betirtilen konu ile ilgili ‘tutumların değişimine’ neden olmakta, toplumsal düzeyde ise ‘karar verme ve toplu eylemler’ gibi etkileri bulunmaktadır (Erdoğan, 2008: 37). Yine de kişiler medyada verilen mesajları bazen karmaşık ve belirsiz olarak algılamakta ve anlam oluştururken diğer kaynaklardan da sıklıkla yararlanmaktadır (Gamson, 1992: 6)

Çerçeve analizinin sosyolojik temeli Erving Goffman’ın 1974’te yayınladığı Çerçeve Analizi (Frame Analise) eserine dayanmaktadır. Goffman bu eserinde çerçeve analizinin türlerini ve karmaşıklığını ortaya çıkaran günlük etkileşimin mikro sosyolojik tahlilini ortaya koymaktadır (akt. Oliver ve Johnston, 2000: 2). Fakat çerçeveleme ve toplumsal hareketler arasındaki bağlantı daha önce var olmasına rağmen bir kavram olarak temellendirilmesi ve detaylandırılması 1982 yılından sonra bir dizi çalışmayla görülmeye başlanmıştır. Gamson, Fireman ve Rytina, 1982’de çerçeveleme kavramını otoritenin adaletsiz olarak nitelendirildiği şartların incelenmesindeki hareketlerin mikro yapılarına yönelik çalışmalarında kullanmışlardır. 1986’da ise Snow, Rochford, Worden and Benford’un Çerçeve Hizalama Süreçleri çalışmasıyla kavram detaylandırılmıştır (Snow, Benford, McCammon, Hewitt, Fitzgerald, 2014: 26, 2019: 394). 1986 yılında Snow ve arkadaşlarının yayınlamış olduğu, Çerçeve Hizalama Süreçleri, Mikromobilizasyon ve Harekete Katılım makalesi toplumsal hareket çalışmalarında yeni bir yön oluşturmuştur. Çerçeveleme perspektifinin yayılmasında ve ilginin artmasında ise 1988 yılında, 1986 yılındaki makaleyi temel alarak oluşturulan Snow ve Benford’un ‘İdeoloji, Çerçeve Rezonansı ve Katılım’ isimli makalesinin yayınlanması etkili olmuştur (Snow vd., 2014: 23-29).

Çerçeveler Goffman'ın deyimiyle bireyin kendi terimleriyle tanımlanan görünüşte sonsuz sayıda somut olayı bulmasına, algılamasına, tanımlamasına ve etiketlemesine olanak sağlamaktadır (Goffman, 1974: 22). Çerçeveler, olayları, olguları, eylemleri ve faaliyetleri anlamlı bir şekle büründürerek bireylerin veya grupların 'deneyim düzenleme' ve 'eylemi yönlendirme' amacıyla kullanılmaktadır (Snow vd., 1986: 464). Toplumsal hareketler alanında çerçeve oluşturma, çeşitli konuları sorunsallaştırarak bu konuların tartışılabilir olduğunu, farklı yorumlara ve fikirlere sahip olunabileceğini ifade eder. Çerçeveleme, anlam yükleme ve anlamlandırmayı ifade etmektedir. Çerçeve içine anlam yükleyerek, çerçeve içini çerçeve dışından ayırarak dikkati belirli bir sınır içine odaklamaktadır (Snow, Vliegenthart, Ketelaars, 2019: 393). Toplumsal hareketler de çerçeveleme süreçlerini kullanarak insanları harekete katılmaya teşvik etmekte ve Snow'un (2000,2013,2019) deyimiyle insanları balkondan barikatlara teşvikinde önemli rol oynamaktadır.

Çerçeveler sabit bir yapıya sahip değildir, zaman içinde mevcut duruma göre değişim gösterebilmektedir. Toplumsal hareket aktörleri de mevcut çerçevelere muhalif çerçeveler oluşturmak ya da mevcut durumla ilişkili olarak çerçevelerini değiştirebilmektedir (Ritzer, 2011: 381). Bu bağlamda çerçevelemenin üç temel işlevi bulunmaktadır. Bunlar; 'odaklama, artikülasyon ve dönüştürücü' işlevidir. Çerçeveler, algıları yönlendirerek dikkati belirli bir konuya/olguya odaklamaktadır, unsurları birbirine bağlayarak eklemleme işlevi görmektedir ve talihsiz ve şanssız olarak adlandırılan olayları adaletsiz olarak algılanmasını sağlayarak, olayların ve olguların anlaşılma biçimini dönüştürmekte ve böylece şikayetleri seferber edilebilir kılmaktadır (Snow, 2013: 1). Kendiliğinden ortaya çıkan duygular ya da maddi koşullar hareket seferberliğinin sağlanmasında doğrudan etkili olmamaktadır. Şikayetlerin seferber edilmesi, iletişimsel süreçte değerlendirme ve algılamının bir sonucudur (Snow vd., 2019: 394).

2.2. Toplumsal Hareket Teorisi Olarak Çerçeveleme Kavramının Ortaya Çıkışı

İki yıl boyunca aktif bir gözlemci katılımcı olarak Nichiren Shoshu budist hareketini gözlemleyen Snow'un, ilk zamanlarda harekete yabancı olan bireylerin zamanla hareketin faaliyet ve etkinliklerini benimsemekle kalmayıp aynı zamanda kendilerinin de kim olduklarını tekrar tasvir ediyor ve anlayışlarını yeniden biçimlendiriyor

olmaları dikkatini çekmiştir. Aslında buradaki temel olgunun, harekete düşünsel ve kültürel açıdan yabancı olan kişilerin yaşam anlayışlarını hareketin bakış açısıyla uyumlu hale getirmek için grup içindeki söylemsel süreç olduğunu fark etmiştir. Hareket içindeki güçlü söylemsel süreç hareket katılımcılarını hareket için seferber kılmaktadır. Bu durum Hare Krishna hareketinde de gözlemlenmektedir (Snow vd., 2014: 24).

Snow, Austin’de ki NIMBY hareketinde de çerçevelemenin önemini fark etmiştir. Austin’de artan evsiz sayısının şehir için sorun haline gelmeye başlamasıyla evsizlerin yeniden yerleştirilmesi kararlaştırılmış ve buna yönelik oluşan NIMBY muhalif hareketi evsizlerin mahalleler için tehlike oluşturduğunu, mahalle huzurunu bozacak olayların yaşanabileceğini ve özellikle kadın ve çocukların rahatsız edilebileceğini vurgulayarak evsizler için oluşturduğu olumsuz çerçeveler ve söylemlerle (sarhoş, hırsız vb.) mahalle sakinlerini seferber edebilmiş ve buna yönelik olarak evsizler mahallelere dağıtılarak yerleştirilmek yerine bulundukları ortamın yakınına yerleştirilmiştir (Snow vd., 2014: 26-27).

Snow, hareketleri daha iyi anlayabilmek için Nichiren Shoshu ve Hare Krishna hareketlerini gözlemlemiş ve hareketlerin, literatürdeki tanımlamalardan daha karmaşık olduğu sonucuna varmıştır. Sorun olarak gördüğü şey, toplumsal hareket araştırma ve incelemelerinde gözlemlenebilir ve teorileştirilebilir kavramsal bir aracın yokluğudur. Toplumsal hareketlerin karakterini açıklamada ya olumsuz davranışlar ve karakterler üzerinden açıklamalar geliştirilmiş ya da durum görmezden gelinmiştir. Fakat Snow’a göre bunun tek istisnası Gamson ve arkadaşlarının 1982’de yapmış olduğu çalışmada bir kavramsal arayış olarak ‘adaletsizlik çerçeveleri’ kavramını ortaya koymuş olması ve katılımın mikro yapısını ele almış olmalarıdır. Goffman’ın 1974’teki eserinde ‘gerçekte ne düşündüğümüzü belirlemede’ anahtarlama kavramını kullanmış olması Snow’u bu konuda tekrar düşündürmüş ve Goffman’ın anahtarlama kavramının dönüşüm dışındaki diğer hizalama süreçlerini yakalayamadığını belirtmiştir. 1986’da yayınlanan Snow ve arkadaşlarının makalesinde hizalama süreçlerinin ‘çerçeve köprüleme, büyütme, genişletme ve dönüştürme’ olarak dört süreçten oluştuğunu belirtmiş ve anahtarlama kavramını kullanmak yerine çerçeve hizalama kavramını tercih etmişlerdir. Sonraki çerçeveleme analizi üzerine yapılan çalışmalarla birlikte kavram Batı’da da ilgi görmeye başlamıştır (Snow vd., 2014: 24-28).

Mikro mobilizasyon, toplumsal hareket araştırmaları için merkezi öneme sahiptir. Gamson ve arkadaşları 1982’de kaynak mobilizasyonu teorisinin boşluklarını doldurmak için geliştirdiği çalışmasında mikro mobilizasyonun ve sosyal psikolojinin hareketler için önemini vurgulamıştır. Hareketler için kaynaklar bir noktaya kadar önemlidir. Fakat belirli bir noktadan sonra kolektif eylemin mikro yapıları ön plana çıkmaktadır. Başarılı bir kolektif eylemin gerçekteşebilmesi için hem bilinçte hem de davranışta bir dönüşüm gerekmektedir. Bilinçteki değişimin en az üç boyutu vardır (Piven ve Cloward, 1979: 4):

1. Sistemin meşruiyetini kaybetmesiyle insanların, yöneticilerin ve kurumsal uygulamaların adaletsiz ve yanlış olduğuna inanmaya başlaması.
2. Genelde mevcut uygulama ve düzenlemelere karşı kaderci bakış açısına sahip olan insanların değişim taleplerinde bulunmaya başlaması.
3. Kendilerini çaresiz ve umutsuz durumda gören insanların yaşadıkları durumu değiştirebilecek güce sahip olduklarına inanmaya başlaması.

William Gamson ve David Snow çerçeveleme kavramının altyapısının oluşturulmasında önemli ölçüde rol oynamıştır. Gamson ve arkadaşları kişilerin seyirci durumundan eylemci konumuna geçtiği sosyal psikolojik süreçleri incelemiştir. Snow, Benford ve arkadaşları ise çerçevelerin potansiyel katılımcı çerçeveleriyle nasıl uyumlu hale geldiği, çerçevelerin etki derecesindeki farklılıkları gibi bileşenlerin hareketlere olan etkilerini incelemiştir. Bu çalışmanın önemi toplumsal hareket aktörlerinin hareket faaliyetlerine yönelik stratejik süreçleri ortaya çıkarmış olmasıdır. Gamson adaletsizlik çerçeveleri üzerinde durmuş ve hareketler için öncelikle adaletsizlik bileşenine sahip olması gerektiğini savunmuştur. Fakat Snow ve Benford ise adaletsizlik çerçevelerini kabul etmekle birlikte adaletsizlik çerçevesinin her kolektif eylem çerçevesinde bulunmadığını gözlemlemiştir (dini hareketler gibi) (Noakes ve Johnston, 2005). Bundan dolayı bu çalışmada Snow ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmalar ve süreçler üzerinde durulacak ve tez onların çalışmaları üzerinden ilerleyecektir.

Gamson ve arkadaşları, sosyo-psikolojik etkilerin toplumsal hareket çalışmalarıyla yeniden ele alınmasını sağlamış olsa da bu yaklaşım toplumsal hareketler alanında Snow, Benford ve arkadaşlarının çerçeveleme çalışmalarıyla bilinmektedir (Buechler, 2016: 144-146). Benford, mikro mobilizasyonu ‘bireylerin toplumsal hareket için maddi kaynakları, emeği ve fikirleri kolektif eylem için toplamak, hazırlamak,

koordine etmek, kullanmak ve yeniden üretmek için yaptıkları işbirlikçi çalışma' olarak tanımlamaktadır (Hunt ve Benford, 2004: 438). Bu bağlamda mikromobilizasyon kavramı ile 'etkileşimli' ve 'iletişimsel' bir sürece atıfta bulunmaktadır. Mikro mobilizasyonun temel unsuru katılımdır. Toplumsal hareketlere katılım süreci mikro mobilizasyonla etkileşim içindedir. Mikro mobilizasyonun katılımla ilgili görev ve süreçleri bulunmaktadır. İlk görevi potansiyel taraftar havuzunu oluşturmak ve ikinci olarak bu kişileri harekete dahil etmektir. Üçüncü olarak mobilizasyonun görevi bireysel/toplu değer ve çıkarların belirlenmesidir. Fakat kolektif hareketler mevcut durum ve konuma bağlı olduğu için zaman ve şartlarla ilişkili olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Bundan dolayı her hareket farklı mikro mobilizasyon görevini gerekli kılmaktadır (Snow vd., 1986: 464-472).

Çerçeveleme teorisi, toplumsal hareket alanındaki mikro mobilizasyon çalışmalarında kullanılmaya başlanmıştır. Çerçeveleme teorisinde mevcut durumu 'yorumlama, sembolleştirme ve anlam' gibi zihinsel süreçler ön plana çıkmaktadır. Şikayetlerin var olması eyleme geçme ve harekete katılmada zorunlu bir bağlantıyı oluşturmamakta, şikayetlerin eyleme dönüşmesi için mikro mobilizasyon süreçleri ve sosyo-psikolojik yaklaşımlar etkili olmaktadır (Oliver, Cadena Roa ve Strawn, 2003: 227). Bu yaklaşımlar ağlar ve katılım, duygular, kültür ve kimlikten oluşmaktadır.

2.3. Çerçeveleme Teorisiyle İlişkili Unsurlar

2.3.1. Kimlik

Kolektif kimliklerin gelişmesi, toplumsal hareketlerin devamlılığını yitirmemesi ve dağılmaması için önemli bir boyutu temsil etmektedir. Kolektif bir kimlik olmadığında hareketi sürdürmek olanaksızdır ve sonuçta hareketin gerilemesine ve dağılmasına neden olacaktır (Fominaya, 2010: 430). Kimlik kavramı diğer toplumsal hareket teorileri tarafından çalışılmış olsa da yeni toplumsal hareket teorisi çalışmalarında başlıca kavramlardan biri haline gelmiştir. Pek çok harekette, katılım önceden var olan kimlikler yoluyla gerçekleşmekte olmasına rağmen bu bir zorunluluk değildir. Zira seferberlik ve katılım için yeni oluşturulan kimliklerle veya birden gerçekleşen 'ahlaki şok' ile birbirlerini tanımayan ve aralarında bağ olmayan insanlar da harekete geçebilir. Katılım, insanlar için aslında kimlik inşa etmenin bir yoludur. Çerçeveleme

çabaları da kimlik inşa etme ve potansiyel katılımcıları seferber etmede kritik öneme sahiptir (Polletta ve Jasper, 2001: 287-291). Snow ve arkadaşları, çerçeveleme kavramıyla toplumsal hareketlerin düşünsel ve yorumlayıcı yönlerine dikkat çekerek bu yönde açıklamalar geliştirmişlerdir. Bu bağlamda geliştirilen çerçeveleme süreçleri tanısıl, prognostik ve motivasyonel çerçeveler olarak ayrılmakta ve bu çerçeveleme süreçleri bireysel ve kolektif kimliğin oluşum ve gelişimi açısından önem arz etmektedir. Bu süreçte oluşturulan kimlikler ve motivasyonlar bireylerin harekete katılımlarını sağlaması ve bunu sürdürmesi için gerekli itici güç fonksiyonunu sağlamaktadır. Snow ve arkadaşları tarafından geliştirilen diğer bir süreç ise çerçeve hizalama sürecidir. Çerçeve hizalama süreçleri ise hareketin fikirleri ve hedefleriyle potansiyel katılımcıların çıkarları, değerleri ve inançlarıyla ne kadar uyumlu olduğuna yönelik kitlelerin algı ve yorumlamalarının etkilemeye çalıştığı mikro mobilizasyon süreçleridir (Hunt, Benford ve Snow, 1994: 190-191). Çünkü kimlik harekete katılımı seferber etmede ve onu sürdürmede önemli olduğu kadar hareketin gerilemesinde de aktif rol oynamaktadır. Kolektif kimliğin hareketle örtüşmeyi bırakması hareketin gerilemesine neden olmaktadır. Bu nedenle hareketin temsil ettiği kesime olan aidiyet duygusunu sürdürmesi gerekmektedir. Aidiyet-duygusu, harekete olan bağlılığın ve dayanışmanın devam etmesini sağlamaktadır (Polletta ve Jasper, 2001: 292). Kolektif kimlik, dayanışma duygusunu arttırarak harekete olan bağlılığı güçlü hale getirir. Harekete olan bağlılık, katılımcıların hareket içindeki etkileşimleriyle ve hareketin etkinliklerine ve faaliyetlerine katıldıkça gelişmektedir (Trumpy, 2016: 4). Yani hareket aktörleri arasında ‘paylaşılan anlamlar, deneyimler ve karşılıklı duygusal bağlarla’ harekete olan bağlılık ve aidiyetlik artmaktadır (Fominaya, 2010: 397).

Kolektif kimlik ve mikro mobilizasyon arasında diyalektik bir bağ ve etkileşim bulunmaktadır. Bu bağ ise katılımı ilişkilidir. Kimlik, harekete katılmada önemli bir konuma sahiptir. Mikromobilizasyonun temel ögesi olan katılımın dört önemli süreci bulunmaktadır. Bunlar: (1) Yeni bir katılımın oluşturulması, (2) sönmüş olan katılımın yeniden canlandırılması, (3) mevcut katılımın devam ettirilmesi, (4) var olan katılımın geliştirilmesidir (Hunt ve Benford, 2004: 438).

Kolektif kimlikteki diğer önemli nokta ise içeridekileri ve dışarıdakileri ayırmak için çizilen sınırdır. Sınırlara duyulan ihtiyaç toplumsal hareketlerin ortak özelliğidir. Sınırların çizilmesi hareketin devamlılığının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Çizilen sınırlar, harekete katılan ve hareket için özveriyle çalışan kişileri hareketin

dışındakilerden ayırmaktadır. Nichiren Shoshu hareketi de hareket liderlerinin daima ‘biz’ ve ‘onlar’ şeklinde ayırım yaparak hareketin üyelerinin, üye olmayanlardan farklı olduğunu devamlı surette hatırlatmaktadır. Böylece bu sınırlar hareket katılımcılarını diğerlerinden ayıran bir metafor olarak kullanılmaktadır. Teşhis, öngörü ve motivasyon çerçeveleri, hareketle bağlantılı olan geçmişi ‘süsleyip’ ve ‘yeniden’ düzenleyerek sınırların oluşmasında etkili rol oynar. Sınır çerçevelerinin oluşturulması, hareket aktörlerinin kolektif ve kişisel kimliklerinin inşasında ve devam ettirilmesinde oldukça önemlidir (Hunt vd., 1994: 194-196).

2.3.2. Kültür

Kültürel gelenekler genellikle anlamlı yaşamlar kurmak için gerekli araçları sunarak belli şeyleri yapabilmemizi sağlarken, belli şeyleri yapmamızı ya da düşünmemizi de engeller. Bütün kültürel anlamlarımızı ve kurallarımızı dile getiremesek de eylemlerimiz dolaylı ya da dolaysız biçimde onlara bağlıdır. Kültürün, farklı inanç, değer, duygu, imge ve kategoriler gibi işlevlerinin yanı sıra bileşenlerden oluşan bir seçki de sunmaktadır. Kültür, toplumsal eylemleri ve dünyayı tanımlamamıza ya da onu oluşturmamıza yardım etmekle birlikte düşünme, değerlendirme, hissetme ve hareket etme şemalarını oluşturmaktadır (Jasper, 2002: 36-38).

Toplumsal hareket çalışmalarında hareket aktivistlerinin taktik ve hedef seçimlerinin baskın kültürel inançlar tarafından şekillendirildiği ve hatta kısıtlandığı savunulmaktadır. Toplumsal hareketlerin incelenmesinde 1970’lere kadar kültür önemli bir etkendi. Fakat kaynak mobilizasyon teorisine gelindiğinde teoride insanların hoşnutsuzluğu sabit olarak ele alınmış ve hoşnutsuzluğun kaynağına değil, hoşnutsuzluğa sahip insanların etkili şekilde eylem yapabilmesi için ihtiyaç duyduğu dış kaynaklara odaklanılmıştır. Siyasi süreç teorisyenleri ise siyasi süreçler üzerinde durmuştur. Fakat Snow ve meslektaşları (1986) çerçeveleme kavramıyla hareket aktörlerinin sorunları ve çözümleri harekete geçirecek şekilde nasıl ifade ettiklerini araştırmıştır. Snow, Benford ve meslektaşları, neden bazı çerçeveler başarılı olurken diğer çerçevelerin başarısız olduğu konusu üzerinde durmuştur (Polletta, 2008: 78-80).

Snow ve Benford tarafından geliştirilen kolektif eylem çerçeveleri hareketler tarafından oluşturulan kültürel yapılardır. Kolektif eylem çerçeveleri, mevcut koşulların neden adaletsiz olduğunu ve onların değişmez olmadığını göstermekte,

değişim için stratejiler önermekte ve katılımcılara eylemin bir fark oluşturacağını savunmaktadır (Hart, 1996: 95).

Çerçeve rezonansının derecesini anlamak için de kültürel bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Kültür toplumsal hareketleri kısıtlayıcı ya da kolaylaştırıcı olabilirken hareketlere ilham vermekte ya da engel olmaktadır. Bu durum ise kültürün algılanış şekline göre değişim göstermektedir (Oliver vd., 2003: 228).

2.3.3. Ağlar ve Katılım

Sosyal ağlar ve bağlantılar hareketlere katılımın temel belirleyicilerinden biri olarak ele alınmaktadır. Snow ve arkadaşlarının makalesinde de (1986) incelenen hareketlerde (Hare Krishna hariç) sosyal ağların harekete üye kazandırmada birincil kaynaklar olduğu tespit edilmiştir. Hareketlere katılımı genellikle psikolojik ve motivasyonel unsurlar ele alınmış olsa da hareketlere katılan kişilerin başka bir hareket yerine neden diğer bir harekete katılma potansiyelinin daha yüksek olduğunu ve bunu belirleyen şeyin ne olduğu incelenmeye başlanmıştır (Snow, Zurcher ve Eklund-Olson 1980: 789). Ağlar, toplumsal hareket aktörlerinin çalışmalarını düzenlemek, kaynakları bir araya getirmek ve toplu olarak hareket etmek için gelişen yoğun iletişimsel ve etkileşimsel süreçte uyum sağlamayı kolaylaştırmakta ve verimliliği etkilemektedir (Krinsky ve Crossley, 2014: 2). Toplumsal ağlar, ‘iletişim kanalı’ oluşturmakta ve farklı gruplar arasında güven ve dayanışmanın gelişmesini kolaylaştırmaktadır (Della Porta ve Diani, 2020: 162). Böylece ağlar yoluyla toplumsal harekette koordinasyon düzeyi artmakta ve aktörler arasındaki uyum gelişmektedir (Krinsky ve Crossley, 2014: 2). Bundan dolayı ağlar sadece insanların harekete katılmaları açısından değil aynı zamanda eylemin sürekliliği ve örgütler arasındaki eylem koordinasyonu açısından da önemli hale gelmektedir (Della Porta ve Diani, 2020: 162).

Toplumsal ağlar, insanların harekete katılma olasılığını arttırmaktadır. İnsanlar genellikle önceki bağlantıları yoluyla bir harekete veya kampanyaya katılırken, katılım ile birlikte mevcut olan bağ güçlenmekte ve yeni bağlantılar da oluşmaktadır (Della Porta ve Diani, 2020: 161).

Bireyler, dernek ve örgüt üyeliklerinin yanı sıra çeşitli sosyal ve kültürel etkinliklerle de (müzik festivalleri, sinemalar, kafeler vb.) bağlantılar oluşturmaktadır. Bu

bağlantılar toplumsal hareketlere katılım hakkında önemli bilgiler vermektedir (Della Porta ve Diani, 2020: 161).

Ağlar ve katılım arasındaki ilişki, hareketlere katılımın arttırılması, sürdürülmesi ve hareketten ayrılmayı caydırması açısından önemlidir. Diani, ağları veya bağlantıları ‘katılımın kolaylaştırıcıları’ olarak ele almaktadır. İnsanlar daha önce katıldıkları bağlantılar yoluyla hareketlere dahil olabilir ve hatta yeni bağlantılar oluşturabilirler (Diani, 2004: 339).

Toplumda var olan örgüt, grup ve ağlar doğrudan harekete geçirici bir yapıya sahip değildir. Bu yapılar içinde yer alan bireylerin harekete geçirilmesi için onların bir araya getirilmesi ve aktifleştirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple toplumsal ağlar seferberliğin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır (Fernandez ve McAdam, 1988: 358).

2.3.4. Duygu

Tüm sosyal eylemlerin bir parçasını oluşturan duyguların, sosyal-bilimsel teoride incelenmesine çok az yer verilmiştir veya hiç yer verilmemiştir. İlk kolektif davranış teorisyenleri kalabalık durumlarını duygusal dinamikler olan histeri ve panik gibi süreçler olarak algılayarak duyguları mantıksız davranışlar olarak ifade etmiştir. Duygusal tepkiler irrasyonel ve belirsiz olarak düşünülmüş, hareketlerin incelenmesinde önemsiz ve değişmez olarak ele alınmıştır (Goodwin, Jasper ve Polletta., 2004: 413). Akademik incelemelerde protesto ve eylemlerde duyguların tanımlanması pek çok yönden kusurlu görülmüştür. Çünkü bir geleneğe göre duygular kalabalıklardan geldiği için bireylerin yaşam ve hedefleriyle çok az ilgisi bulunmaktadır. Bu geleneğe göre duygular bir tepki olarak ortaya çıkmakta ve kalıcı etkiler bırakmamaktadır. Diğer bir geleneğe göre ise duygular tepkilerden ziyade bireysel kişilik çatışmalarından kaynaklanmaktadır. Bu görüşe göre kusurlu ya da olgunlaşmamış insanlar hareketin cazibesine kapılabilmekte ve bundan dolayı bu duygular psikolojik bir sorunu yansıtmaktadır (Goodwin, Jasper ve Polletta, 2001: 4).

1960’larda ise toplumsal hareket alanında ‘rasyonel’ kavramına odaklanılmış ve hareketlerdeki duygu durumuna neredeyse hiç değinmemişlerdir. Hareketler, geçici heves, panik ve çılgınlık gibi duygu durumlarıyla incelemek yerine günlük siyasetin bir uzantısı olarak ele alınmıştır. Bu nedenle literatürde genellikle mikro yapılar yerine, kaynak akışlarına, örgütsel yapıya ve yapısal açıklamalara odaklanılmıştır.

Fakat bu teoriler de eski teorisyenlerin, protestocuların duygu durumlarından dolayı irrasyonel olduğu görüşü gibi kaynak seferberliği paradigması da rasyonel protestocuların duygularını görmezden gelmiştir (Ness ve Summers-Effler, 2018: 412). Fakat 1990'lara kadar süren ve devam eden araştırmalarla toplumsal hareket teorisi analizinde kısmen duygunun geri dönüşü sağlanmıştır.

Çerçevelerin ve çerçeveleme süreçlerinin tanım ve uygulamaları neredeyse tamamen bilişsel bileşenlerle ilgili olmasına rağmen çok az tartışılmıştır. Örneğin; motivasyonel çerçeveleme, adaletsizlik çerçeveleri, sosyal ağlar ve kolektif kimlik gibi unsurlar duygularla ilişkili olmasına rağmen çok az inceleme mevcuttur. Çerçeveleme süreçlerinden biri olan 'motivasyonel çerçeveleme' insanları bir şeyler yapmaya iten duygularla ilişkili bir süreçtir. Yoğun duyguların etkisiyle oluşan protestoya katılma motivasyonu sıklıkla verili kabul edildiği için çalışmalarda göz ardı edilmiştir. Adaletsizlik çerçeveleri, hareketlerin ortaya çıkmasına yönelik yapılan açıklamalarda öne çıkan süreçlerden biridir (Goodwin vd., 2001: 6-8). Hissedilen eşitsizlik/ler, şaşkınlık, öfke, düşmanlık gibi farklı duyguları ortaya çıkarmaktadır. Burada adaletsizlik çerçevelerinin duygusal bileşeni ortaya çıkmaktadır. Gamson, adaletsizliği 'insanın karnına ateş, ruhuna demir koyan haklı öfke' olarak tarif etmiştir. Fakat bu duyguların hedefe yanlış yönlendirilmemesi için dikkatli bir şekilde kanalize edilmesi gerekmektedir (Gamson, 1992: 32-33). Hareketlerde ciddi sayıda üye kazanmanın gerçekleştiği sosyal ağlarda da duygular önemli rol oynamaktadır. Sosyal ağlar, kişileri birbirine bağlayan ve koruyan duygusal bağlardır. Kolektif kimlik ise güven, sadakat ve sevgi bağlarına işaret ederek hareketin üyeleri arasındaki bağı tanımlamaktadır. Grup içinde oluşan güçlü duygular katılımı kendi içinde zevkli hale getirmektedir (Goodwin vd., 2001: 8).

Duygular, dikkatleri sosyal sorunlara yönelterek ahlaki şoklar, kızgınlık ve öfke duygularının oluşmasını sağlar. Kızgınlık ve öfkenin yanı sıra güven, hayranlık, sevme ve hoşlanma gibi olumlu duyguları ortaya çıkararak aktivistleri iç gruplara bağlar ve dış etkilere uzaklaştırır. Duygular aynı zamanda belki de en önemlisi ahlaki bir biçim olarak bizi hayranlık duyduğumuz eylemlere ve inançlara yöneltmekte, utanacağımız davranışlardan sakınmamıza da yardımcı olmaktadır (Jasper, 2020: 631).

Duygu unsurunun çerçeveleme teorisi içinde yeterince ele alınmadığı ve yüzeysel olarak üstünde durulduğu, fakat duyguların toplumsal hareketlerde kolektif eylem

çerçeveleme süreçlerindeki rolünün keşfedilmesi gerektiği belirtilmiştir (Benford, 1997: 419).

Çerçeveleme teorisinin süreçlerine ilişkin, harekete katılımı arttırmak ve hareket faaliyetlerinin ve hedeflerinin daha fazla insana ulaşabilmesi ve daha fazla katılımcı sağlamak için çeşitli temel kavramlar ve yöntemler bulunmaktadır. Bunlar: Çerçeve hizalama işlemleri, kolektif eylem çerçeveleri, temel çerçeveleme görevleri, ana çerçeveler, söylemsel mekanizmalar, söylemsel fırsat yapıları ve alanları, çerçeve kristalleşmesi olarak başlıklara ayrılmaktadır (Snow vb., 2019: 394).

2.4. Çerçeveleme Teorisi Temel Kavramları

2.4.1. Çerçeve Hizalama İşlemleri

Çerçeve hizalama, toplumsal hareket aktörlerinin ve örgütlerinin hedefleri doğrultusunda potansiyel katılımcılar ve kaynak sağlayan kişi/kurumların ilgi ve çıkarlarıyla örtüşecek şekilde hareket faaliyetlerine ve etkinliklerine katkıda bulunmalarını sağlamak amacıyla strateji çabalarını ifade etmektedir (Snow vd., 2019: 400).

2.4.1.1. Çerçeve Köprüleme

Belli bir mesele veya problemle ilgili ideolojik açıdan uyumlu ancak yapısal olarak ilgisiz ve alakasız olan bir veya daha fazla çerçevenin birbirine bağlanmasını ifade etmektedir. Bu bağlantı bireyler arası veya grup seviyesinde gerçekleşebilir. Ortak şikayetleri paylaşan fakat şikayetleri doğrultusunda hareket etmek için gerekli taban örgütlenmesi olmayan kişilerin oluşturduğu kümelerdir. Köprülendirme bireysel veya grupsal ağlarla, kitle iletişim araçlarıyla ya da posta yoluyla oluşturulabilmektedir. Bu süreç bilginin yayılmasını ve harekete geçilmesini sağlamaktadır (Snow vd., 1986: 467).

2.4.1.2. Çerçeve Güçlendirme

Bir harekete destek ve katılımcı sağlamak çoğunlukla yorumlayıcı çerçevenin net hale getirilmesi ve yeniden canlandırılmasıyla mümkün olmaktadır. Çerçeve güçlendirme, değer güçlendirme ve inanç güçlendirme şeklinde ikiye ayrılmakta; değer güçlendirme, hareketlerin amaçladıkları sonucu ifade ederken, inanç güçlendirme ise istenilen değerler doğrultusunda eylem süreçleri için motivasyon sağlayan unsurlar

olarak tanımlanmaktadır. Kolektif bir hareket için motivasyon sağlamayan bir değerin yeniden tanımlanıp idealize edilmesi değerin değerini yeniden canlandırmaktadır. NIMBY yerel aktivistlerinde olduğu gibi evsizlerin yeniden yerleştirilmesi konusunda aktivistler aile, ırk ve mahallenin huzur ve bütünlüğü gibi değerleri devamlı vurgulamış ve hareketin haklı olduğunu ve başarılı olması gerektiğini insanlara benimsetmeye çalışmıştır (Snow vd., 1986: 469-472).

2.4.1.3. Çerçeve Genişletme

Bir toplumsal hareket, potansiyel katılımcıları harekete dahil edebilmek için çerçeve sınırlarını genişletmek durumunda kalabilmektedir. Bu süreçte aslında potansiyel katılımcılara, hareketin amaç ve hedeflerinin onların değer ve çıkarlarıyla uyumlu olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Barış hareketlerinde de bu süreç görülmektedir. Barış hareketlerine karşı ilgisiz olan kişilerin dikkat ve ilgisini çekebilmek için rock and roll ve punk grupları kullanılmış, savunmaya ayrılan bütçenin topluluğa olan hizmetten fedakarlık olduğu vurgulanmıştır. Çerçeve genişletme sürecindeki temel amaç kişilerin hareketin faaliyetine ya da meclisine bir kez olsun katılmak için ikna edilmesidir. Fakat katılımın uzun süreli devamını sağlamak amacıyla değişen ilgilere paralel olarak yorumlayıcı çerçevelerin de değişmesi gerekmektedir (Snow vd., 1986: 472-473).

2.4.1.4. Çerçeve Dönüştürme

Toplumsal hareketlerin amaç ve hedefleri her zaman toplum içinde yankı bulmayabilir, bağdaşmayabilir, üstelim aykırı ve zıt bile bulunabilir. Bu durumda hareketin, desteklerini ve katılımcıları korumak adına yeni değerler ortaya çıkarıp, önceki anlayışları terk edip, hatalı olarak görülen inançlar ve ‘yanlış çerçeveleri’ yeniden yorumlayıp çerçevelendirmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Buna ırk hareketlerinin adaletsizlik ve ahlaksızlık olarak yeniden yorumlanması ya da başka bir durumun daha olumsuz ifadelerle yeniden tanımlanması örnek verilebilir. Çerçeve dönüşümü alana özgü ve küresel yorumlayıcı çerçeve olarak ikiye ayrılmaktadır. Alana özgü çerçeve, belirli bir alanla ilgili yorumların yeniden çerçevelendirilmesidir. Daha önce benimsenen, doğal olarak kabul edilen bir alan sorunlu ve düzeltilmesi gereken bir durum olarak yeniden çerçevelendirilebilmektedir. Küresel yorumlayıcı çerçeve ise hem önceki hem de mevcut zamandaki yorumlanmış deneyimlere yeni bir anlam verilerek algı ve yorum çerçevesinin yeniden oluşturulmasıdır. Kişilerin ‘ben

artık her şeye daha farklı bir bakış açısıyla bakabiliyorum ve ben artık tamamen yeni bir insanım' diyerek kapsamlı bir dönüşümü ifade etmektedir. Çerçeve dönüşümü sonuç olarak belirsizliği azaltmakta, belirginlik ve netlik kazandırmaktadır (Snow vd., 1986: 473-476).

2.4.2. Kolektif Eylem Çerçeveleri

Kolektif eylem çerçeveleri, bir toplumsal hareketin etkinliklerini yasal hale getiren ve onlara ilham veren, hareket için eyleme geçilmesini sağlayan anlam kümelerinden oluşmaktadır (Snow vd., 2019: 395). Kolektif hareketler, toplu eylem yoluyla mevcut şartları ve politikaları değiştirebilme inancını işaret eder. Kolektif eylem çerçevesi ise istenmeyen durum ve şartların değişmezlik duygusunu kabul etmez, insanları bu durumu değiştirecek olanların kendileri olduğunu söyleyerek değişim için onlara güç sağlamaktadır (Gamson, 1995: 90). Toplu eylem çerçeveleri; eylem seferberliği, uzlaşma seferberliği, karşı seferberlik olarak üç çerçeveden oluşmaktadır. Eylem seferberliği; bireyleri eylem için harekete geçirmeyi yani Snow'un (2000) deyişiyle balkondan barikalara ilerleyişi ifade eder. Uzlaşma seferberliği; harekete katılmayanları katılıma ikna edip harekete katılımı arttırmaktır. Karşı seferberlik ise hasımları etkisizleştirmeyi ifade etmektedir (Snow vd., 2019: 395).

2.4.3. Ana Çerçeveler

Ana çerçeveler, mümkün olduğunca çok sayıda grubu ya da kişiyi kendi dünya görüşlerine ve yorumlarına ikna etmeyi, mümkün olduğunca çok sayıda grubu ve kişiyi hareket eylemlerine katılmaya teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Gerhards ve Rucht, 1992: 578). Ana çerçeveler –makro çerçeveler olarak da adlandırılabilir- hareket aktörlerinin, çerçeveleme eylemlerinin etrafında döndüğü referans noktasını temsil etmektedir (Welsh ve Chesters, 2001: 5).

Ana çerçeveler kolektif eylem çerçeveleriyle aynı işlevi görmekte fakat ana çerçeveler daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Ana çerçeveler genel özelliktedir, kolektif eylem çerçeveleri ise türevsel yapıdadır. Ana çerçeveler farklı özelliklere sahip olabilmektedir (Snow ve Benford, 1992: 138). Ana çerçevelerin değişen özellikleri şunlardır:

1. Değişiklik çerçevelemenin temel işlevi olan problemin tanım/tespiti ve sorumluluğun atfindan kaynaklanmaktadır. Kolektif eylem çerçeveleri bir

sorunun tanımı ve sorumluluğun yüklenmesinde farklılıklara sahiptir. Bu atıf dışsal ya da içsel olabilir. Snow'un (2014) makalesinde Nichiren Shoshu hareketine katılan bir kişinin harekete katılmadan önce her zaman dış dünyayı suçluyor olduğunu fakat harekete katıldıktan sonra asıl değişmesi gereken kişinin kendisi olduğunu fark ettiğini belirtmektedir. Burada kişi sorumluluğu dışsallaştırmaktan içselleştirmeye yönelmiştir. Bunun yanı sıra harekete katılımı arttırmak için eylem çerçeveleri genişletilebilmektedir. Çerçeve tanımı ne kadar geniş olursa o kadar çok kişiye ulaşp seferberlik arttırılabilmektedir (Benford ve Snow, 2000: 618). Kadın hakları savunucularının insan hakları olarak sorun tanımını genişletmeleri bu duruma örnektir.

2. Esneklik/katılık ve kapsayıcılık/dışlayıcılık özellikleri gibi değişen çerçeveler bulunmaktadır. Kimi hareket, çerçevelerini katı ve dışlayıcı şekilde çizerek sınırlı konu ve fikirler etrafında hareket etmektedir. Bunlar fikrî açıdan kendilerini genişletmezler ve yorumsal olarak da dar bir çerçeve sunarlar. Kimi hareketler ise çerçevelerini daha esnek ve kapsayıcı şekilde oluşturarak daha kapsamlı faaliyetler gerçekleştirebilmektedir. Çerçevelerini detaylandırarak daha geniş bir fikrî çeşitlilik sunarlar. Buna örnek olarak geniş ve kapsamlı olan sivil haklar çerçevesi örnek verilebilmektedir (Snow ve Benford, 1992: 139-140).
3. Üçüncü değişken ise çerçevelerin yorumlama kapsamıyla ve değişen etkileriyle ilişkilidir. Ana çerçeveler hareketler için genel bir çerçeve olan ve şemsiye görevi gören kapsamlı çerçevelerdir. Ana çerçeveler ne kadar kapsamlı olursa yorumlamalar da o kadar çeşitlenecek ve etki alanı da o ölçüde genişleyecektir (Snow ve Benford, 1992: 140).
4. Bir hareket çerçevesinin kapsayıcı olduğu kadar bireyler arasında da yankı (rezonans) bulması gerekmektedir. Toplum içinde yankılanma ne kadar çok olursa ana çerçevede buna paralel olarak güçlü olacaktır. Rezonans, çerçevelerin harekete geçirme gücüyle ilgilenmektedir. Çerçevelerin harekete geçme gücünü etkileyen üç unsur bulunmaktadır. Deneyisel geçerlilik; çerçeveler ile dünyadaki olaylar arasındaki uyumluluğu ifade etmektedir. Deneyimsel tutarlılık; bir çerçevenin deneyimsel olarak uyumluluğu ve tutarlılığı ne kadar fazla olursa harekete geçirme gücü de o kadar fazla olmaktadır. Çerçevelerin daha önce somut olarak deneyimlenmiş olması

hareketin çerçeveselendirdiği tehdidin somut olarak algılanmasını kolaylaştırmaktadır. Nükleer tehdidi doğrudan yaşamış olan Japonlar için deneyimsel ölçülebilirlik nükleer tehdidi doğrudan yaşamamış Amerikalılara kıyasla fazladır. Bundan dolayı barış aktivistleri Amerika’da daha önce nükleer tehdit yaşamamış Amerikalılar için tehdidi somutlaştırmakta zorluklarla karşılaşmaktadır (Snow ve Benford, 1988: 209). Anlatı aslına uygunluk/merkezilik; hareket çerçevelerinin kültürel ve ideolojik olarak uygunluğunu ifade etmektedir. Çerçeve mevcut inanç, halk hikayeleri ve mitleri ile ne kadar uyumluysa o kadar güçlü olmaktadır (Snow ve Benford, 1992: 141).

Çerçeveler her zaman başarılı bir seferberlik oluşturamayabilir. Potansiyel taraftarlar ve seyirciler arasında destek oluşturamayan çerçeveler rezonans (yankı) etkisini gerçekleştirememektedir. Böylece hareket aktivistleri ve liderlerinin çerçeveleme çabaları hedef kitleyi harekete geçirmede istenilen başarıyı sağlayamamaktadır (Snow ve Corrigall- Brown, 2005: 223).

Sonuç olarak çerçevelemenin başarısı çoğunlukla hedeflenen kitlede uyandırdığı yankıyla ilişkilendirilmektedir. Yankılanma düzeyi, hareketin ortaya koyduğu talep ve isteklerin hedef kitlenin sahip olduğu sosyal gerçeklik yorumlarıyla örtüşüp örtüşmediğine bağlıdır. Bununla birlikte yankı, fikirler ve eylem arasındaki uyuma dayanmaktadır. Yani fikirlerin kolektif eyleme dönüşme düzeyi yankılanmanın etkisini göstermektedir. Hareket aktivistlerinin güvenilirliği, çerçevenin potansiyel kitledeki yankısını etkileyen diğer bir etkeni oluşturmaktadır (Satheesh ve Benford, 2007: 3). Bundan dolayı genellikle aktivislere yönelik olumlu düşünceleri bertaraf etmek için karşı çerçeveleme yöntemi kullanılmaktadır. Böylece aktivistlerin güvenilirliği ve mücadelenin haklılığı zedelenmek istenir.

2.4.4. Temel Çerçeveleme Görevleri

Snow ve Benford (1988), bir toplumsal hareketin katılımcı seferberliği sağlama başarısının Wilson’un (1973) ideolojiyi üç bileşene ayırmasına dayanarak, üç görevin ne kadar birbirine bağlı ve sağlam bir şekilde yerine getirildiğine bağlı olduğunu savunmaktadır. Bu süreçler hareketin arzulanan hedeflere erişebilmesinde kritik rol oynamaktadır. Çerçevelerin insanları ve grupları ikna etme kapasitesini arttırabilecek ve böylece harekete geçirebilme başarısını etkileyecek çeşitli değişkenler mevcuttur

(Gerhards ve Rucht, 1992: 579). Snow ve Benford'a (1988: 199) göre başarılı bir çerçeveleme üç unsura bağlıdır; teşhis, tahmin ve motivasyon.

2.4.4.1. Teşhis (Diagnostik) Çerçeveleme

Sorunu tanımlama noktasında çoğu zaman fikir birliği sağlanmaktadır, fakat sorunun kaynağı ve suçun sorumluluğu hakkında fikir birliği sağlanması zordur. Barış hareketlerinden örnekle, nükleer silahsızlanma taraftarları, suçun sorumluluğuna dair teknolojik gelişmeler, teknoloji uzmanlarının yaptıklarına karşı ahlak dışı bağlılığı, bilime duyulan aşırı iyimserlik, Amerika ile Rusya arasındaki hegemonya yarışı şeklinde farklı görüşlere sahiptirler (Snow ve Benford, 1988: 200). Bundan dolayı sorun tanımlama, konunun algılanış biçimini etkilemekte ve kimin suçlanacağını belirlemektedir.

Toplumsal sorunların ve sorumluların belirlenmesi seçici bir süreçtir. Aktörler sorumluya karşı oluşan hayal kırıklığını çeşitli kaynaklar arasından seçerek tüm enerji ve duygularını onlara karşı yönlendirebilecek bir konuma yerleştirir. Bu durum toplumsal olarak karmaşıklığın azaltılması olarak da görülebilir (Della Porta ve Diani, 2020: 107).

Teşhis çerçeveleme yanlış bir çerçeveleme sorununa da dönüşebilmektedir. Hareket aktivistleri tarafından göz ardı edilen ve yeterince geliştirilemeyen bir çerçeveleme kitleler ve hedefler arasında uyumsuzluk ve uyuşmazlığa neden olabilmektedir (Snow ve Corrigall- Brown, 2005: 225). Ayrıca Snow ve Corrigall-Brown makalelerinde (2005: 224-225) teşhis ve prognostik çerçevelemede denge gözetilmesi gerektiğini belirtmiştir. Birini diğerinden daha fazla vurgulamak farklı kitleler ve hedefler için istenilen başarıyı göstermeye engel teşkil edebilmektedir. Bir soruna karşı oluşturulan öngörüsül çerçeveleme yani çözümler etkili bir sorun teşhisi olmadığında büyük ölçüde etkisiz kalacağını iddia edilmektedir. Yani teşhis ve tahmin çerçevelerinde birini diğerinden daha fazla ön plana çıkarmak, hareket ile potansiyel taraftarlar arasında uyumsuzluk oluşturabilmekte ve istenmeyen şekilde izleyicileri ve potansiyel destekçileri harekete karşı yabancılaştırmaktadır.

Benford ise makalesinde EJF hareketinin çevresel ırkçılık ana çerçevesinin çevresel adalet çerçevesine dönüşmede etkili olan olayın teşhis çerçevelemesini açıkça ve ikna edici şekilde tanımlamasına rağmen tahmin (öngörü) çerçevelemesini belirtmemiş olmasının etkili olduğunu belirtmiştir. Hareketin öngörülleri ve hedefleri olmadığında

kısa ömürlü olma ihtimalinin arttığını ve başarılı olma fırsatına sahip olsa dahi başarılı olamayacağını vurgulamıştır. Sonuç olarak çevresel ırkçılık çerçevesi ne kadar yenilikçi ve yankı uyandırma etkisine sahip olsa da eksik kalmıştır. Bunda dolayı hareketin ana çerçevesi de kısa sürede değişmiştir (Benford, 2005:40-41).

2.4.4.2. Tahmin (Prognostik) Çerçeveleme

Bu süreçte soruna yönelik çözüm önerileri oluşturmanın yanı sıra strateji oluşturup hedefe yönelik taklikler belirleyerek yol haritası oluşturulmaktadır (Snow ve Benford, 1988: 201). Kolektif eylem çerçeveleri daha önce şanssızlık ve tahammül edilebilir olarak görülen bir durumu adaletsiz ve ahlaksız olarak yeniden tanımlayıp, durumun aslında ciddi ve adaletsiz olduğunu vurgulamaktadır. Bu suçlamayla sorunlu olarak tanımlanan durumun düzeltilmesi için sorumluluk atfı da yapılması gerekmektedir (Benford ve Snow, 2000: 137).

2.4.4.3. Motivasyonel Çerçeveleme

Suçun kaynağına yönelik fikir birliği her zaman seferberliğe neden olmamaktadır. Harekete katılımı seferber etmek için motivasyonel unsurların da sağlanması gerekmektedir. Bu süreç eylemin nedenlerinin ayrıntılandırılması ve harekete geçme çağrısıdır (Snow ve Benford, 1988: 201-202). Bu aşamada eyleme geçmek için gerekli olan cesaret ve teşvik unsurlarının oluşturulması çok önemlidir. Çerçeveler, sadece hareket aktörlerine veya sadece toplumsal gruplara değil aynı zamanda bireysel alanı kolektif deneyime bağlaması da önemlidir (Della Porta ve Diani, 2020: 110). Harekete katılma motivasyonu, teşhis çerçevesindeki sorunların ahlaki olarak yorumlanmasıyla teşvik edilmektedir. Problemin ciddiyeti açıklanıp acil şekilde harekete geçilmesi gerektiği ve bunun ahlaki bir öncelik olduğu vurgulanır. Sömürü, toplumsal güvenliğin aşınması, işsizlik, fakirlik ve kıtlık gibi kavramlar değer yüklü ifadelerdir. Motivasyonel çerçeveleme, bu değer yüklü ifadelerle karşı mücadele çağrısı içermektedir (Gerhards ve Rucht, 1992: 583). Ayrıca kişileri harekete geçirmek için kişinin statüsünün yükseleceği gibi olumlu pekiştirmelerin üzerinde durulmaktadır. İntihar bombacılarına verilen ilahi lütuflar buna örnek teşkil etmektedir (Snow vd., 2019: 617). Tüm bunlar harekete katılım için motivasyonel güç sağlamaktadır.

2.4.5. Çerçeveleme Süreçleri

2.4.5.1. Söylemsel Süreç

Söylemsel süreçler hareket aktörlerinin harekete ilişkin konuşmalar, sohbetler ve yazılı iletişimlerden oluşmaktadır. Eklemlene ve güçlendirme süreçleri olarak ikiye ayrılır. Eklemlene süreci, yeni bir bakış açısı veya yorumlama sağlayacak şekilde bir araya getirme ve ifade edilme şeklidir. Çerçeve güçlendirme ise belirli konu ve inançların ön plana çıkarılmasını ve vurgulanmasını içerir. Bu vurgulanmış ve güçlendirilmiş noktalar olay ve konuları birbirine bağlamaya yardımcı olmaktadır (Benford ve Snow, 2000: 623).

2.4.5.2. Stratejik Süreç

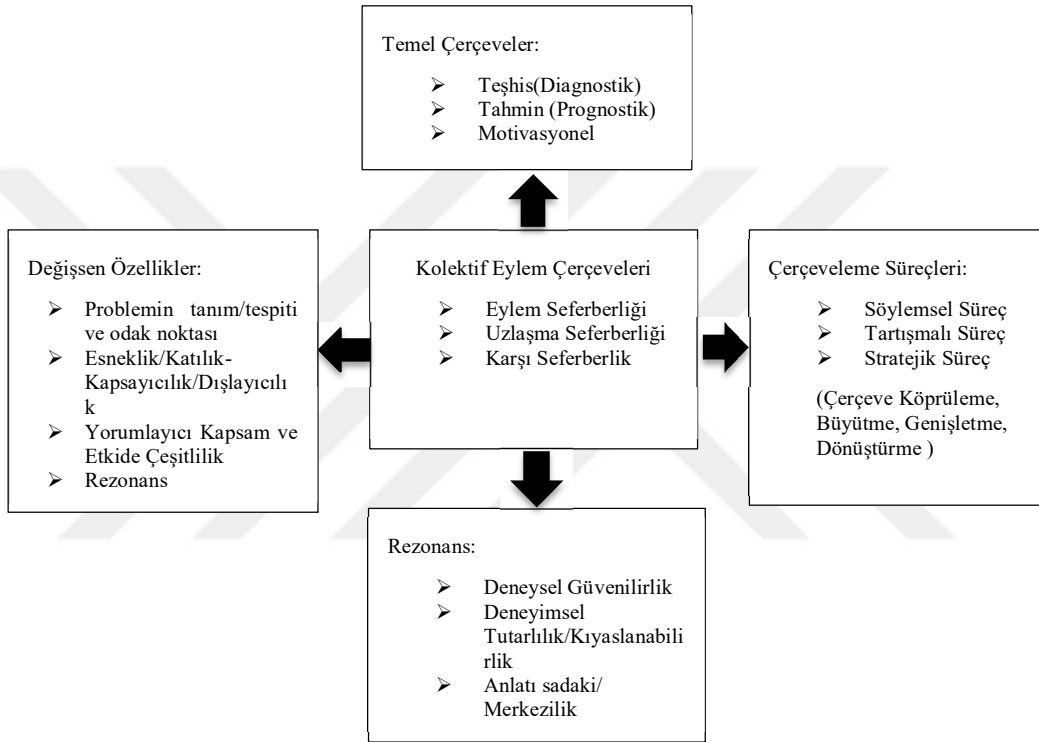
Toplumsal hareketler faaliyetlerini etkili şekilde yürütebilmek için stratejik süreçleri takip ederler. Harekete katılım, seferberlik ve kaynak sağlama gibi süreçler başlangıçta çerçeve hizalama süreci olarak tanımlanmıştır. Bu süreçler çerçeve köprüleme, çerçeve büyütme, çerçeve genişletme ve çerçeve dönüştürme olarak ayrılmıştır (Snow vd., 1986: 464).

2.4.5.3. Tartışmalı Süreç

Hareketler çerçeve oluşturma, geliştirme ve ayrıntılandırma süreçlerinde farklılıklar yaşamaktadır. Yani hareket çerçevelemenin çeşitli zorlukları bulunmaktadır. Bu zorluklar; harekete karşı olanlar, muhalifler, medyanın ve seyircilerin yaptığı karşı çerçeveleme, hareketin kendi içindeki çerçeveleme anlaşmazlıkları ve tartışmaları, çerçeveler ve olaylar arasındaki diyalektikten oluşmaktadır (Benford ve Snow, 2000: 625).

Kaynak seferberliği teorisinin ve politik fırsatların vurgulamış olduğu hareketlerin kaynaklara sahip olması ve hareket için uygun fırsatların oluşmasının yanı sıra bir hareket için önemli olan hareketin mesajının kamuoyuna ne ölçüde duyurabildiği ile de ilişkilidir. Bir hareket mesajını toplumla uyumlu olarak ne kadar iyi çerçeveleyip ve kamuoyunda yankı uyandırabilirse başarısı da o ölçüde büyük olacaktır. Toplumsal hareket araştırmacıları yaklaşık olarak son otuz beş-kırk yıldır toplumsal hareketlerin doğasını anlamak için çerçevlendirme analizinden faydalanmaktadır. Çerçeveleme teorisi toplumsal hareketlerin oluşumu, gelişimi ve sonuçları hakkında bilgiler vermektedir. Hareketlerin oluşum aşamasında faaliyetlerini, amaçlarını ve hedeflerini

nasıl çerçevelendirdikleri, harekete katılımcı sağlamak ve seferberlik oluşturmak için toplu eylem çerçevelerini nasıl kullandıkları, toplum içinde hareketin yankısı, harekete karşı oluşturulan karşı çerçeveler ve tüm bu süreçlerin toplumsal hareketin sonucuna olan etkisi toplumsal hareketlerin karakterleri hakkında bilgiler sağlamaktadır. İletişim teknolojilerinin de gelişmesiyle medya da çerçevelendirme veya karşı çerçevelendirme konusunda önemi artan bir işleve sahip hale gelmiştir. Genel olarak kolektif eylem çerçeveleme teorisi, toplumsal hareketlerin stratejilerini ve taktiklerini anlamaya yardımcı olmaktadır.

Şekil 3: Kolektif Eylem Çerçeveleri

2.4.6. Çerçeveleme Teorisine İlişkin Literatür Taraması

Çerçeveleme Teorisi son yıllarda toplumsal hareketlerin mikro süreçlerinin incelenmesinde önemli bir analiz yöntemi olarak kullanılmaktadır. Çeşitli makale ve tezlerde çerçeveleme teorisi süreçlerine yer verilen inceleme ve araştırmalar bulunmaktadır. Fakat ülkemizde çerçeveleme teorisine ilişkin inceleme ve araştırmalara yeterince yer verilmemektedir. Çerçeveleme teorisinin kullanımına ilişkin bazı örnekler şunlardır:

Melo (2016), 1974 Portekiz Devriminde kadın seferberliğinin rolünü ele almakta, hareket-parti ittifakının kadın hareketlerinin feminizm ve devrim hakkındaki teşhis ve öngörü çerçevelerini etkilediğini ve kısıtladığını göstermeye çalışmıştır. Üç kadın

hareketinin feminizm ve devrim hakkındaki teşhis ve öngörü çerçevelerinin karşılaştırmalı analizini ortaya koymaya çalışmıştır.

Aldikacti (2001), Türkiye'deki feminist ve islamcı kadın hareketlerinin grup içindeki çerçeve inşası, aralarındaki çerçeve anlaşmazlıkları, kendini çerçeveleme, ana çerçeveler, kadın sorunları ve aktivizminin medyada çerçevelenmesi gibi başlıklarla Türkiye'deki feminist hareketler çerçeveleme teorisi bağlamında araştırılmıştır.

Pinnick (2007), Snow ve Benford'un çerçeveleme teorisini temel alarak Güney Meksika'daki Zapatista hareketini, hareketin kendini nasıl çerçevelediğini anlamak için tanısıl ve progrostik çerçeveleri ön plana çıkararak hareketin analizini yapmıştır. Aynı zamanda hareketin zamanla değişen siyasi ve toplumsal atmosfere uyacak şekilde teşhis ve öngörü çerçevelerini değiştirdiğine de değinmiştir.

Oktavianus, Davidson ve Guan (2021), Endonezya'da LGBT topluluğuna destek veren Enonezyalı araç çağırma şirketi Gojek'e karşı ortaya çıkan protesto hareketini farklı çerçeveleme ve karşı çerçevelemeleri nasıl kullandığı araştırılmış, teşhis çerçevelerinin oluşturulmuş olduğu fakat öngörü çerçevelemenin ise soruna yönelik çözüm önerisi geliştiremediği için zayıf kaldığı tespini yapmıştır. Protestocuların uygulamayı dini, ahlaki ve kültürel sorunlar temelinde çerçevelediği belirtilmektedir.

Vijay ve Kulkarni (2012), Hindistan'daki Kerala eyaletindeki palyatif bakım hareketinin kolektif eylem çerçevelerinin ortaya çıkışını, kolektif eylem çerçevelerindeki değişiklikler ve hareket çerçevelemelerindeki söylemsel süreçlerin önemini ortaya koymaya çalışmıştır.

Noy (2009), San Fransisco'da evsizlere yönelik bir inceleme sunarak politika yapım sürecinde sosyal bir sorunun ortak tanısıl çerçevelemesinde daima aktörlerin işbirliğine veya uyumlu politikalara neden olmadığını göstermek istemiş, paylaşılan çerçevelerin neden başarısız olduğunu anlamak için çerçevelerin etki ve maddi kaynaklar arasındaki etkileşimini değerlendirmiştir. Fikirlerin politika sonuçlarını nasıl etkilediği, siyasi alanların nasıl geliştirildiği ve anlam ile maddi kaynakların siyaset sürecinde nasıl bir etkisi olduğu sorularının cevabını analiz etmiştir.

3.BÖLÜM

ÇERÇEVELEME TEORİSİ PERSPEKTİFİNDEN TOPLUMSAL HAREKETLERİN ANALİZİ

Çerçeveleme teorisi, hareketlerin mikro düzeyde incelenmesine ve onların hareketle olan ilişkisine odaklanmıştır. İnsanları harekete geçirmek ve hareketlere dahil edebilmek için sosyo-psikolojik bir süreç olarak, algılar ve bilişsel yapılar ön plana çıkmaktadır. Bundan dolayı ortaya çıkacak bir hareket başarılı olabilmek için stratejik hareket ederek suçun atfını doğru yapmalı, yankı uyandırabilecek sloganlara sahip olmalı ve bu doğrultuda geniş bir kamouyu oluşturabilmelidir.

Çerçeveler, algılanan gerçekliğin bazı yönlerini seçerek onları daha belirgin hale getirir. Bundan dolayı çerçeveler temel olarak seçim ve belirginlik unsurlarını kapsamaktadır. Bir durumu belirgin hale getirmek, onu daha dikkat çekici, anlamlı ve akılda kalıcı hale getirmektir. Belirginliğin artması da bilginin algılama, ayırt etme ve hafızada saklama olasılığını arttırmaktadır. Bundan dolayı çerçeveler sorunları tanımlar, sorunu oluşturan faktörleri belirler, ahlaki yargılarda bulunur ve son olarak sorunlara yönelik çözümler önerir (Entman, 1993: 52-53). Bir sorunun nasıl çerçevelendiği insanları hareketi desteklemeye teşvik eder ve harekete kazanmaya yardımcı olur. Yani çerçevelerin soruna yönelik belirginliğinin arttırılması insanları hareket adına faaliyette bulunmaya yönlendirmektedir. Böylece hareketin ihtiyacı olan kaynakların- para, medyada yer alma vs.- sağlanması noktasında imkanlar artmaktadır. Bu bağlamda harekete yönelik ve hareket içinde dayanışma ve bağlılık artmakta, kolektif kimlik gelişmektedir. Dayanışma ve bağlılık ne kadar gelişirse karşı çerçeveleme hareketlerinin yapmış olduğu faaliyetler de o kadar etkisiz hale gelmektedir (Satheesh ve Benford, 2007: 4).

Ayrıca hareketin metinleri ve sloganları de çerçeveleme teorisi açısından önem arz etmektedir. Bir soruna yönelik kamuoyu oluşturabilmek için metin ve sloganların tanınmış sembollerle ilişkilendirilmesi gerekmektedir (Entman, 1993: 55). İndignados hareketi de metin ve sloganları etkili şekilde kullanan önemli bir harekettir. Hareketin oluşturduğu sloganlar, alıcıların mevcut zihinsel yapılarında karşılık bulmuş ve ana çerçevelerle belirgin hale getirilen sorunların farkındalığı artmıştır. İndignados hareketinde sosyal medya etkili şekilde kullanılmış ve hareket kendi kamuoyunu sosyal medya mecralarıyla oluşturmuştur. Bu durum genellikle kurumsal medyayla oluşturulan kamuoyunun, sosyal medya mecralarının yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla bu mecraların da kendi kamuoyu oluşturma potansiyelini ve gücünü ortaya çıkartmıştır. Bu durum İzlanda Mutfak Devrimi ve Gezi Parkı Hareketinde de görülmektedir. 2009 yılından sonra ortaya çıkan hareketlerde kurumsal medyaya gerek kalmaksızın sosyal medyada örgütlenme ve kendi kamuoylarını oluşturma, kendi metin ve sloganlarıyla insanları harekete geçirme gücü görülmektedir.

Son yıllarda toplumsal hareket çalışmalarında sıklıkla kullanılan çerçeveleme teorisi hem teorik olarak hem de toplumsal hareket pratiklerinde incelenen konulardan biri olmuştur. Tезin ana konusunu oluşturan çerçeveleme teorisi İzlanda Mutfak Hareketi, Öfkeliiler Hareketi (Indignados) ve Taksim Gezi Parkı örnekleriyle hareketlerin çerçeveleme süreçleri incelenecektir. Çerçeveleme teorisinin ortaya koyduğu hareket süreçleri olan ana çerçeveleme, teşhis, tahmin, motivasyonel çerçeveleme, karşı çerçeveleme ve çerçeve rezonansı gibi süreçlerle toplumsal hareketler analiz edilerek hareketlerin mikro yapısal boyutlarına (bireysel motivasyonlara) ışık tutulacak ve daha iyi anlaşılması sağlanacaktır. Hareketlerin altyapısını ve nasıl geliştiğini, nasıl taraftar topladığını, söylemleri ve sloganlarıyla nasıl kamuoyu oluşturduğunu, ülke çapında veya dünyanın çeşitli ülkelerinde nasıl yankı uyandırdığı ve destek topladığı gibi hareketlerin temel oluşum aşamaları çerçeveleme teorisi süreçleriyle incelenecek, farklı ülkelerde ve kültürlerdeki insanların kendi hareketlerini nasıl oluşturdukları, sorunları nasıl çerçeveledikleri, insanları nasıl motive ettikleri ve hareketlerin sonuçlarına yer verilecektir. Bu araştırma esas olarak çerçeve analizinin dayandığı orijinal eserlerin okunmasıyla ve toplumsal hareketlerin incelenmesi yoluyla geliştirilmiştir. Araştırma için metin analizi ve belge inceleme yoluyla veri elde edilmiş, literatüre dayalı süreç analizi ve betimsel bir yöntem izlenmiştir.

3.1. İzlanda Mutfak Devrimi

İzlanda 90'lı yıllardan itibaren pek çok ülke gibi piyasa mantığının devletin çeşitli alanlarında artan hakimiyetine yönelik küresel değişimden etkilenmiştir. Ülke ekonomisi uzun süredir balıkçılık ve turizme dayanan İzlanda, 21. yüzyılın başlarından itibaren finans kuruluşlarının gücünü arttıran neoliberal politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren neoliberal politikalar gündemde olmuş ve 2000'li yıllarda bazı bankalar özelleştirilmiştir. Fakat Burgess'in deyiimiyle 2002 yılında özelleştirilen büyük bankalar o dönemde hakim siyasi partilerin bağlatısı olan kişileri kayıracak şekilde özelleştirilmiştir. Bu dönemde izlenen neoliberal politikalar kısmen bir refah oluşturmuştur. Halkın büyük bir kısmı görünüşte yaşam standartlarının yükseliyor olmasından dolayı yönetimden memnun olmuş ve hükümeti desteklemeye devam etmiştir. Fakat ülkede 2008 yılında başlayan ekonomik krizden dolayı bankalar batmış ve işsizlik %10'a ulaşmıştır (Bernburg ve Víkingdóttir, 2016: 83; Burgess ve Keating, 2013: 422). 2008 yılının sonunda ise kriz ciddi boyutlara yükselmiştir. Bunun sonucunda ise IMF'ye başvurulmuş ve ekonomik yönetimi IMF devralmıştır (Júlíusson ve Helgason, 2013: 200). Neoliberal rejim, 2008 mali krizinden sonra demokrasinin kurumlarına duyulan güvenin sarsılmasıyla beraber toplumsal huzursuzluğun arttığı ve protestoların yaşandığı bir meşruiyet krizine girmiştir (Jonsson, 2016: 144). Böylece ülkedeki olumlu ekonomik atmosfer olumsuzla dönüşmüş ve halkın tepkisini çekmiştir.

Hükümet politika ve uygulamaları finans sektörünün çökmesiyle ortadan kalkmıştır. Bankalar kamulaştırılmış, IMF ile birlikte faiz oranları yüksek tutularak İzlanda kronunun değeri korunmaya çalışılmış ve döviz kontrolleri uygulanmıştır. Fakat bu uygulama kısa dönemde işe yaramamış işsizlik artmış, pek çok aile ipoteklerin dövize (kronun değeri düşmüş) bağlı olmasından dolayı ağır borç altına girmiş, enflasyon artmıştır. Bu durum da yatırımların azalmasına ve işsizliğin daha fazla artmasına neden olmuştur. Hükümetin krizi çözmeye yönelik uygulamalarının başarısız olması halkın hoşnutsuzluğunu yaygınlaştırmış ve protestolar ortaya çıkmış ve hükümet istifaya zorlanmıştır (Jonsson, 2012: 33-34).

İzlanda'daki bu eylemler Tencere-Tava/Mutfak Devrimi olarak anılmaktadır. Avrupada'ki bir dizi kemer sıkma politikalarına karşı gelişen protestoların ilki olma özelliği taşımaktadır (Della Porta ve Felicetti, 2019: 74). Hareket, Devrim olarak

adlandırılrsa da devrim özelliği göstermemektedir. İktidarı ele geçirmek için yapılan bir girişim değildir ve iktidarı elinde tutan devrimci bir güç tarafından da yapılmamıştır (Júlíusson ve Helgason, 2013: 201).

3.1.1. Teşhis (Diagnostik) Çerçeveleme

Hükümet liderleri hızlı şekilde bu krizin ‘uluslararası bir finansal fırtına’ dan dolayı oluştuğunu yani aslında krizin suçlularının kendi yönetimlerinden kaynaklanmadığını belirtip krize sebep olan nedeni dışsallaştırarak suçun atfını kendilerinden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Hükümet krizi ülke dışında da oluşan küresel bir kriz olarak çerçevelemiş olsa da birtakım aktivistler hükümetin bu çerçevelemesine karşı bir platform oluşturmuş ve hükümete karşı kendi çerçevelerini geliştirmişlerdir. Platform halka çağrı yaparak cumartesi günü İzlanda parlamentosu karşısında bulunan Austurvöllur meydanında toplantı düzenleyeceklerini ve bu krizi birlikte tartışmaya davet etmiştir. Bu davet halkta karşılığını bulmuş ve her cumartesi günü toplantılara devam edilmiştir. Bu toplantılarda genel olarak krizin evrensel olmadığı, krizin ‘yanlış yönlendirilmiş ve yozlaşmış liderlikten kaynaklandığı görüşü hakim olmuştur (Bernburg ve Víkingisdóttir, 2016: 85-86).

Parlamento tatilinin ardından 20 Ocak 2009’da binlerce kişi parlamentonun önünde toplanıp ekonominin yanlış yönetiminden ve krizi yönetmedeki yeteneksizliklerini vurgulayarak hükümeti suçlanmıştır (Castells, 2013: 44). Protestocular hoşnutsuzluklarını dile getirmek ve mesajlarını iletmek için müzikler ve retorik araçlarla eylem geliştirmiştir. Ses çıkaracak her şeye vurarak ritim eşliğinde kolektif bir söylem oluşturmuş ve aynı kelimeler sürekli tekrarlanmıştır: Van-hæf-ríkis-stjórn (beceriksiz hükümet) (Bergmann, 2014: 144).

3.1.2. Tahmin (Prognostik) Çerçeveleme

Toplantıların Hordur Torfusan adlı bir protestocunun girişimiyle başladığı bilinmektedir. Torfusun Ekim 2008’de parlamentonun dışında akustik bir gitarla şarkılarını söylemeye başlamış ve bu eyleme diğer vatandaşları da davet etmiştir. Toplantılar on altı hafta boyunca artarak devam etmiştir. 2009 Ocak ayına gelindiğinde protestocuların sayısı altı bine ulaşmıştır. Bu sayı İzlanda halkının %2’sini oluşturmaktadır. Hükümet istifa edene kadar bu toplantılara devam edileceği belirtilmiştir (Burgess ve Keating, 2013: 422).

Birçok aktivizm merkezinin gelişmesiyle cumartesi toplantılarının yanı sıra pazartesi günleri de yurttaş toplantıları düzenlenmeye başlamıştır. Bu toplantılarda krize neden olan sorumlulara çağrı yapılmış ve halka hesap vermeye davet edilmiştir. Bu çağrı sadece hükümete yönelik olmamış, bankacılar, medya kuruluşları, politikacılar gibi çeşitli yetkili kişilere de çağrı yapılmıştır (Júliusson ve Helgason, 2013: 200).

Kasım 2009'da taban örgütü Anthill (Karınca Yuvası) Reykjavik'te ulusal bir Meclis düzenleyerek Anayasa Referandumu süreci başlatmıştır. 1500 kişinin katılımıyla gün boyunca ulusal değerler ve ülkenin geleceği tartışılmıştır. Bu tartışmalar kamuoyu ile de paylaşılmıştır. Bu hareket hükümetin başarısızlığına tabandan katılımı teşvik etmekle birlikte İzlanda'nın kurumsal yapısını da yeniden şekillendirme arzusunu somut hale getirmiştir (Della Porta ve Felicetti, 2019: 75).

Hareketin tahmin (öngörü) çerçevelmelerini şunlar oluşturmuştur:

1. Finansal krize neden olan hükümet istifa etmelidir. Parlamento seçimleri yeniden yapılmalıdır.
2. Mali çöküşün temel sorumlusu olarak görülen mali yetkililer ve İzlanda Merkez Bankası yönetiminin istifası
3. Konut sorunu. Döviz cinsiyle borçlanan halk, kronanın çöküşüyle ipoteklerini geri ödemekte zorlanmıştır.
4. Yeni anayasa
5. Doğal kaynakların korunması

(Júliusson ve Helgason, 2013: 200; Vogiatzoglou, 2017: 54)

3.1.3. Motivasyonel Çerçeveleme

Seferberliğin öncülüğünü yapan cumartesi toplantıları olmuştur. Bu toplantıların halka açık olması ve kararların ve tartışmaların ülke çapında yayılması harekete yönelik ilgiyi arttırmıştır. Protestoya katılanların çoğunluğunu daha önce bir hareket deneyimi olmayan ya da hareket deneyimi çok az olan kişiler oluşturmuştur. Heterojen yapıya sahip olan hareket gençlerden yaşlısına her kesimden kişiyi harekete dahil edebilmiştir (Vogiatzoglou, 2017: 48).

Toplantılardaki konuşmalarda genel olarak durumun ahlaki-demokratik boyutu öne çıkarılmıştır. Toplantılarda bankaların hükümetin yardımıyla halkı mağdur ettiklerinden bahsedilmiştir. 'Hiç kimse istifa etmediği sürece, hepimiz suçu kabul ederek suçluyuz' söylemiyle hareketin ve taleplerin ahlaki uygunluğunu öne

çıkarmışlardır. Bu eylemin aciliyeti vurgulanarak sistemin başarısızlığının giderilmesi için harekete geçilmesi çağrısı yapılmıştır (Bernburg ve Víkingisdóttir, 2016: 90).

Hareketin çağrısı genel olarak ulusal kalmış ve uluslararası bir hareket dalgasını tetiklememiştir. Hareketin istifa talebi karşılandıktan sonra seferberlikte azalma olmuştur.

3.1.4. Hareketin Sloganları

Stop the oppression resign (Baskıyı durdurun istifa edin)

Stop the corruption resign (Yolsuzluğu durdurun istifa edin)

What will be my future? (Benim geleceğim ne olacak?)

The people want you the resign (İnsanlar senin istifa etmeni istiyor)

VER MÓTMÆLUV ÖLL (Hepimiz protesto ediyoruz)

Folket vil ha valget Vi ikke stoler på deg noe mer (Halk seçim istiyor, artık size güvenmiyoruz)

Nú er nóg komið Segið af ykkur! Þjóðin vill kosningar í vor! (Artık bu kadar yeter elveda deyin! Millet baharda seçim istiyor)

3.1.5. Hareketin Başarısı

Hareket, dört ay içinde sıradan vatandaşlar tarafından yeni ve etkili protesto eylemleriyle hükümet politikalarına ve sosyal adaletsizliğe karşı çıkarak bir demokratik aktivizm geleneği oluşturmuştur. Potestolar ayrıca siyasi elit ve medyanın halka yabancılaştığını ortaya çıkarmıştır (Júlíusson ve Helgason, 2013: 201).

Kriz sol düşüncüyü yeniden canlandırmış iktidardaki koalisyon hükümetinin ayrılmasıyla Sosyal Demokrat/ Sol Yeşil azınlık hükümeti kurulmuştur. Liberaller seçimin kaybedeni olmuştur. Bu hükümet İzlanda tarihindeki ilk sol hükümet özelliğine sahiptir. Eylemlerle oluşturulan Vatandaşlar Hareketi mecliste 4 koltuk kazanmıştır. Anayasa konseyi için halkın arasından 1200 kişi rastgele seçilmiş ve 300 kişi de çeşitli kurum temsilcilerinde seçilen 1500 kişilik bir yapı oluşturulmuştur. Bu kişiler gruplara ayrılarak anayasa tasarımları hazırlamıştır. Anayasa metnine aynı zamanda internet aracılığıyla da katkı sağlanabilecek sayfalar oluşturularak halkın doğrudan görüşünü bildirmesine imkan sağlanmıştır. İzlanda anayasası yani ‘siyasal sözleşmesi’ doğrudan vatandaşların da katkısıyla yeniden oluşturulmaya başlanmıştır. İzlanda halkı klasik anayasa yapım işleyişinden farklı katılımcı demokrasiyle hazırlanabilecek bir anayasa yapmanın mümkün olduğunu herkese ve her millete göstermiştir. Bu anayasa süreci bir toplumsal hareketin ulaşmak istediği ve başarabileceği en üst noktayı ifade etmektedir (Yıldırım, 2019: 196, 2020:194).

Seçimlerde ise uzun süredir ya tek başına ya da koalisyon olarak başa gelen muhafazakar partiler 23 Ocak 2009 seçimlerinde ağır yenilgi alarak seçimi kaybetmiştir. Sosyal demokratlar ve ‘kırmızı yeşillerin’ kurmuş olduğu koalisyon bu seçimi kazanmış ve 1 Şubat 2009’da iktidara gelmiştir. Koalisyon hükümeti öncelikle ülke ekonomisinin düzeltilmesi yönünde adımlar atmış ve önlemler almıştır. Bununla birlikte baskı gruplarının da etkisiyle eski başbakan kamu fonlarının yanlış yönetiminden dolayı suçlanarak mahkemeye çıkarılmıştır. Hükümet ekonomi politikalarını neoliberal politika uygulamalarından uzaklaştırıp hükümet denetimi uygulamaya başlamasıyla İzlanda ekonomisi 2011 yılından itibaren düzelmeye

başlamıştır. Enflasyon yüzde 18'den yüzde 4'e, işsizlik ise yüzde 10'dan yüzde 5,9'a düşmüştür (Castells, 2013: 45-46).

Sonuç olarak İzlanda halkının mücadelesiyle hükümet ve merkez bankası müdürü istifa etmiş, İzlanda da yeni anayasa yapma süreci de başlatılmıştır. Böylece hareket başlangıçta ortaya koyduğu taleplerine ulaşmış görünmektedir. İzlanda halkı, mücadele göstererek sadece ekonomik yönden değil ülkede genel olarak siyasi bir dönüşümü gerçekleştirmiştir. Katılımcı demokrasinin pratiğe uygulanabileceğini ve kapitalizm ile mücadele ederek halkın çıkarlarının korunabileceğini bütün dünyaya göstermiştir.

3.2. Öfkeliiler (Indignados) Hareketi

İspanya, hükümetin krize karşı faaliyete geçirmiş olduğu uygulamalara yönelik ortaya çıkan 15M ya da Öfkeliiler (Indignados) olarak bilinen hareketin başlamasıyla kamusal meydanların büyük çapta işgalini içeren geniş bir seferberliğin oluşmasına tanık olmuştur. Bu hareket sadece protestoların büyüklüğü açısından değil aynı zamanda protestoların karakteri nedeniyle de ilgi çekicidir. 15M hareketi, çoğunlukla internet teknolojilerini kullanarak özellikle sosyal medya uygulamaları üzerinden sosyal ağlar geliştirerek seferberlik oluşturmuştur (Morell, 2012:1).

İspanya'da 2011'de genel olarak işsizliğin %22'ye ulaşması, gençler arasındaki işsizliğin ise %47'ye çıkması, hükümetin verdiği sözleri yerine getirmemesi ve kemer sıkma politikaları halkın hükümete ve yönetime yönelik tepkisine neden olmuştur. Kemer sıkma politikalarının yürürlüğü girmesiyle Eylül 2010'da yeni çalışma reformuna yönelik başlayan genel grev İspanyol Bankasının eski merkezinin işgaline dönüşmüştür. 2010 yılında internet düzenlemesine ilişkin çıkarılan Sinde yasasına karşı çıkan eylemler, Madrid'te ortaya çıkan 'Geleceksiz Gençlik' Platformu tarafından düzenlenen gösteri ve bu gibi girişimlerin artması ülkedeki mevcut otoriteye yönelik genel atmosferi göstermektedir (Asara, 2016: 4).

İspanyol vatandaşlarına göre devlet yurttaşlara hizmet etmekten ziyade bankacılara hizmet ediyordu. Bu nedenle hareket öncelikle facebookta 'Gerçek Demokrasi Şimdi!'(Democracia Real Ya!) adı altında bir platform oluşturmuştur. Bu platform 2 Mart'ta bir manifesto yayınlayarak 'Gerçek Demokrasi Şimdi! Sokaklara çıkın. Bizler siyasetçiler ve bankacıların elinde mal değiliz!' sloganıyla 15 Mayıs 2011'de (ulusal

seçimlerden bir hafta önce) sokaklara çıkılmasına yönelik çağrıda bulunmuştur. Manifestoda, ‘politikacıların yolsuzlukluklarına, parti diktatörlüğüne, sosyal adaletsizliklere ve paraya insanlardan daha çok değer verilmesi olan ekonomizmin egemenliğine’ öfke dile getirilmiştir. Çağrının sosyal medyada hızla yayılmasıyla elli şehirde on binlerce kişi olay çıkarmaksızın gösterilerini yapmıştır Gsteriden sonra hareket aktörleri Puerto del Sol meydanına gitmiş 16 Mayıs’ta ise Barcelona’nın Katalonya meydanında toplanmışlardır (Castells, 2013: 105-107).

Başlangıçta 15M (15 Mayıs’ta başladığı için) olarak bilinen hareket Fransız filozof Stephane Hessel’in yayınlamış olduğu ‘Indignezevous!’ manifestosundan ilham alarak Indignados (fkeliler) adına dönüşmüştür. fkeliler, çeşitli eylem ve faaliyetleriyle ulaştığı kiři sayısını arttırmıştır (Castańeda, 2012: 2). 15 Ekim 2011’de hareket internette küresel bir gösteriye dönüşmüş, 80’den fazla ülkeden 951 şehirde ‘küresel eylem için birlik’ sloganıyla yüzbinlerce göstericiye ulaşmıştır. Bu sayı Madrid ve Barcelona’da toplam 900.000 kiři olarak kaydedilmiştir (Castells, 2013: 109).

3.2.1. Hareketin Ana erevesi

Hareket başlangıçta, küresel ekonomik krize ve hükümetin bu krizle mücadele etmek için uyguladığı önlemlere karşı ortaya çıkmıştır. Hareketi çoğunlukla, temel ihtiyaçlar ve kira giderlerini bile karşılayacak kadar maař veren işler bulamayan niversite mezunu gençler oluşturmuştur (Castańeda, 2012: 1-2). Sol görüşlü ėrenci derneklerinin kurmuş olduğu Juventud Sin Futuro (Geleceksiz Gençlik) hareketi, gençlerin istikrarsız yaşam şartları ve istihdam koşullarını protesto etmek amacıyla 7 Nisan 2011’de bir protesto düzenlemiştir. Bu protestoya 5000’den fazla kiři katılmıştır. Protestoya katılım sayısı hareketin potansiyel seferberlik düzeyini göstermiştir. Hareket, fkeliler Hareketi’nin toplumsal seferberliği için öncü bir role sahip olmuştur. (Schwarz, 2019: 5).

Ülkede genel olarak bütün siyasi ve ekonomik kurumlara karşı oluşan öfke ve adaletsizlik duygusu da hakimdi. Siyasilerin artık kendilerini temsil etmediklerini, yurttaşlarının haklarını korumadıklarını ve ekonomik krizle baş edemedikleri düşüncesi ülke geneline yayılmıştı. Bunun sonucunda ekonomik kriz, demokrasi krizi ile bağlantılandırılarak, ekonominin iyileştirilmesi için demokrasinin hayatta kalması gerektiği ön plana çıkarıldı. Bundan dolayı hareketin temel olarak belirlenen erevesi demokrasi olmuştur. Bu bağlamda da hareketin kıvılcımını ortaya çıkaran

‘Democracia Real Ya’ platformu ortaya çıkmış ve hareket bu sloganla adını duyurmuştur. Hareketin demokrasi vurgulu diğer sloganları ise şunlardır: ‘Hata 404: demokrasi bulunamadı’, ‘dört yılda bir oy kullanıyorsunuz ve buna demokrasi diyorlar’ ‘demokrasi, doğrudan demokrasi demektir’, ‘hükümet sessiz kalmanızdan hoşlanıyor, çünkü sanki yokmuşuz gibi görünüyor’. Demokrasi eleştirisiyle temellenen hareket aynı zamanda liberal demokrasi, Uluslararası Para Fonu ve Avrupa Birliği gibi küresel ve mali güçleri de demokratik siyaseti engellediği görüşüyle eleştirmiştir (Cossarini, 2014: 301).

Ana çerçeveler kapsamlı ve güçlü yorumlayıcı paketler sunmaktadır. Protesto döngüleriyle bağlantılı olan ana çerçeveler çeşitli hareketlerin seferberliğinin zaman içinde kesiştiği ve çoğunlukla birbirleriyle bağlantılı olduğu yoğun toplumsal hareket faaliyetleri dönemlerini kapsamaktadır (Noakes ve Johnston, 2005: 15). Indignados Hareketi de kriz sonrası ülkede yoğun şekilde yaşanan yüksek işsizlik, demokratik yozlaşma, siyasi yolsuzluk ve artan eşitsizliğe karşı düzenlenen gösterilerden kısa bir zaman sonra ortaya çıkmıştır (Barbas ve Postill, 2017: 646). Hareket kısa sürede İspanya vatandaşlarının pek çok kesimini etkisi altına almış ve farklı taleplere sahip grupların ortak noktada bulunduğu bir harekete dönüşmüştür (Konak, 2022: 388-389).

Hareketin temel olarak ‘demokrasi’ çerçevesinde ortaya çıkması ülke çapında oluşan öfke ve adaletsizliği somut hale getirmiş ve harekette ifadesini bulan duyguları, hareketin hedefine kanalize etmiştir. Hareketin ilk sloganı uzun soluklu bu harekette erise de hareketin temelini oluşturmuştur (Castells, 2013: 115-116). Böylece demokrasi vurgusu hareket içinde ana çerçeve olarak sorunların geniş bir yorumunu ifade etmek için ortaya çıkmış, hareketin temel eğilimini belirlemiş ve demokrasi kavramı hareket için şemsiye görevi görmüştür.

Ekonomik kriz temelinde ortaya çıkan hareket, aynı zamanda toplumda bütüne yönelik eleştiri de geliştirmektedir. Hareketin ana çerçevesinin oluşturduğu bu çok katmanlı kriz, derin yapısal toplum değişikliklerine olan ihtiyacın geliştirilmesine de yardımcı olmuştur (Asara, 2013: 106).

3.2.2. Teşhis (Diagnostik) Çerçeveleme

Belirli durumların sorun haline gelebilmesi için sorun olarak nitelendirilmesi gerekmektedir. Ana çerçeve tarafından tanımlanan sorunların çeşitliliği ve sayısı, belirli sorunlardan birine veya birkaçına odaklanan bir dizi grup için ‘kaldıraç’ görevi

görmektedir. Bir çerçevenin içerdği sorun alanı ne kadar geniş olursa, çerçeve ile ele alınabilecek grup çeşitliliği ve çerçevenin seferber etme kapasitesi de o kadar yüksek olmaktadır (Gerhards ve Rucht, 1992: 580). Hareket aktörleri demokrasi ana çerçevesi temelinde teşhis çerçevelerini oluşturmuştur. Ana çerçeve etrafında çerçevelenen sorunlar temsili demokrasi ve ekonomi temelinde toplanmıştır. Bu konular içinde ekonomi, adaletsizlik, eşitsizlik, iki partiye indirgenmiş demokrasi eleştirisi, temsili demokrasi krizi, siyasi yolsuzluk, medyanın yanlı tutumu, sosyal harcamalardaki kesintiler ve ipotek sorunları gibi adaletsiz olarak tanımlanmış pek çok soruna yer verilmiştir (Likki, 2014: 17). Burada önemli olan bu sorunlara neden olan aktörlerin ve soruna kimin neden olduğunun teşhis edilmesidir.

Ülkedeki siyasi ve ekonomik kurumların azalan meşruiyetinden dolayı hareketin teşhis aşaması, demokrasi ve ekonomiye yönelik olmuştur. Yurttaşlar artık seçim sisteminin demokratik olmadığını ve temsil edilmediklerini düşünmeye başlamıştır. Siyasilerin seçimleri kendi mevcut güçlerini devam ettirmek üzerine kurulu olduğu düşüncesiyle ülkede demokrasinin yozlaştığı düşünülmüş ve hareket ‘gerçek’ demokrasinin geri getirilmesine yönelik slogan ve ifadeleriyle mevcut durumun değiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu durum aslında ülkedeki siyasi ve ekonomik kurumların azalan meşruiyetini göstermiştir. ‘Gerçek’ demokrasinin, vatandaşların her seçim yılı geldiğinde oy kullanmasının ve iki partili sisteme indirgenmiş yapının demokrasi olmadığını altı çizilmiştir. Bu nedenle ortaya çıkan ‘bizi temsil etmiyorlar’ sloganı hareket içinde en popüler ve en temel slogan haline gelmiştir (Asara, 2016: 7; Castells, 2013: 116).

Hareketin sadece siyasetçileri ve bankacıları değil aynı zamanda medyayı ve pek çok kurumu hedef aldığı görülmektedir. Gençler Madrid’in merkezi meydanlarında ‘Kriz değil, sistem’ (No es la crisis, es el Sistema), ‘sistemin modası geçti’ (El sistema está obsoleto), ‘bu bir kriz değil, bir aldatmaca’ (No es una crisis, es una estafa) sloganlarıyla aslında sistemin doğru işlemediğini, doğru sistemin bu olmadığını ve krize sebep olan unsurun sistemin yanlışlığı olduğunu vurgulayarak soruna yönelik teşhis çerçevelemesini oluşturmuştur (Cossarini, 2014: 299). Öfkeli Hareketi, belirli bir alanda ya da konuda değişiklikler hedeflememiş aksine kamusal yaşamın bütününe yönelik bir protesto hareketi geliştirmiştir. Sadece İspanya’da değil genel olarak insanların yorumlayıcı çerçevelerini hedef almış ve bunların yerine muhtemel

geleceklerini inşa etmenin yeni yollarının mümkün olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır (Barbas ve Postill, 2017: 651).

Öfkeliilerin tabandan gelen seferberliğinde protestocuların temsili demokrasi krizi ve siyasi elitlerin halkın çıkarlarını temsil etmediklerine yönelik kaynaklanan rahatsızlık vardı (Rovisco, 2017: 340).

Hareketin genel olarak teşhis çerçevelemesini oluşturan unsurlar şunlardır:

- 1. Ekonomik Sorunlar:** hareketin ortaya çıkmasında etkili olan özellikle genç işsizler, mortgage mağdurlar gibi ekonomik krizden doğrudan etkilenen vatandaşların içinde bulundukları kötü yaşam koşullarının iyileştirilmesi, kemer sıkma politikalarına ve ekonomik eşitsizliğe karşıtlık,
- 2. Temsili Demokrasi:** mevcut demokrasinin ‘gerçek’ demokrasi olmadığını ve demokrasinin doğru işlemediğini, vatandaşların da karar alma mekanizmalarına katılım sağlamaları gerektiği
- 3. Siyasetçiler:** siyasetçilerin vatandaşların çıkarlarını korumak ve vatandaşlar lehine karar almak yerine güçlü iktisadi aktörlerin çıkarlarını korudukları eleştirisi

3.2.3. Tahmin (Prognostik) Çerçeveleme

Hareketin esas yol haritası gerçek demokrasi hedefiydi. Hareket, devrim amacı olmaksızın iyileştirme üzerinden değişime yönelik talepler doğrultusunda siyasi yapının evrimini istemekteydi. Sadece sosyal adalet söylemi olmaksızın aynı zamanda daha fazla katılım, şeffaflık, hesap verebilirlik ve orantılılık gibi güçlü siyasi katılım ve temsil mekanizmalarını güçlendirme hedeflerini de savunmaktaydı (Anduiza, Cristancho ve Sabucedo, 2014: 752). Bunun sonucunda kendi kendini örgütleyen bir toplum oluşturma hedefiyle yola çıktı.

Hareket kendini sıradan vatandaşların katılımcı demokrasi biçimleri talep eden lideri ve partizan olmayan bir hareket olarak sunmuştur. Hareketin benimsediği tabandan siyasi katılım modeli olan ‘aşağıdan’ sosyal adalet ve demokrasi mücadelesi, şikayet ve memnuniyetsizliklerini dile getirmek için çerçevelemelerinin odağında yer almaktadır. Hareket kamusal alanlar olan meydan ve sokakların uzun işgalleriyle yerel olarak temellenen yurttaş katılımı ve yüz yüze iletişim biçimlerini savunmaktadır. Hareketin savunmuş olduğu yurttaş katılımı ve kamusal sosyallik biçimlerini hem savunup hem de savunduğu olguyu uygulamaya koymasının taleplerinin soyut olmadığını

somut uygulamalara dönüşebileceğini göstermesi açısından önemlidir (Rovisco, 2016: 436-37). İnsanların bu uygulamanın hayata geçirilebiliyor olmasını görmesi demokrasinin katılımcı şekilde uygulanabileceğine örnek teşkil etmiş ve harekete olan güveni arttırmış, bu da potansiyel katılımcıların harekete dahil olmasına neden olmuş yani katılımı arttırmıştır.

Hareketin kendi içinde oluşturmuş olduğu meclisler de savunulan katılımcı demokrasi olgusunun hayata geçirilebileceğini göstermiştir. Aktivistler, meclislerle radikal bir siyasi katılım alternatifi yaratmış ve konsensüs kararına dayalı yatay meclisler geliştirmiştir. Hareket başladıktan sonra Madrid ve İspanya'nın pek çok şehrinde meydan işgallerinde hareket sadece seçim yasasının değiştirilmesi veya seçimlerde oy kullanmama kampanyası gibi kısa kısa süreli hak isteklerini savunmakla kalmayıp uzun süreli siyasi talepleri de dile getirmiştir (Cossarini, 2014: 300)

Onlara göre düzenin yeniden sağlanması için bankaların millileştirilmesi, yolsuzluk yapan yöneticilerin yargılanması ve bütçe kesintileri yerine zenginlerin ve şirketlerin vergilendirilmesi gerekliydi (Castells, 2013: 115). Ayrıca yeni partilerin kurulması gerektiği ve böylece iki partili sisteme son verileceği savunuluyordu. Hükümetin sosyal haklar ve kamu hizmetleri konularında iyileştirmeler yapması gerektiği, devletin kontrol mekanizmalarının ve yönetimde şeffaflık ilkesinin doğru çalışması gerektiği savunulmuştur.

3.2.4. Motivasyonel Çerçeveleme

Hareketlerde suçun atfı ve fikir birliği seferberlik için yeterli olmamaktadır. Bir harekette seferberliğin gerçekleştirilebilmesi için kaygı ve korkuların, somut politikalara ve karar vericilere yönelik 'ahlaki öfke ve kızgınlığa' dönüşümünün gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Goodwin vd., 2001: 16). İspanya'da insanların sahip olduğu ortak bilişsel görüş olan öfke ve hayal kırıklığı da eylemlilik ve seferberlik için tek başına yeterli olmamıştır. İnsanları, seferberliğe ikna etmek ve eyleme geçmesini sağlamak için kolektif kimlik, motivasyon ve grupsal duyguların oluşumu gibi duyguların ön plana çıkarılması gerekmektedir. Hareketin isminden de anlaşılan öfke duygusu bu harekette önemli bir role sahip olmuştur. Vatandaşlar arasında paylaşılan öfke duygusu bireylerin grupla bütünleşmelerini arttırmış ve bu bütünleşme de harekete olan bağlılığı geliştirmiştir (Polletta ve Jasper, 2001: 285-286). Harekette ekonomik dezavantajlar ve siyasi yozlaşmışlık vurgulanmış ve bu durumun

değiştirilmesi için herkesin harekete dahil olması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Öfkeli Hareketi'nin başlangıcında Gerçek Demokrasi Şimdi! (Democracia Real Ya!) internet tabanlı platformda 'işsiz, düşük ücretli, güvencesiz çalışan' herkesi (Yıldırım, 2020: 192) balkonlardan barikalara çıkmaya davet etmiştir (Benford ve Snow, 2000: 615). Platformun yayınlamış olduğu manifestoda 'hepsine karşı öfkeliyim, sanırım bunu değiştirebilirim, sanırım yardımcı olabilirim, birlikte başarabileceğimizi biliyorum, bizimle dışarı çık, bu senin hakkın' diyerek birlikte bir şeylerin aşılabileceği, değiştirilebileceği ve iyileştirilebileceği vurgulanmış ve bunun ancak bir araya gelindiğinde başarılabilceğinin üzerinde durulmuştur. Şimdi harekete geçmenin gerekli olduğu belirtilmiştir (www.democraciarealya.org.es. 24.09.23) Hedef, ülkede yaşananlardan rahatsız olan herkesi kolektif eylemin gerekli olduğuna ikna edip bir araya toplamaktır.

Harekette motivasyonel çerçeveleme sadece genç işsizlere ya da mortgage mağdurlarına hitap etseydi diğer konulardan rahatsız olan ya da herhangi bir mağduriyeti olmamasına rağmen potansiyel katılımcı olacak kişiler belirlenen çerçevenin dışında hissedecekler ve katılım göstermeyeceklerdi. Bundan dolayı geniş çapta seferberlik potansiyeli olan hareketlerin motivasyonel çerçevelemeyi de başarılı şekilde yaparak insanları sokağa dökebilirdir.

(http://www.democraciarealya.org.es/promocion/material-oficial/ 24.09.23)

Hareket, sayfasında paylaştığı posterlerin çıkartılması ve dağıtılması gerektiğini söylemiştir. Posterde 'Sokaklara Dökülün' yazmaktadır. Posterlerin büyük, küçük, siyah-beyaz veya renkli olarak seçenekleri bulunmaktadır. Bu posterleri internette kullanarak gösterileri teşvik etmeleri istenmiş, web sitelerde ve bloglarda kullanılabileceği belirtilmiştir. Ayrıca avatarlar ve gifler de yapılmıştır. Onlar da

çeşitli sosyal medya uygulamalarında kullanılabilmektedir. Böylece posterlerle sokaklardaki insanların, gifler ve avatarlarla da daha çok gençlerin hareketten haberdar olmaları sağlanmış ve seferberliğe davet edilmiştir.

Harekette, siyasetçiler ve partiler ülkenin temel sorunlarından biri olarak görülmekteydi. Çünkü genel olarak ekonomik sorunlarla başa çıkma konusunda başarısız olmuşlardı. Bu sebeple geleneksel olarak harekete geçirici yapılar olarak karşımıza çıkan partiler ve sendikalar harekette yer almamıştır. Geleneksel bir lider ve siyasi parti olmamasıyla birlikte ana akım medyada da başlangıçta yer almamasına rağmen insanlar arasında oluşan ortak duygular ve kolektif fayda düşüncesiyle geniş bir katılım kitlesine sahip olabilmektedir.

Geniş kitlelere ulaşma, sosyal medya aracılığıyla ‘kişiselleştirilmiş eylem çerçeveleri’ oluşturarak geliştirilmiştir (Anduiza vd., 2014: 752-753). İnternette ki ‘özgür mekanlar’ hareketin temelini oluşturmuş ve hareket oradan yükselmiştir. İnternetteki özgür ortamda herkes hissettiğini ve düşündüğünü serbestçe dile getirebiliyordu. Burada insanlar siyasilere ve medyaya ihtiyaçları olmadığı, kendi kendilerini örgütleyebileceklerini ve seslerini duyurabileceklerini göstermiştir. Bundan dolayı hareket ‘birinin bir şeyleri benim için yapma fikrine’ açıkça bir tepki ve saldırı niteliği taşımaktadır (Castells, 2013: 114).

Harekette ortaya çıkan durum kemer sıkma politikaları, yüksek işsizlik ve istikrarsız çalışma ortamı gibi sorunlardan dolayı hükümetten umudunu kesen aynı zamanda muhalefetten de umduğu çözümleri bulamayan kolektifin kendi sözünü kendi söyleme girişimiydi (Yıldırım, 2020: 193).

3.2.5. Çerçeve Köprüleme ve Genişletme

29 Eylül 2010 tarihinde işçi sendikalarının çalışma yasalarındaki değişikliğe karşı düzenlemiş olduğu genel grevde yapılan yürüyüşler ve mitinglerle küçük çaplı da olsa hoşnutsuzluğun bir kısmını yönlendirmiş, aktivistlerin bir araya gelmesine ve daha sonra oluşacak hareketlerin temelini oluşturacak etkinlikler için aktivistler arası bağlantıların kurulmasına yardımcı olmuştur. Bu genel grevden sonra çoğunlukla internet ortamında gelişen platformlar olan Democracia Real Ya! (Gerçek Demokrasi Şimdi!), Juventud sin Futuro (Geleceği Olmayan Gençlik), No Les Votes (Onlara Oy Verme) ve La Plataforma de los Afectados por la Hipoteca (Mortgage Mağdurları Grubu) gibi çeşitlik gruplar, seçimlerden bir hafta önce 15 Mayıs 2011 tarihinde

İspanya'nın her kesiminden insana meydanlarda protesto gösterileri düzenleme çağrısında bulunmuştur (Castaneda, 2022: 331). Merkezi platform, Gerçek Demokrasi Şimdi (Democracia Real Ya!) sloganı etrafında 400'den fazla örgütü bir araya getirmiştir (Anduiza vd., 2014: 751). Bu çağrıyla parça parça olan bu platformlar birleşmiş ve ülkenin dört bir yanında farklı kesimlerden insanı bir araya getirmiştir.

Toplumsal hareketlerde Snow'un belirttiği gibi hareketin, potansiyel katılımcıların değer ve çıkarlarıyla örtüştüğü gösterilip daha fazla insanı harekete dahil etmeye ve böylece geniş bir kamuoyuna ulaşılmasına çalışılmaktadır. Çünkü hareketlerin genel özelliği itibariyle ancak geniş katılım ve kamouyuyla amaca daha etkili ve hızlı ulaşıldığı bilinmektedir. Öfkeli Hareketi'nin temelinde de işsiz gençlerin olmasına rağmen bunun yanı sıra eğitim, sosyal ve kültürel programlarda yapılan büyük kesintiler, yolsuzluk, siyasi yapının yozlaşmışlığı gibi konularda da sorun tanımlanmış ve farklı kesimlerden insanları problemlerin yalnızca gençleri değil bütün vatandaşları ilgilendirdiği vurgusuyla çember genişletilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda farklı platformların bir araya gelmesiyle gençleri, mortgage mağdurlarını, adaletsizlik hissedenden insanları vb. 'biz aynı saftayız o halde siz de bize katılın' mesajı vererek harekete katılmaya davet edilmiştir. Bu yönüyle hareketler öncelikle esas konu etrafında birleşip zamanla bu sorun ve konularla ilişkili diğer sorunları da harekete dahil ederek alanını ve hitap ettiği kesimi genişletmektedir. Bu bağlamda farklı gruplar aynı hedef doğrultusunda bir araya gelip üyelerin birleşmesini sağlamaktadır. Böylece grup içinde duygusal güç artmakta ve korku da azalmaktadır.

Çoğunluğu harekete katılmaya teşvik etmek için çeşitli sloganlar geliştirilmiştir. 'Dünya sevgisidir devrimcileri harekete geçiren. Bize katıl!', 'zorluklar olacaktır ama buna değer', 'barikatlar caddeyi kapar ama yolu açar', 'verdiğimiz rahatsızlık için özür dileriz, dünyayı değiştiriyoruz' gibi sloganlar harekete daha fazla kişinin katılmasına yönelik bir daveti içeriyordu (Castells, 2013: 120).

3.2.6. Çerçeve Dönüştürme

Hareket kamu gündeminin dışında kalan veya teknik konular olarak görülen birtakım ekonomik meseleleri siyasileştirerek krizin ve sonuçlarının 'sembolik olarak' yeniden çerçevelenmesini sağlamıştır. Fakat bu yeniden çerçeveleme çok başarı sağlamamıştır. Bazı dönemlerde seçim siyasetine katılım ve taleplerin çoğunun kurumsal alana aktarılabilmesi gibi bazı uygulamaların hayata geçirilmesini sağlayabilmiştir.

Ekonomik sorunların siyasallaştırılması, meseleleri kamusal demokratik tartışmaya uygun hale getirmiştir (Romanos vd., 2022: 450).

3.2.7. Karşı Çerçeveleme

Karşı hareketler de harekete karşı kendi çerçevelerini oluşturarak hareket sürecine dahil olmakta ve kendi karşı çerçevelerini oluşturmaktadır. Bu karşı çerçeveler hareketlere göre çeşitlilik göstermekte, karşı çerçevelerin kimler tarafından yapılacağı da hareketlerle birlikte değişmektedir. Karşı çerçeveleme genel olarak devlet ve medya tarafından yapılmakla birlikte hareketin konusuna göre farklı karşı çerçeveleme grupları oluşabilmektedir. Bu şekilde onlarda kendi taraftarlarını toplamaktadır. Hareket medyada genellikle marjinal gençlerin hareketi olarak vurgulanmış, medya hareketi marjinallik üzerinden tasvir ederek aykırı bir hareket olarak çerçevelemiştir (Likki, 2014: 15). İspanyol kurumsal medyası başlangıçta hareketi tehlikeli, yıkıcı ve antidemokratik bir hareket olarak çerçevelemiştir. Bazı uzmanlar ise hareketin bir faydası ve yasal dayanağı olmadığını vurgulamış ve onlara göre aktivistlerin somut talepleri olmadığı için de hareket antidemokratik bir hareket olarak görülmüştür (Castaneda, 2022: 332).

Toplumsal hareketler genel olarak ana akım medyada olumsuz çerçevelerle nitelenerek karşı çerçevelemeye maruz kalırlar. Ana akım medya hareketleri ya görmezden gelmekte ya da klasik şekilde çerçevelemektedir. Bundan dolayı hareketler kendi kamuoylarını oluşturmaya çalışırlar. Öfkeliiler Hareketi de aynı durumu yaşamış bir hareket olmuştur. Jimenez, Medina ve Fernandez'in (2014) makalesinde İspanya'nın ana gazetesinden biri olan El Mundo'nun söylemleri ele alınmıştır. Burada El Mundo'nun haberinde hareketleri eğlenmek için sokağa çıkan protestocular olarak tanımlaması hareketi ciddi olmayan bir olaya indirgemıştır. O dönemde seçimlerden dolayı seçimden bir gün önce gösteri ve eylemler yasaklanmıştır. Gazete ise 'siyasi iktidara itaatsizlik ettiler' söylemiyle hareketin yasağa rağmen protestoya devam etmesini eleştirmiş ve hareketi 'itaatsiz' olarak çerçevelemiştir (Jiménez vd., 2014: 2551).

3.2.8. Çerçeve Rezonansı

Öfkeliiler kendini bölgesel bir hareket olarak tanıtmaktan ziyade küresel bir yurttaş hareketi olarak sunmuştur. Hareketin kendini lidersiz ve partizan olmayan sıradan vatandaşların küresel hareketi olarak tanımlaması küreselliğe yaptığı vurguyla bütün

dünyada harekete sempatinin veya desteğin arttırılması amaçlanmıştır. Yani seslerini ulusalın ötesine taşımak, etki alanlarını genişletmek ve böylece hareketin yankı alanını arttırmak istemişlerdir. Bu durum Gerçek Demokrasi Şimdi! platformunun facebook sayfasında görülmektedir. Dijital medya imkanlarını verimli şekilde kullanarak ortak bir kültür ve kamusal alanı işgal taktikleriyle yeni iletişim ve örgüt biçimleriyle birlikte ulusaşırı bir iletişimle ortak düşünme ve eylem yolları geliştirmeye çalışmıştır. Bundan dolayı hareket kendini lidersiz, evrensel, kapsayıcı ve hiyerarşik olmayan şeklinde tanımlamıştır (Rovisco, 2016: 443, 2017: 342)

Sosyal medya platformlarının özellikle twitter ve facebook gibi alanların etkin ve verimli şekilde kullanımıyla hareket sadece İspanyol halkını etkisi altına almakla kalmamış diğer Avrupa şehirlerine de hızla yayılarak Atina'daki Syntagma Meydanı ve Lizbon'daki Rossio Meydanı gibi meydanlara daha önce toplumsal hareketlere hiç dahil olmamış pek çok sıradan vatandaşı çekmiştir. Occupy Wall Street hareketine de ilham olmuştur (Rovisco, 2016: 447).

Hareket, Ekim 2011'de 'küresel değişim için birleşin' sloganıyla 82 ülke ve 1000'den fazla şehirde protesto için insanların sokaklara ve meydanlara dökülmesini sağlamıştır.

3.2.9. Hareketin Söylemleri

15 Mayıs'ta taşınacak pankartlara sloganlar, hareketin platformunun internet sitesinde kişiler tarafından gönderilebiliyor ve beğenilebiliyordu. Orada yer alan birkaç slogan ise şunlardır:

- Politikacıların ve bankacıların elinde meta değiliz
- İnsanlar olmadan sen bir hiçsin
- Televizyonunu kapat, aklını aç
- Maaşınız ve emekliliğiniz kanepede savunulamaz!
- Ben oy verdim neden piyasalar yönetiyor? Mali diktatörlüğe hayır!
- Düşünüyorum sonra direniyorum

(<http://www.democraciarealya.org.es/promocion/lemas/> 24.09.23)

3.2.10. Hareketin Başarısı

İspanya ve dünyada büyük ses getiren bu hareket iki yeni ulusal partinin doğmasını sağlamıştır. Bunlar; Podemos ve merkez sağda Ciudadanos'tur. 2015 yılında oyların

%35'ini bu partiler almıştır. Bunun sonucunda iki partili siyasal sistemin parçalandığı görülmektedir.

Öfkeli Hareketi siyasetin yapılış biçimine kökten bir eleştiri niteliği taşımaktaydı. Bundan dolayı siyasetin yapılış biçimindeki derin, kökten ve yinelenen dikotomileri açığa çıkarmıştır. Bunlar bir yandan temsili demokrasiye karşı oluşturulan doğrudan demokrasi, diğer yandan siyasi meşruiyetin şekilleri ve sınırlarıdır (Cossarini, 2014: 300).

3.3. Gezi Parkı Hareketi

Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi'nin 2012 yılında yetkililer tarafından duyurulmasından itibaren farklı çevrelerin projeye karşı tepkileri oluşmaya başlamıştı. Proje kapsamında ortaya çıkan protestolar aslında İstanbul'un farklı bölgelerindeki kentsel dönüşüm uygulamalarına karşı biriken tepkinin dışa vurumu olarak da yorumlanmaktadır. Gezi Parkı protestolarından önce yıkılan Emek Sineması, kapatılan İnci Pastanesi ve Sulukule'de yapılan kentsel dönüşüm çalışmaları Gezi Parkı protestolarının zeminine ışık tutmaktadır (Ete ve Taştan, 2014: 23).

Taksim Yayalaştırma Projesi, 16 Eylül 2011 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından kabul edilmiş ve Ocak 2012'de ise Anıtlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. Bu projeye 1940'larda yıkılan Topçu Kışlası tekrar aynı yerine inşa edilecekti. Dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ise kışlanın aslına uygun olarak inşa edileceğini belirtmiştir (Candemir ve İzmir, 2013: 6)

27 Mayıs'ta iş makinelerinin gece parka gelip beş ağacı sökmesiyle eylemler başlamıştır. O gece yaklaşık elli kişi parkta toplanmış ve orada nöbet tutmaya karar vermiştir. 28 Mayıs'ta tekrar iş makinelerinin parkı yıkmaya gelmesiyle orada bulunan eylemciler yıkıma engel olmaya çalışmış ve engel olmaya çalışan kişilere polis biber gazıyla müdahale etmiştir. 28 Mayıs'ta eylemciler yıkımı engellemek için parka çadırlar kurarak nöbet tutmaya başlamıştır. 30 ve 31 Mayıs'ta polis parkta çadır kuran eylemcileri sabah beşte biber gazı ve tazyikli suyla yoğun müdahaleyle dağıtmaya çalışmıştır. Ayrıca polisler eylemcilerin çadırlarını da yakmaya başlamıştır. Bu olayların sosyal medyada yayılmasıyla İstanbul ve tüm illerden geziye destek vermeye başlanmıştır. 'Her yer Taksim her yer direniş' ve 'diren Gezi Parkı'

sloganlarıyla hareket bütün illerde yankı bulmuştur. Bu olaylardan sonra protestoya katılanların sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır (Küçükaydın, 2013: 21-22).

Protestocuların polisle mücadelesinde birçok işyeri, cadde, sokak, otobüs durakları, otobüsler, kamu binaları, park ve peyzaj düzenlemeleri gibi pek çok kamusal alanlar ve mallar zarar görmekte birlikte çok fazla yaralanma ve ölüm vakası da gerçekleşmiştir (Candemir ve İzmir, 2013: 21).

3.3.1. Teşhis (Diagnostik) Çerçevesi

Taksim Yayalaştırma Projesi'nin duyurulmasından itibaren bazı çevreci grup ve sivil toplum hareketleri tarafından tepki çekmeye başlamıştır. Bu dönemde Taksim Dayanışması Grubu ortaya çıkmış ve Gezi Parkını korumak istediklerini, proje durdurulmazsa parkta nöbet tutacaklarını bildirmişlerdir. Parkı korumak adına çeşitli etkinlikler ve imza kampanyaları düzenlemiştir. Bundan dolayı başlangıçta Taksim Gezi Parkı'na yönelik ortaya çıkan protestolar, çevrenin ve doğanın korunması çerçevesiyle ortaya çıkmıştır (Candemir ve İzmir, 2013: 6).

Gezi Parkı Projesi'ne karşı oluşan tepkilerin nedenlerinden biri projenin bilimsel dayanaktan yoksun olduğu tanımıdır. Projenin bilim ve teknik konular açısından uygun olmadığını, aynı zamanda hukukun yok sayıldığını ortaya koymak için çeşitli meslek odaları, sendikalar, sivil toplum örgütleri bir araya gelerek Taksim Dayanışma Platformu'nu oluşturmuşlardır (mimamirst.org 07.11.23).

Taksim Dayanışma Platformu'nun 2 Haziran 2013 yılında yayınlamış olduğu ortak bildiride Taksim Projesi'nin bilimsel, teknik ve demokratik süreçler göz ardı edilerek oluşturulduğu, yayınlanan projede yayaların alanını kısıtlayan ve engelleyen yönlerinin bulunduğu, projenin aslında 'Topçu Kışlası' adı altında 'betonlaştırma', 'insansızlaştırma' ve 'kimliksizleştirme' projesi olduğu belirtilmiştir. Meydanın deprem sırasında binlerce kişinin sığınacağı ve kentin en önemli kamusal alanını oluşturduğunun da altı çizilmiştir. Yani Taksim Dayanışma Platformu'nun sorun olarak tanımladığı durum, projenin vatandaşlara hizmet değil neoliberal politikalarla paraya ve güce hizmet olduğu tanımı yapılmıştır (taksimdayanisma.org 08.11.13).

Projeye yönelik karşı çıkışların diğer bir nedeni kent hakkı ve katılım sorunudur. Meydana yönelik düzenlemeler yapılması gerektiğinin bilinmekte olduğunu fakat bu düzenlemelerin bütüncül bakış açısıyla çevresindeki dükkan, mahalle, orada yaşayanlar gibi unsurlarla birlikte düşünülmesi gerektiği ve halkın da katılımıyla katılımcı bir kent

yönetimi talep edilmektedir (taksimplatformu.com 07.11.23). 2011 yılından itibaren duyurulmaya başlanan Taksim Meydanı Yenileme Projesi'ne karşı Mimarlar ve Şehir Plancıları Odası tarafından 2012 yılında bir bildiri yayınlanmış ve bildiride projenin hem teknik ve bilimsel sorunlarına değinilmiş hem de kent kararlarına katılım isteği dile getirilmiştir (Farro ve Demirhisar, 2014: 177). Bundan dolayı protestolarda ortaya çıkan teşhis çerçvelerinden biri de katılım olmuştur.

Hareket içinde farklı teşhis çerçeveleri ortaya çıksa da 27 Mayıs 2013 tarihinde ağaçların sökülmeyle başlamasıyla, uzun süredir park için mücadele veren katılımcılar için büyük ve derin bir etki oluşturmuş ve hareketin temel/esas sembolünü çevre çerçevesi oluşturmuştur (Cereb, 2014: 127). Hareketin sorumluluk atfı da hükümet özelinde Başbakan Erdoğan'a yönelik olmuştur. Suçun sorumlusu olarak hükümet ve politikaları görülmüştür.

3.3.2. Tahmin (Prognostik) Çerçevesi

Eylemciler ve polis arasında karşılaşmalar yaşanırken harekete destek vermek amacıyla pek çok kişi kendi eylem biçimlerini oluşturmuştur. Bazı gruplar evlerde 21.00'da ışıkları yakıp söndürerek, bazıları balkonlarda tencere ve tavalarla gürültü çıkararak veya bazıları da arabalarda korna çalarak eş zamanlı protesto eylemleri yapmıştır (Ete ve Taştan, 2014: 24).

Taksim Meydanı İstanbul halkının en önemli kamusal alanlarından biri olmasından dolayı sadece meydana yönelik bir proje oluşturmaktan ziyade meydanın tarihi, sosyal, kültürel, toplumsal ve çevresel değerler çerçevesinde bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği ve projenin 'dürüst', 'şeffaf', 'katılımcı' ve 'demokratik' yöntemlerle kapsamlı şekilde düzenlenmesi gerektiği söylenmiştir (taksimdayanisma.org 08.11.13).

Taksim Dayanışma Platformu 3 Haziran 2013'te hükümete taleplerini bildiren bir açıklama yapmıştır. Taleplerini şu şekilde sıralamışlardır (taksimdayanisma.org, 08.11.13);

1. Gezi parkı park olarak kalmalıdır. Projenin iptal edildiğine dair resmi bir açıklama yapılması beklenmektedir.
2. Eylem ve protesto yapma hakkının engellenmemesi
3. Direnişe katıldığı için gözaltına alınan kişilerin serbert bırakılması ve haklarında herhangi bir soruşturma açılmaması

4. Taksim ve Kızılay başta olmak üzere Türkiye’deki tüm meydanlarda toplantı, gösteri ve eylem yasaklarına son verilmesi

3.3.3. Motivasyonel Çerçeveleme

Hükümetin İstanbul’un merkezinde kalan birkaç yeşil alandan biri olan Taksim Gezi Parkı’nı yıkım kararını sürdürmesi İstanbul halkı arasında öfke duygusuna neden olmuştur. Çevresel hakların korunması talebinin hükümet nezdinde dikkate alınmaması ve parkın yıkım kararının alınma şekli insanların çevre çerçevesi etrafında birleşmesini ve hareketin yankı uyandırmasını hızlandırmıştır. Böylece hareketin başlangıcında temel motivasyon çerçevesi çevresel hak talebi etrafında gelişmiştir (Chrona ve Bee, 2017: 55).

Gezi Parkı eylemlerinin başlangıcında ilk üç/dört gün geleneksel medyanın eylemlerle ilgili olaylara yer vermemesi nedeniyle eylemciler sosyal medyada kendi iletişim alanlarını oluşturmuş ve sosyal medya platformları eylem için tek bilgi kaynağı olmuştur. İlk haberler burada paylaşılmış, anlık durum bildirimleri yapılmış ve hareket genel olarak bu platformlar üzerinden seferberlik geliştirmiştir (Chrona ve Bee, 2017: 55). Ankete göre her beş kişiden biri ilk haberi sosyal medyadan aldığını belirtmiştir. 6-7 Haziran 2013 yılında yapılan ankete göre Gezi Parkı eylemlerine katılanların yüzde 44,4’ü daha önce hiçbir eyleme katılmamış kişilerden oluşmaktadır (Konda, 2013: 16, 2014: 20).

Gezi Parkı için örgütlenme genel olarak sosyal medya platformları üzerinden facebook ve twitter’da gerçekleşmiştir. Bu platformlarda kurulan gruplar ve paylaşılan içerikler Gezi Parkı eylemleri için halkı meydanlara davet çağrısı içermektedir. Taksim Gezi Parkını Koruma ve Güzelleştirme Derneği tarafından facebook grubu kurulmuş bu grupta Taksim Gezi Parkı’nda yıkımların başladığı #ayagakalk başlık etiketiyle Gezi Parkı için destek çağrısı yapılmış ve yakında bulunan kişilerin gelmesi istenmiştir. Grupta Gezi Parkı’nın durumuyla ilgili bilgilendirmeler yapılmış, haber linkleri paylaşılmış ve mahkeme kararlarına yer verilmiştir. Bu gönderilerde genel olarak halka davet çağrısı içeriği de bulunmaktadır. Taksim Gezi Parkını Koruma ve Güzelleştirme Derneği dışında Her Yer Taksim Her Yer Direniş, Diren Gezi Parkı gibi facebook grupları da oluşturulmuştur (Yeniçifti, 2014: 276-277).

Gezi protestoları pek çok farklı kesimden insanı bir araya getirmiştir. Gezi ile başlayan protestolar farklı kimliklere sahip ve hedefleri olan insanlar arasında ortak bir ‘biz’

duygusu geliştirmiş, ‘haksızlığa’ uğradığını düşünen pek çok kişiyi mücadele için bir araya getirmiştir. Etnik kimlik, ideoloji, yaş, cinsiyet, meslek grupları, yerel gruplar gibi farklı düşünceye sahip kişileri ortak talepler doğrultusunda bir araya getirmiştir (Sallan Gül, Sezer ve Kahya Nizam, 2015: 17). Bu yönüyle Gezi Parkı protestoları oldukça heterojen bir özelliğe sahip olmuştur.

3.3.4. Çerçeve Rezonansı

İnsanların Gezi Parkı eylemlerine seferber olmasında polis şiddeti ve Başbakan Erdoğan’ın söylemleri etkili olmuştur. Başbakan Erdoğan’ın 29 Mayıs’ta ‘siz ne dersiniz deyin, biz kararımızı verdik’ sözü ve protestolara yönelik polis şiddetinin artması seferberliğin artmasına neden olmuştur (Özen ve Avcı, 2013: 37). İnsanların yüzde 49,1’i polis şiddetini görünce, yüzde 14,2’si ise Başbakan Erdoğan’ın açıklamalarından dolayı eylemlere katılmaya karar verdiğini belirtmiştir (Konda, 2013: 4). 31 Mayıs’ta polis şiddeti ve Başbakan’ın söylemleri protestolara katılım ve eylemlerin duyulmasında önemli bir kırılma oluşturmuştur. Gezi Parkındaki polis müdahalesi diğer şehirlerde de yankı bulmuş ve Ankara’da Kuğulu Park, İzmir’de Gündoğdu Meydanı ve Konak’ta gösteriler başlamıştır. Fakat bu bölgelerde de Gezi Parkı için eylem yapmaya başlayanlar kolluk kuvvetlerinin müdahalesiyle karşılaşmıştır (Candemir ve İzmir, 2013: 7). 1 Haziran’da protestolar polis müdahalesinin şiddetiyle Hatay/Antakya, Eskişehir, Edirne, Bursa, Kocaeli, Samsun ve Adana gibi diğer şehirlere de yayılmıştır (Türkiye Barolar Birliği, 2014: 66).

İçişleri Bakanlığı 2013 Haziran ayında yapmış olduğu açıklamada Bayburt ve Bingöl şehirleri hariç eylemlerin 79 ile yayıldığı ve eylemlere katılan toplam kişi sayısının yaklaşık 2,5 milyon olduğu belirtmiştir (tihv.org.tr 08.11.2023). SETA ise protestolara katılan toplam kişi sayısını 3 milyon 545 kişi olarak belirtmiştir.

3.3.5. Karşı Çerçeveleme

Gezi protestolarına karşı, karşı çerçeveleme o dönem Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan ve pek çok üst düzey devlet yetkilisi tarafından oluşturulmuştur. Karşı çerçeveleme, protestocuları, itibarsızlaştırma ve gayrimeşru hareketler olarak vurgulamayı içermektedir. AKP, protestocuları faiz lobisi gibi ülke dışından gelen yabancı düşmanların komplosu olarak tanımlamıştır. Erdoğan bu tanımlamayla yüksek faiz oranlarından kazanç sağlayan gizli bir uluslararası grubu kastetmektedir (Nefes, 2017: 614). Başbakan Erdoğan demeçlerinde ve mitinglerinde Gezi Parkı

protestolarının ‘dış mihraklar’ tarafından desteklendiğini sıklıkla dile getirmiş ve Türkiye’nin yükselişinden rahatsız olan kesimlerin Türkiye’nin gelişimini engellemek istediğini ve bundan dolayı Ak Parti hükümetini ve özellikle kendine yönelik bir hareket olarak Gezi Parkı protestolarını çerçevelemiştir (Polat, 2015: 98). Erdoğan ayrıca protestocuları ‘camide içki içtiler’ gibi söylemleri kullanarak protestocuları itibarsız ve dini değerlere saygısız oldukları yönünden çerçevlendirerek protestoculara yönelik orantısız polis gücünü meşrulaştırmayı amaçlamıştır. Böylece din üzerinden oluşturulan ahlaki normlara uymadığı gerekçesiyle protestocular ötekileştirilmiştir. Diğer yandan da ‘çapulcu’ çerçevelemesiyle eylemciler değersizleştirilmeye çalışılmıştır. Başbakan Erdoğan bu söylemlerle ‘biz ve onlar’ sınırını kurmak istemiştir (Özger, 2021: 340-341). AKP tabanındaki dindar ve muhafazakar kesimin önceki yıllarda yaşamış olduğu ‘Kemalist baskı’dan dolayı içerdeki ve dışardaki düşmanlara karşı dikkatli olmak için bir alan sağladığından Başbakan Erdoğan’ın karşı çerçeveleme hareketi halk arasında karşılık bulmuş ve yankı oluşturmıştır. Bundan dolayı karşı çerçeveleme söylemlerinin etkili ve verimli olduğu görülmüştür (Webb, 2013: 2).

Erdoğan karşı çerçeveleme hareketinde kendi destekçilerini ve meşruiyetini göstermek amacıyla protestolar devam ederken protestolara karşı ‘milli iradeye saygı’ mitingleri düzenlemeye başlamıştır. Bu mitinglerin temel motivasyonu Ak Partinin taban kitle desteğini kaybettiği iddialarına karşı kendi tabanını hala koruduğunu hem içerdeki hem de dışardaki kamuoyuna gösterme amacıdır. Ak Parti, başta Ankara olmak üzere İstanbul, Samsun, Kayseri gibi farklı şehirlerde ‘milli iradeye saygı’ mitingleri düzenlemiştir (Ete ve Taştan, 2014: 73-77). Bu mitinglerde eylemcilerin asıl amacının çevre değil hükümet olduğunu, hükümetin ise ancak seçimle değişebileceğini vurgulamıştır.

Gezi Parkı protestosu genel olarak sosyal medya üzerinden duyurulmuş ve gelişmiştir. Buna yönelik olarak facebook ve twitterda (yeni adı X) Gezi Parkına İnat AKP’liyiz, Gezi Parkı Gerçekleri gibi sayfalarla karşı çerçeveleme hareketleri de ortaya çıkmıştır. Bu gruplarda insanları eyleme katılan ünlülerin fimleri ve reklamlarına karşı boykot çağrısı yapılmıştır. Başbakan Erdoğan’ın mitingleri duyurulmuş, muhalefet parti liderleriyle ilgili onlarla alay eden içerikler, Gezi Parkı direnişiyle ilgili yayılan video ve fotoğralların yalanlanmasını içeren gönderiler, Gezi parkı protestocularının olayları şiddetlendirdiği ve polisin protestoculara yönelik şiddetinin haklı olduğu gibi çeşitli

paylaşımlar yapılmıştır. Bu paylaşımlarda Başbakan Erdoğan'ın mitinglerine katılım daveti içeren gönderiler de yer almıştır (Yeniçaktı, 2014: 278-279).

Karşı çerçeveleme hareketleri 'dış mihraklar' gibi algıların oluşturulması protestoculara karşı yapılan polis saldırılarını meşrulaştırma işlevi de görmüştür (Polat, 2015: 113). Bu girişimlerle protestoların meşru bir dava temeline sahip olmadığı ve protestocuların ise onların aktörleri olduğu vurgulanarak protestolara ılımlı yaklaşan veya sempati duyan bireyleri harekete yabancılaştırmak istenilmiştir. Bu söylemler protestoya katılan veya sempati duyan insanlarla AKP destekçileri arasında bölünmeye neden olmuştur (Nefes, 2017: 622).

3.3.6. Çerçeve Genişletme

Gezi Parkı hareketi çevreci bir çerçeveye ortaya çıkmış olmasına rağmen zamanla farklı taleplerin de geliştirilmiş olduğu görülmektedir. Hareket içinde zamanla demokratik katılım ve insan hakları gibi çerçeveler de kullanılmaya başlanmıştır (Sallan Gül vd., 2015: 22-23). 2013 yılında eylem sırasında yapılan ankete göre parktakilerin neden orada olduklarına dair sorusuna yüzde 34,1 kişi özgürlükler için, yüzde 18,4'ü hak talepleri, yüzde 8'i demokrasi için ve yüzde 4,6'sı da ağaçlar kesilmesin diye orada olduklarını belirtmiştir (Konda, 2013: 11).

Gezi Parkı eylemlerinde ayrıca neoliberal kapitalist politikalara, otoriter yönetim tarzına ve muhafazakar bir toplum düşüncesiyle oluşturulan politikalara karşı mücadele çerçeveleri de ortaya çıkmıştır. Neoliberal politikalarla sermaye çıkarları ön planda tutulduğu ve yeni yatırım alanları açma doğrultusunda çevre ve mekansal tahribata neden olduğu, antidemokratik yönetim, muhafazakar ideolojiler nedeniyle günlük yaşama müdahale içeren politikalar toplumun farklı kesimlerinde memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Böylece Gezi Parkı hareketi sadece çevreci kesime yönelik bir hareket olmayıp farklı kesimlerin taleplerinin de dile getirilebileceği ortak bir protesto hareketine dönüşmüştür (Özen ve Avcı, 2013: 38). Ortak taleplerin kesiştiği bir hareket olması ülke çapında yankısını etkilemiş ve daha fazla insanı harekete seferber etmede önemli rol oynamıştır. Memnuniyetsizliklerin ve 'karşılanmamış taleplerin' ortak bir payda da buluşması insanlar arasında dayanışmayı ortaya çıkarmıştır (Laclau, 2011: 138).

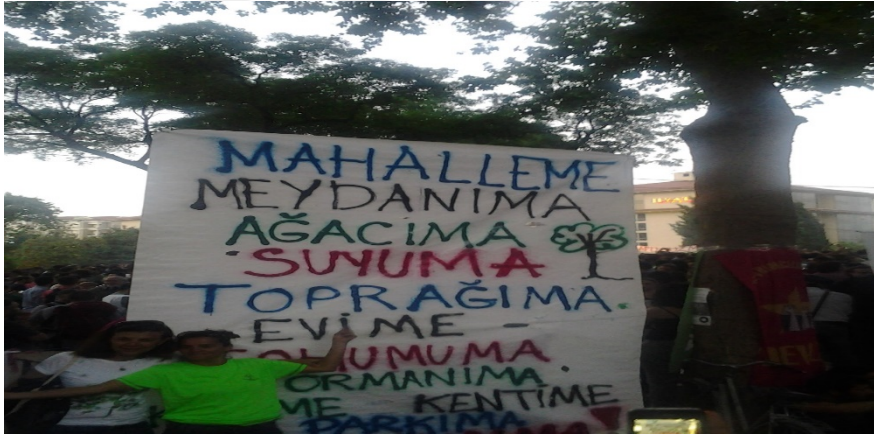
3.3.7. Hareketin Söylemleri

‘Gezi Parkı için nöbetteyiz’

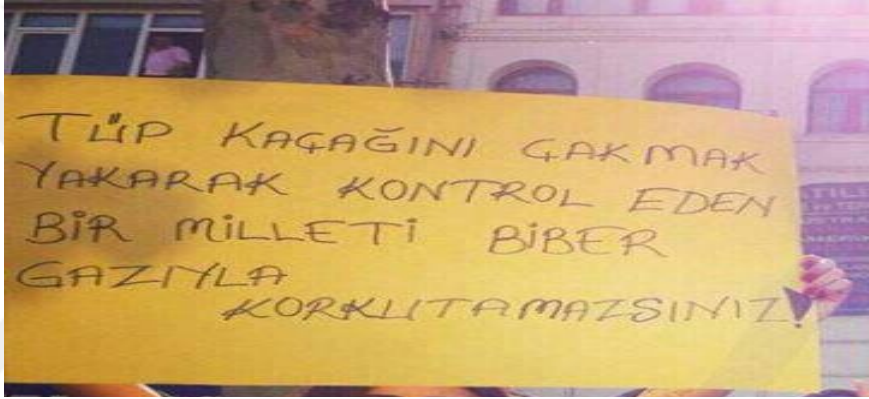
‘Ben biz ceviz ağacıyım Gezi Parkı’nda, ne sen bunun farkındasın ne de polis farkında’

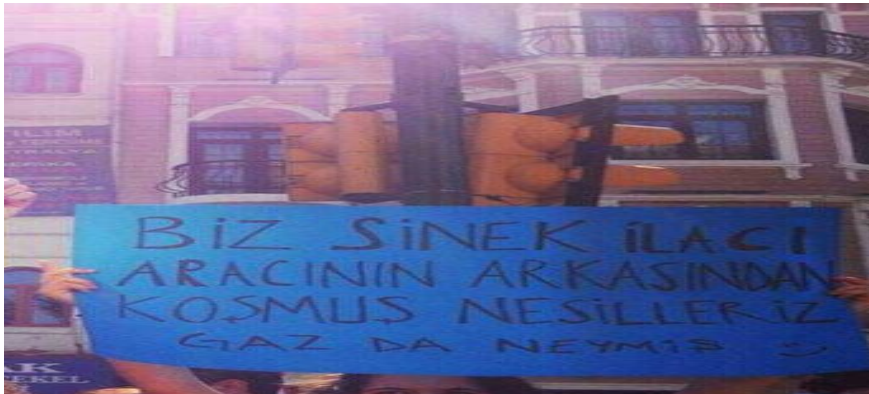
Mahalleme meydanıma ağacıma, suyuma, toprağıma, evime, tohumuma, ormanıma, köyüme, kentime, parkıma dokunma!

‘Hiçbir parti altında direnmiyoruz, Biz halkız’, Herhangi bir siyasi bağlantıları olmadığını ve tarafsızlıklarını dile getirmişlerdir.

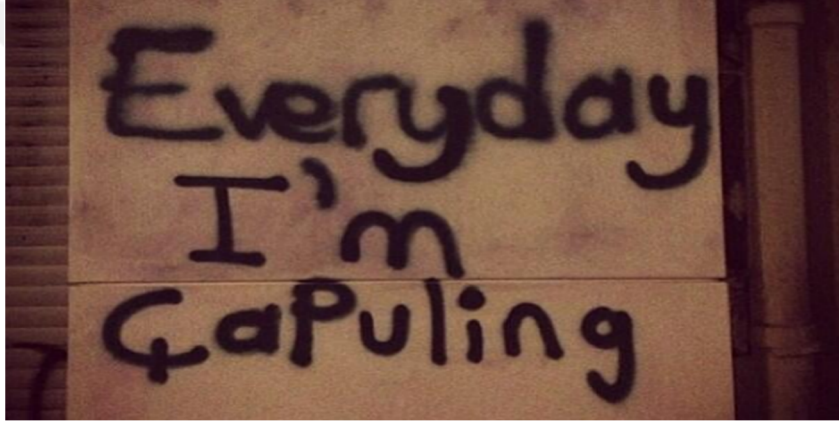
‘Tüp kaçağını çakmak yakarak kontrol eden bir milleti biber gazıyla korkutamazsınız’

‘Biz sinek ilacı arkasından koşmuş nesilleriz gaz da neymiş’

‘Haberim yokmuş gibi sık kanka’

‘Everyday I am çapuling’

Taksim Gezi Parkı halkındır, halkın kalmalı! Biber gazı kimyasal silahtır, yasaklanmalı! İnsanlara din, dil, ırk, cinsiyet ve yaşam biçimi üzerinden yapılan her türlü saldırıya son verilmeli.

‘Anamızı da aldık geldik’, ‘Çapulcu anne’ sloganlarıyla Başbakan Erdoğan’ın daha önce söylediği bir söze gönderme yapılmıştır.

‘Satılmış medya’, ‘Anne ben devrim yaptım’

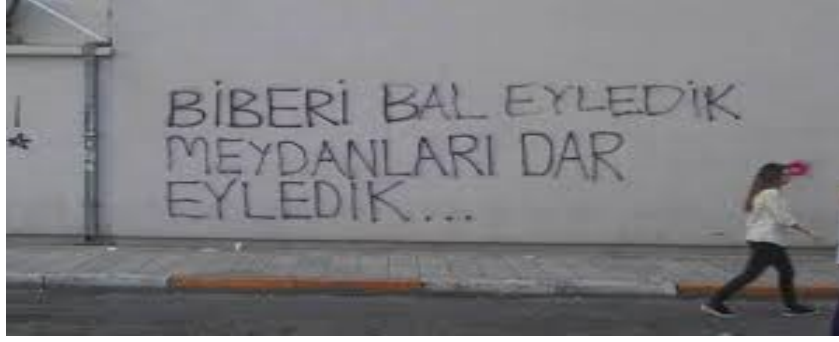

‘Kapitalizm gölgesini satamadığı ağacı keser’

İnşaat Ya Resulallah yazısıyla hükümetin inşaat politikalarına gönderme yapılmıştır.

‘Biberi bal eyledik meydanları dar eyledik’

3.3.8. Hareketin Başarısı

AKP hükümetinin Gezi parkı protestolarına karşı kendi çerçevelemesini oluşturması protestocular ve AKP destekçileri arasındaki sınırı çizmede başarılı olmuş, söylemleri ve mitingleriyle oluşturduğu karşı çerçeveleme hareketi Gezi Parkı hareketini itibarsızlaştırmada verimli ve güçlü bir işleve sahip olmuştur (Nefes, 2017: 11). Ancak Gezi Parkı Hareketi’nin asıl ve ilk hedefi olan park projesinin durdurulmasında hareket başarılı olmuştur.

Gezi Parkı eylemlerinden sonra Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda bazı değişiklikler yapılmasına rağmen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ile bağdaşmayan maddelere dokunulmamıştır. Kolluk kuvvetlerinin yetkileri arttırılmıştır. Twitter ve Youtube gibi platformlar Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı tarafından etkileşim yapan kişilerin bilgilerinin işletmelerden alınabileceği ifadesi eklenmiş fakat Anayasa Mahkemesi (AYM) tarafından iptal edilmiştir. Üniversite öğrencilerine yönelik Öğrenci Disiplin Yönetmeliğinde ‘izinsiz olarak bildiri dağıtmak’ şeklinde yeni bir disiplin suçu tanımı yapılmıştır. Birçok akademisyen hareket hakkında makale ve kitap yazmıştır. Akademisyenlere ‘bilimsel tartışmalar dışında yetkili olmadığı halde çeşitli kurumlara resmi konularda bilgi verme, kınama cezası verilecek bir suç olarak ifade edilmiştir. Eylemler sırasında ve kamu çalışanlarına soruşturma açılmış ve cezalar verilmiştir. Mevzuatta meslekten çıkarılan memurların işe iade edilmesine engel olacak değişiklikler yapılmış fakat bazı değişiklikler AYM tarafından iptal edilmiştir. Gezi Parkı eylemlerinde yer alan pek çok meslek örgütüne ise örgütlerin yetkilerini sınırlandıracak maddeler eklenmeye çalışılmıştır. Doktorlar ve sağlık çalışanlarına Gezi Parkı gibi hareketlerde yaralılara müdahale edenlere ceza verilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Futbol taraftar

gruplarına ise Passolig Kart uygulamasıyla kişisel veriler federasyon tarafından tutulmaya başlanmıştır (Türkiye Barolar Birliği, 2014: 223)

SONUÇ

Toplumsal hareketlerin kullanmış olduğu çerçeveler, özellikle günümüzde artan medya ve sosyal medya etkisi ile hareketin adını duyurmada ve hareketi anlatmada önemli bir iletişimsel süreci oluşturmaktadır. Hareket amaç, hedef ve eylemlerinde haklı olduğu iddiasını gösterecek hareket çerçevelemelerini kullanarak stratejik ve taktiklerle hem ulusal hemde ulus ötesi alanda sesini duyurmaya çalışarak başarıya ulaşmaya çalışmaktadır. Hareketin protestoları, eylemleri ve faaliyetlerinin medyada yankı bulması harekete farklı kesimlerden destek sağlamakta ve hareket geniş bir kesimin sempatisini kazanmaktadır. Bu bağlamda hareketlerin kullandığı çerçeveleme sürecinde oluşan söylemler hareketin temel artan maddi ve manevi destek ile hareket hedef ve amaçlarına ulaşmada önemli bir yol katedebilmekte ve somut bir başarı olmadığında bile toplum içinde bir farkındalık yaratabilmektedir.

İzlanda 2008 yılında mali bir krize girmiş bu dönemde bankalar batmış, işsizlik yükselmiştir, hükümet krizi durdurmak için çeşitli önlemler almış fakat başarılı olamamıştır. Yaşanan mali kriz İzlanda halkı arasında demokratik kurumlara duyulan inancı sarsmıştır. 2009 yılının başlarında ise halk hükümete tepkisini göstermek için eylemler yapmaya başlamıştır. Halk, hükümetin neoliberal ve yanlış politikalarından, yeteneksizliğinden dolayı mali krizin ortaya çıktığını savunmuş, hükümetin yozlaşmış olduğunu vurgulamış, mali krize neden olan başta hükümet olmak üzere merkez bankası yönetimi ve diğer mali sorumluların istifası istenmiştir. Bu bağlamda İzlanda Mutfak Devrimi ortaya çıkmış ve çeşitli talepler dile getirilmeye başlanmıştır. Hareket, demokrasi ana çerçevesi etrafında parlamento seçimlerinin yenilenmesi, suçlu görülenlerin istifası, yeni anayasa ve doğal kaynakların korunması olarak hareketlerini çerçevelemiş ve bu yönde taleplerini korumuştur. Çerçevelerinde çok fazla genişlememiş ve demokrasi için mücadelelerinde izlenecek yol haritasını da net ve kararlı şekilde belirtmiş olduklarını devlet yetkililerine göstermişlerdir. Bu durum hükümetin istifasını isteyip yeniden parlamento seçimlerinin yapılmasını talep ettiklerinde görülmektedir. Suçun atfını yapmış olmakla beraber hükümetin de yeniden seçilmesi gerektiğini ve yeni bir anayasa yapılması gerektiğini vurgulayarak yol haritalarını yani tahmin (prognostik) çerçevelemelerini açık şekilde ifade etmişlerdir. Teşhis çerçevelerinde suçun atfını hükümete yöneltmişler ve tahmin çerçevelemede yeni parlamento seçimi ve anayasanın yeniden oluşturulması yönünde

hedeflerini net şekilde ortaya koymuşlardır. Diagnostik ve prognostik çerçevelmelerinde dengeyi korumuş oldukları görülmektedir.

Öfkeliiler Hareketi de ekonomik krize yönelik ve hükümetin krizle baş etmede uyguladığı politikalara karşı ortaya çıkmıştır. Ülke genelinde siyasi ve ekonomik kurumlara karşı öfke duygusu ortaya çıkmış ve siyasilerin artık kendilerini temsil etmediklerini ve ekonomik krizle baş edemedikleri düşüncesi yaygın hakim düşünce haline gelmiştir. Hareketin ana çerçevesini demokrasi oluşturmuştur. Hareket içinde ekonomi, adaletsizlik, iki partiye indirgenmiş demokrasi, temsili demokrasi krizi, siyasi yolsuzluk, medyanın yanlı tutumu, sosyal harcamalardaki kesintiler ve ipotek sorunları hareketin teşhis çerçevelemesini oluşturmaktadır. Hareket belirli bir alandaki değişimden ziyade bütün kamusal yaşama yönelik eleştiri geliştirmiştir. İnsanların yorumlayıcı çerçevelerini hedef almış ve doğru sistemin bu olmadığını göstermeye çalışmıştır. Krize sebep olan sorunun sistem olduğunu, sistemin doğru işlemediğinden dolayı mali krizin çıktığı vurgulanmıştır. Hareketin teşhis çerçevelemesi genel olarak ekonomik sorunlar, temsili demokrasi ve siyasetçiler üzerinden oluşturulmuştur. Hareketin tahmin çerçevelemesi ise daha fazla katılım, şeffaflık, hesap verebilirlik ve orantılılık gibi güçlü siyasi katılım ve temsil mekanizmalarını güçlendirme olmuştur. Hareket, demokrasinin yozlaşmışlığına karşı ‘gerçek demokrasi’nin geri getirilmesi gerektiği üzerinde durmuş, iki partiye indirgenmiş sisteme son verilmesi ve yeni partilerin kurulması, yönetimde şeffaflık ilkesinin doğru çalışması, yolsuzluk yapan yöneticilerin yargılanması, bütçe kesintileri yerine şirketlerin vergilendirilmesi ve bankaların millileştirilmesi taleplerinde bulunmuştur. Bu yönüyle Öfkeliiler Hareketi’nin de teşhis ve tahmin çerçevelemesinde orantılı olduğu birini diğerinden daha fazla öne çıkarmadığı ve teşhis çerçevelemesiyle sorun tanımını ve suç atfını yapıp hedeflerini ve taleplerini de belirterek yol haritasını açıkça belirttiği görülmektedir.

Gezi Parkı hareketi ‘Taksim Gezi Parkı Yenileme Projesi’ne karşı ‘betonlaştırma’, ‘insansızlaştırma’ ve ‘kimliksizleştirme’ çerçevelemeleriyle hükümetin neoliberal politikalarına bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Parkın özelleştirilmemesi ve ticari hale getirilmemesi için mücadeleye başlanmıştır. Başlangıçta ‘çevre’ tanımlamasıyla ortaya çıkmış bir hareket olsa da polisin protestoculara karşı orantısız güç kullanımından sonra pek çok insan harekete özgürlük, demokrasi, toplantı ve gösteri düzenleme hakkını korumak için mücadeleye dahil olmuş ve tüm Türkiye’den

harekete destek verilmeye başlanmıştır. Ayrıca hükümetin on yıllık iktidarlığı boyunca genel olarak muhafazakar kesime yönelik oluşturulan politikaları ve neoliberal politika uygulamaları, bu politikalara karşı memnuniyetsizlik duyan muhalif bir kesimin oluşmasına neden olmuştur. Bu memnuniyetsizlik Gezi Parkı protestolarıyla somut bir şekle bürünmüştür. Pek çok kişi hükümetin baskıcı uygulamalarına, özel hayata müdahale ve betonlaşmaya karşı halk arasında hükümete muhalif bir dayanışma geliştirmiştir. Bu yönüyle Gezi Parkı protestoları farklı talepler ve düşüncelere sahip insanları bir araya getirmiş, heterojen bir yapıya sahip hareket haline gelmiştir. Başlangıçtaki çevre çerçevelemesine ek olarak farklı taleplerin dile getirildiği bir harekete dönüşmüştür. Hükümet ‘neoliberal’, ‘muhafazakar’ ve ‘otoriter’ bir çerçevede eleştirilmiş ve bu temel eleştiriler hareketin esas çerçeveleri haline gelmiştir (Özen ve Avcı, 2013: 43). Bu yönüyle harekette çerçeve dönüşümü yaşanmıştır. Bununla birlikte hareket kendi içinde farklı yönelimlere sahip grupları da barındırmış, farklı talepler ortaya çıkmış ve çerçeve genişletme bir süngere dönüşmüştür. Bundan dolayı hareket etkili bir kolektif birlik geliştirememiştir.

Gezi Parkı Hareketi’nde genel olarak sorumluluk atfı yapılan hükümete yönelik hükümetin istifası istenmiş fakat istifadan sonra yeniden bir seçimin yapılması ve parlamentonun yeniden oluşturulması ya da yeni anayasa talebinin geliştirilmediği, bu yönüyle hareketin yol haritasının eksik kaldığı, net ve kararlı bir tahmin (prognostik) çerçevesinin geliştirilemediği görülmüştür. Bu konuda Snow ve Corrigal, teşhis ve prognostik çerçevelemede denge gözetilmesi gerektiğini, birini diğerinden fazla öne çıkarmak ya da vurgulamak farklı kitle ve hedefler için istenilen başarıya ulaşmada engel teşkil edebileceğini belirtmiştir (Snow ve Corrigall- Brown, 2005: 224-225). Benford da hareketin öngörülleri ve hedefleri olmadığında kısa ömürlü olma ihtimalinin arttığını, başarılı olma şansı olsa dahi başarıya ulaşamayacağını vurgulamıştır (Benford, 2005:41). Gezi Parkı Hareketinde de bu yönde bir eksiklik olduğu gözlemlenmektedir. Hareket yukarıda da belirtildiği üzere teşhis çerçevelemesini tahmin çerçevelemesinden fazla vurgulamış ve öne çıkarmış, tahmin çerçevelemesini ise net şekilde ortaya koyamamıştır.

Hareketlerin motivasyon çerçevelerine bakacak olursak İzlanda Mutfak Devriminde ortak bir platform oluşturulmamış fakat hareketin başlangıcından itibaren halka davet çağrısı sloganı geliştirilmiştir. Bankaların, hükümetin yardımıyla halkı mağdur ettiği ve ‘hiç kimse istifa etmediği sürece, hepimiz suçu kabul ederek suçluyuz’ söylemiyle

bütün ülke vatandaşlarına hareketin ahlaki yönü vurgulanarak harekete davet çağrısı yapılmıştır. Öfkeli Hareketi'nde hareketin temel platformunu oluşturan Gerçek Demokrasi Şimdi platformunun yayınladığı manifestoda halkı sokaklara davet eden çağrılara yer verildiği görülmektedir. Manifestoda 'birlikte başarabileceğimizi biliyorum, bizimle dışarı çık' diyerek insanları sokaklara çıkmaya çağırmıştır. Ayrıca manifestoda 'birlikte' bir şeylerin değiştirilebileceği vurgusuna yer verilerek sorunun ancak birlikte üstesinden gelinebileceği ve başarılı olunabileceği vurgulanmıştır. Manifestonun hedefi, ülkede yaşananlardan rahatsız olan herkesi kolektif eylemin gerekli olduğuna ikna edip bir araya toplamak olmuştur. Manifestonun farklı dillerde çevirisine de yer verilmiştir. (İşaret Dili, Katalanca, Almanca, Fransızca, İtalyanca, Aragonca (yerel dil), İngilizce vs.) (Democracia Real Ya, 05.12.23). Gezi Parkı Hareketi incelendiğinde ise motivasyon çerçevesini oluşturacak, halkı sokaklara çağırarak bir slogan ve söyleme rastlanmamıştır. Hareket çoğunlukla sosyal medya platformları üzerinden duyulmuş 'haksızlığa uğradığını' düşünen pek çok kişi harekete katılım ve destek sağlamıştır.

Hareketlerin rezonansında (yankısı), İzlanda halkı hareket için sadece ulusal düzeyde çağrı yapmış ve uluslararası bir hareket dalgasını tetiklememiştir. Öfkeli Hareketi, ulusal çağrıyla İspanya vatandaşlarını etkilemenin yanı sıra uluslararası çağrı da yaparak hareketi küresel bir yurttaş hareketi olarak tanıtmış, küreselliğe yaptığı vurguyla dünyada da harekete destek sağlanmasını amaçlamıştır. Böylece hareketin yankısı sadece ulusal çapta kalmamış aynı zamanda diğer Avrupa şehirlerine de yayılarak etki alanını genişletmiştir. Bu yönde 'küresel değişim için birleşin' sloganını oluşturmuştur. Hareket, küresel bir hareket dalgasını tetiklemiştir. Gezi Parkı Hareketi ise başlangıçta İstanbul halkına destek sağlaması çağrısını yapmış fakat polis müdahalesi ve Başbakan Erdoğan'ın söylemlerinin etkisiyle harekete destek artmış ve hareket farklı şehirlere yayılmıştır. Burada Taksim Dayanışma Platformu'nun İstanbul halkı dışında bir motivasyon çağrısı geliştirdiğine rastlanmamıştır. Kendisini küresel çapta tanımlayan bir söylem de geliştirmemiştir.

Hareketlerin oluşturduğu söylemler, sloganlar ve metinler hareketlerin etkinliğini arttıran bir işleve sahiptir. Hareketler etkili ve verimli yankı oluşturabilmek, geniş bir kamuoyunu etkisi altına alabilmek için ana çerçevelerle uyumlu, sorunların farkındalığını arttıran etkiye sahip slogan ve söylemler geliştirmelidir. Sloganlar alıcıların mevcut zihinsel yapılarında karşılık bulmalıdır. İzlanda Mutfak Devrimi ve

Öfkeliler Hareketi ana çerçevelerle uyumlu etkili sloganlar geliştirebilmiştir. Fakat Gezi Parkı Hareketi ana çerçevesiyle uyumlu etkili ve verimli sloganlar oluşturmada başarılı olamadığı görülmüştür.

İzlanda Mutfak Devrimi protestocuları, baskıyı durdurun istifa edin, yolsuzluğu durdurun istifa edin, hepimiz protesto ediyoruz, halk seçim istiyor, artık size güvenmiyoruz, artık bu kadar yeter elveda deyin!, millet baharda seçim istiyor gibi sloganlarla talepleriyle ve ana çerçeveleriyle uyumlu sloganlar geliştirmiştir.

Öfkeliler Hareketi hedefleri doğrultusunda ve daha çok insanı harekete dahil edebilmek için sitesinde, farklı seçeneklerde posterler yayınlamış ve bu posterlerin çıkarılıp dağıtılmasını isteyerek sokaklarda hareketin duyurulmasını istemiştir. Aynı zamanda posterlerin web sitelerde ve bloglarda paylaşılmasını isteyerek internet ortamında da hareketin duyulmasına çalışılmıştır. Ayrıca hareketi yansıtan avatarlar ve gifler yapılmış, sosyal medya platformlarında bu avatar ve gifler kullanılmıştır. Bu girişimler hareketin duyulmasını ve görünürlüğünü arttırmak, daha fazla insanı harekete dahil etmek için yapılmıştır. Gerçek Demokrasi Şimdi Platformu'nun web sitesinde etkili slogan ve söylemler geliştirmek için bir alan oluşturulmuş ve bu alanda insanlar farklı kişilerin paylaştığı sloganları oylayabilmiştir. Böylece en çok oyu alan söylemler belirlenebilmiştir.

Öfkeliler Hareketi, temel çerçevesini oluşturan demokrasi temalı sloganlar geliştirmiştir. Bunlardan en etkilisi Gerçek Demokrasi Şimdi ve Bizi Temsil Etmiyorlar olmuştur. Diğer sloganları ise, Hata 404: Demokrasi Bulunamadı, Dört Yılda Bir Oy Kullanıyoruz Fakat Buna Demokrasi Diyorlar, Demokrasi Doğrudan Demokrasi Demektir, Bu Bir Kriz Değil Bir Aldatmaca, Ben Oy Verdiysem Neden Piyasalar Yönetiyor? Mali Diktatörlüğe Hayır, Politikacıların ve Bankacıların Elinde Meta Değiliz, Yeni Seçim Yasası Şimdi, Bu Benim Krizim Değil Senin Dolandırıcılığın, Televizyonu Kapat, Aklını Aç vs. şeklinde etkili pek çok slogan geliştirilmiştir.

Gezi Parkı Hareketi'nde ise Taksim Dayanışma Platformu'nun web sitesinde posterlere rastlanmamıştır. Aynı zamanda sloganların da bu platform içinde geliştirilmediği web sitesinde görülmektedir. Web sitesinde hareketin neden ortaya çıktığı, talepleri, hareketle ilgili gelişmelere ve bildirilere yer verilmiştir. Hareketin web sitesinde Çapulcular ismiyle açılan başlıkta orada bulunan insanlara neden orada

olduklarını ve taleplerinin ne olduğu sorulan videolara yer verilmiştir. Bu durum da aslında hareketin kendini anlatma çabasından doğduğunu düşündürmektedir.

Gezi Parkı Hareketi'nin de temel çerçevesini oluşturan demokrasi temasına sloganlarda çok fazla rastlanmamıştır. Sloganlarda daha çok polise ve Başbakan Erdoğan'a yönelik göndermelere yer verilmiştir.

Öfkeliler ve Gezi Parkı Hareketi web siteleri karşılaştırıldığında ikisinin de platformun bileşenlerine yer verilmiş olduğu görülmektedir. Öfkeliler Hareketi'nin web sitesinde bileşenlerinin e-posta adreslerine, kendi web sitelerine, facebook ve twitter adreslerine yer verilmiştir. Gezi Parkı Hareketi'nde ise sadece bileşenin kendi sitesine yönlendirilen bir sistem oluşturulmuştur.

Hareketler geliştiğinde genellikle karşı hareketlerini de oluşturmaktadır. Karşı çerçeveleme hareketleri protestoculara yönelik olumlu düşünceleri ve duyguları zayıflatmak, mücadelenin inandırıcılığını ve haklılığını zayıflatmak için kullanılmaktadır. Bu yöntem üç harekette de gözlemlenmektedir. İzlanda hükümeti, mali krizi 'uluslararası mali bir fırtına' olarak tasvir ederek krizin sorumlusunun kendi yönetimlerinden kaynaklanmadığını belirterek, suçun sorumluluğunu dışsallaştırarak krizi çerçevelemeye çalışmıştır. Fakat bu çerçeveleme halkta yankı bulmamıştır. İspanya'da hareket kurumsal medya tarafından tehlikeli, yıkıcı, antidemokratik olarak tasvir edilmiş, hareketin somut talepleri olmadığı belirtilmiştir. Medya hareketi, 'eğlenmek için sokağa çıkan protestocular' olarak duyurarak hareketin ciddi olmadığını vurgulamış, hareketin inandırıcılığını ve güvenilirliğini zedelemek istemiştir. Hükümet seçimlerden önce gösteri düzenleme ve eylem yapmayı yasakladığı için 'siyasi iktidara itaatsizlik' gibi çerçevelemelerle kurumsal medya harekete karşı, karşı bir hareket oluşturmaya ve kendi kamuoylarını geliştirmeye çalışmışlardır. Fakat İspanya'da da karşı çerçeveleme hareketi etkili yankı oluşturmamıştır. Türkiye'de de Gezi Parkı Hareketi'ne yönelik başta Başbakan Erdoğan olmak üzere kurumsal medya ve hükümet yetkilileri karşı çerçeveleme hareketi oluşturmak istemiştir. Başbakan Erdoğan hareketi 'dış mihraklar' olarak nitelendirmiş, protestocuları ise 'çapulcu', 'camide içki içtiler' gibi söylemlerle hareketin ahlaki ve dini yönüne vurgu yaparak hareketi itibarsızlaştırmaya çalışmıştır. Ayrıca kendi meşruiyetini koruduğunu göstermek amacıyla 'milli iradeye saygı' mitingleri düzenlemiştir. Başbakan Erdoğan karşı çerçeveleme hareketinde etkili olmuş ve söylemleri yankı bulmuştur. Söylemleriyle 'biz ve onlar' olarak halkı ikiye

ayırması, ülke çapında kendi desteğinin azalmadığını ve meşruiyetini koruduğunu hareket katılımcılarına göstermeye çalışmıştır. Zuo ve Benford bu konuda hareket aktörlerinin ‘karşı çerçevelemelere’ yani harekete muhalif olanların hareketin eylem çerçevelerini çürütme ya da etkisiz hale getirme girişimlerine karşı ‘yeniden çerçeveler’ geliştirerek yanıt vermesi gerektiğini savunmaktadır (Zuo ve Benford, 1995).

Üç toplumsal harekette demokrasi ana çerçevesi etrafında kendi çerçevelerini oluşturarak bir hareket başlatmıştır. Hareketlerde mikro süreçlerin önemi burada ortaya çıkmaktadır. İzlanda Mutfak Devrimi ve Öfkeli Hareketi protestocuları, Snow ve Benford öncülüğünde gelişen, hareketlerin mikro yapısal süreçleri olan kolektif eylem çerçevelerini, teşhis, tahmin ve motivasyonel çerçevelmelerini, ana çerçeveleri ve çerçeveleriyle uyumlu etkili sloganlar geliştirmede başarılı olduğu görülmektedir. Fakat Gezi Parkı Hareketi protestocuları ise teşhis ve tahmin çerçevelerinde dengeyi göz ardı etmiş, teşhis çerçevelerinin oluşturulmasına rağmen tahmin çerçevelerinde etkili ve başarılı bir çerçeveleme geliştirememiştir. Suçun sorumluluk atfı yapılmış olmasına rağmen istifa istenmiş ancak istifadan sonra ne talep ettiklerini tam ve net şekilde ortaya koyamamışlardır. Ana çerçeveleriyle uyumlu, sorunların farkındalığını arttıracak etkili sloganlar geliştirememişlerdir. Gezi Parkı protestocuları yeşil alana ve betonlaşmaya karşı sloganlar oluşturmuş fakat demokrasiyi vurgulayan sloganlara fazla rastlanmamıştır. Genellikle polis müdahalesine ve Başbakan Erdoğan’a yönelik ve meydan okuyan türde sloganlar ortaya çıkarılmıştır.

İzlanda Mutfak Devrimi protestocuları, siyasi elit ve medyanın halka yabancılaştığını ortaya çıkarmış, hükümet ve merkez bankası müdürü istifa etmiş, genel seçimler yeniden yapılmış ve yeni anayasa hazırlama sürecini başlatmıştır. Halk arasından rastgele seçilen 1500 kişilik bir grup anayasa tasarımları hazırlamaya başlamış, anayasa yani halkın ‘siyasal sözleşmesi’ halkın katılımıyla hazırlanmaya başlamıştır. Böylece İzlanda halkı katılımcı anayasa yapmanın örneğini tüm milletlere göstermiştir. Öfkeli Hareketi protestocuları, iki partiye indirgenmiş demokratik sisteme son vermiş ve iki yeni ulusal partinin doğmasını sağlamıştır. Siyasetin yapılış biçimindeki ikilikleri de açığa çıkarmıştır. Gezi Parkı protestoları sonucunda ise başarılı olan karşı çerçeveleme hareketinin etkisiyle hükümet, farklı meslek gruplarına ve öğrencilere yönelik bir dizi kısıtlayıcı ve cezaya yönelik önlemler alma girişimleri göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Aldikacti, G. M. (2001). *Framing, Culture, and Social Movements: A Comparison of Feminist and Islamist Women's Movement in Turkey*. Doktora Tezi. Pensilvanya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pensilvanya.
- Altınkaş, E. ve Arman, M. N. (2011). Amerika Birleşik Devletleri'nde Popülist Yeni Sağ: Çay Partisi Hareketi. *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 41–54.
- Amin, S., Arrighi, G., Frank, A. G. ve Wallerstein, I. (1993). *Büyük Kargaşa : Yeni Toplumsal Hareketlerin Krizi* (Çev. E. Akbulut). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Anderson, P. (1988). *Gramsci, Hegemonya Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*. İstanbul: Alan Yayınları.
- Anduiza, E., Cristancho, C. ve Sabucedo, J. M. (2014). Mobilization Through Online Social Networks: The Political Protest of the Indignados in Spain. *Information Communication and Society*, 17(6), 750–764. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2013.808360>
- Arrighi, G., Hopkins, T. K. ve Wallerstein, I. (1995). *Sistem Karşısı Hareketler* (Çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen). İstanbul: Metis Yayınları.
- Asara, V. (2013). The Indignados Movement in Barcelona. FramingThe Crisis and Democracy. *10th International Conference of The European Society for Ecological Economics*, 104–106.
- Asara, V. (2016). The Indignados as a Socio-Environmental Movement: Framing the Crisis and Democracy. *Environmental Policy and Governance*, 26(6), 527–542. <https://doi.org/10.1002/eet.1721>
- Asrak, T. ve Çoşkun, M. K. (2008). Kamusal Alan Ve Toplumsal Hareketler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(1), 121–149.

- Barbas, A. ve Postill, J. (2017). Communication Activism as a School of Politics: Lessons From Spain's Indignados Movement. *Journal of Communication*, 67(5), 646–664. <https://doi.org/10.1111/jcom.12321>
- Bateson, G. (1972). *Steps to an Ecology of Mind*. Northvale, New Jersey London : Jason Aronson Inc.
- Benford, R. D. (1997). An Insider's Critique of The Social Movement Framing Perspective. *Sociological Inquiry*, 67(4), 409–430. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.1997.tb00445.x>
- Benford, R. D. (2005). The Half-Life of the Environmental Justice Frame: Innovation, Diffusion, and Stagnation. In *Power, Justice and the Environment: A Critical Appraisal of the Environmental Justice Movement* (pp. 37–54). The MIT Press.
- Benford, R. D. ve Snow, D. A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, 26, 611–639.
- Bergmann, E. (2014). The Pots and Pans Revolution — and Defiance Abroad. İçinde *Iceland and the International Financial Crisis* (ss. 150-169). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137332004>
- Bernburg, J. G. ve Víkingisdóttir, A. S. (2016). Political Opportunity, Framing, and Mobilization in Iceland's Post-Crash Protests. İçinde V. Ingimundarson, P. Urfalino, ve I. Erlingsdóttir (Edt.), *Iceland ' s Financial Crisis The politics of blame, protest, and reconstruction* (ss. 81–102). Routledge.
- Blumer, H. (1995). Social Movements. In S. M. Lyman (Ed.), *Social Movements. Main Trends of the Modern World* (pp. 60–83). Palgrave Macmillan. https://doi.org/https://doi.org/10.1007/978-1-349-23747-0_5
- Bobbio, N. (1993). Gramsci ve Sivil Toplum Kavramı. İçinde J. Keane (Edt.), *Sivil Toplum ve Devlet Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar* (Çev. E. Akın, A. Bora, A. Çiğdem, L. Köker, M. Küçük ve A. Nur). (ss. 91–116). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Buechler, S. M. (1995). New Social Movement Theories. *Sociological Quarterly*, 36(3), 441–464. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1995.tb00447.x>

- Buechler, S. M. (2004). The Strange Career of Strain and Breakdown Theories of Collective Action. In D. A. Snow, S. A. Soule, ve H. Kriesi (Edt.), *The Blackwell Companion to Social Movements* (ss. 47–66). Blackwell Publishing.
- Buechler, S. M. (2016). *Understanding Social Movements Theories from the Classical Era to the Present*. Routledge.
- Burgess, S. ve Keating, C. (Cricket). (2013). Occupy the Social Contract! Participatory Democracy and Iceland's Crowd-Sourced Constitution. *New Political Science*, 35(3), 417–431. <https://doi.org/10.1080/07393148.2013.813694>
- Candemir, Ü. S. ve İzmir, M. (2013). *Taksim Gezi Parkı Olayları Raporu*.
- Castaneda, E. (2022). %1'e Meydan Okumak Indignados ve Occupy Hareketleri. İçinde *Toplumsal Hareketler 1768-2018* (ss. 330–351). Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Castañeda, E. (2012). The Indignados of Spain: A Precedent to Occupy Wall Street. *Social Movement Studies*, 11(3–4), 309–319. <https://doi.org/10.1080/14742837.2012.708830>
- Castells, M. (2013). *İsyar ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Çayır, K. (2016). *Yeni Sosyal Hareketler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Cereb, E. D. (2014). *Framing Taksim Solidarity Platform's Gezi Park Protest: Exploring The Extent of Environmental Concerns in The Movement*. M.A. Thesis. İstanbul Technical University Department of Humanities and Social Sciences Political Studies Programme, İstanbul. <http://journal.stainkudus.ac.id/index.php/equilibrium/article/view/1268/1127>
- Çetin, B. N. (2008). Küreselleşme Karşıtlarına Göre Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Nitelikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 7(1), 94–104.
- Çetinkaya, D. (2008). *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chong, D. ve Druckman, J. N. (2007). Framing theory. *Annual Review of Political Science*, 10, 103–126. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.10.072805.103054>

- Chrona, S. ve Bee, C. (2017). Right to Public Space and Right to Democracy: The Role of Social Media in Gezi Park. *Research and Policy on Turkey*, 2(1), 49–61. <https://doi.org/10.1080/23760818.2016.1272267>
- Cohen, J. (2016). Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler. İçinde K. Çayır (Edt.), *Yeni Sosyal Hareketler* (ss. 101–112). Kaknüs Yayınları.
- Conerly, T. R., Holmes, K. ve Tamang, A. L. (2021). *Introduction to Sociology* (3.). OpenStax. <https://openstax.org/details/books/introduction-sociology-3e>
- Cossarini, P. (2014). Protests, Emotions and Democracy: Theoretical Insights from the Indignados Movement. *Global Discourse: An Interdisciplinary Journal of Current Affairs and Applied Contemporary Thought*, 4(2–3), 291–304. <https://doi.org/10.1080/23269995.2014.895930>
- Crossley, N. (2002). *Making sense of social movements*. Open University Press.
- Della Porta, D. ve Diani, M. (2006). Social Movements An Introduction. Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9781118725771.ch25>
- Della Porta, D. ve Diani, M. (2020). *Toplumsal Hareketler* (Çev. P. Çakır ve C. Gülbudak). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Della Porta, D. ve Felicetti, A. (2019). Iceland’s Mobilization in the Financial Crisis. *Journal of Representative Democracy*, 58(1), 67–84. <https://doi.org/10.1080/00344893.2019.1624600>
- Diani, M. (1992). The Concept of Social Movement. *The Sociological Review*, 40(1), 1–25. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.1992.tb02943>
- Diani, M. (2004). Networks and Participation. In D. A. Snow, S. A. Soule, ve H. Kriesi (Edt.), *The Blackwell Companion to Social Movements* (ss. 339–359). Blackwell Publishing.
- Druckman, J. N. (2001). The implications of framing effects for citizen competence. *Political Behavior*, 23(3), 225–256. <https://doi.org/10.1023/A:1015006907312>
- Dural, A. B. (2007). A.Gramsci Düşüncesinde Tarihsel Blok/ Hegemonya/ Aydınlar Ve Bunalım Süreçleri Kavramları: *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 55–68. <https://dergipark.org.tr/en/pub/trakyasobed/issue/30231/326454>

- Dural, A. B. (2012). Antonio Gramsci ve Hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 309–321.
- Edwards, B. ve McCarthy, J. D. (2004). Resources and Social Movement Mobilization. İçinde H. K. David A. Snow, Sarah A. Soule (Edt.), *The Blackwell Companion to Social Movements* (ss. 116–152). Blackwell Publishing.
- Eisinger, P. K. (1973). The Conditions of Protest Behavior in American Cities. *American Political Science Review*, 67(1), 11–28. <https://doi.org/10.2307/1958525>
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- Erdoğan, İ. (2008). Haber Çerçeveleme: Kuram ve Tipoloji. *Marmara İletişim Dergisi*, 13(13), 35–52.
- Ete, H. ve Taştan, C. (2014). *Gezi Eylemleri: Kurgu ile Gerçeklik Arasında*. SETA.
- Eyerman, R. (1984). Social Movement and Social Theory. *Sociology*, 18(1), 71–82.
- Farro, A. L. ve Demirhisar, D. G. (2014). The Gezi Park Movement: a Turkish Experience of The twenty-first-century Collective Movements. *International Review of Sociology*, 24(1), 176–189. <https://doi.org/10.1080/03906701.2014.894338>
- Fernandez, R. M. ve McAdam, D. (1988). Social networks and social movements: Multiorganizational fields and recruitment to Mississippi Freedom Summer. *Sociological Forum*, 3(3), 357–382. <https://doi.org/10.1007/BF01116431>
- Flynn, S. I. (2011). Types of Social Movements. İçinde S. The Editors of Press (Edt.), *Theories of Social Movements* (ss. 28–38). Salem Press.
- Fominaya, C. F. (2010). Collective Identity in Social Movements: Central Concepts and Collective Identity in Social Movements: Central Concepts and Debates. *Sociology Compass*, 4(6), 393–404.
- Gamson, W. A. (1992). *Talking politics*. Cambridge University Press.

- Gamson, W. A. (1995). Constructing Social Protest. İçinde H. Johnston ve B. Klandermans (Edt.), *Social Movements and Culture* (ss. 85–106). University of Minnesota Press.
- Gamson, W. A. ve Meyer, D. S. (1996). Framing Political Opportunity. In D. McAdam, J. D. McCarthy, ve M. N. Zald (Edt.), *Comparative Perspectives on Social Movements* (ss. 275–290). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511803987.014>
- Garner, R. A. ve Zald, M. N. (1987). The Political Economy of Social Movements Sectors. İçinde M. N. Zald ve J. D. McCarthy (Edt.), *Social Movements in an Organizational Society: Collected Essays* (ss. 293–317). Transaction Publishers.
- Gerhards, J. ve Rucht, D. (1992). Mesomobilization: Organizing and Framing in Two Protest Campaigns in West Germany. *American Journal of Sociology*. <https://doi.org/10.1086/230049>
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji Kısa Fakat eleştirel Bir Giriş* (Çeviren: Ü. Y. Battal). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Giugni, M. (2011). Political opportunity: still a useful concept? İçinde M. Hanagan ve C. Tilly (Edt.), *Contention and Trust in Cities and States* (ss. 271–283). Springer Dordrecht. <https://doi.org/10.1007/978-94-007-0756-6>
- Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Northeastern University Press. <https://doi.org/10.1176/ajp.132.10.1093-a>
- Goodwin, J. ve Jasper, J. M. (1999). Caught in a Winding, Snarling Vine: The Structural Bias of Political Process Theory. *Sociological Forum*, 14(1), 27–54. <https://doi.org/10.1023/a:1021684610881>
- Goodwin, J., Jasper, J. M. ve Polletta, F. (2001). *Passionate Politics: Emotions and Social Movements*. The University of Chicago Press. https://doi.org/10.1007/978-0-387-30715-2_27
- Goodwin, J., Jasper, J. M. ve Polletta, F. (2004). Emotional Dimensions of Social Movements. *The Blackwell Companion to Social Movements*, 413–432. <https://doi.org/10.1002/9780470999103.ch18>

- Güler, C. (2016). *Dünden Bugüne Uluslararası Sendikal Hareket*. Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Gurr, T. (1968). Psychological Factors in Civil Violence. *World Politics*, 20(2), 245–278.
- Habermas, J. (1981). New Social Movements. *Telos Press*, 49, 33–37.
- Habermas, J. (2004). Kamusal Alan. İçinde M. Özbek (Edt.), *Kamusal Alan* (1.). Hil Yayın.
- Hampson, N. (1981). *Aydınlanma Çağı* (Çev. J. Parla). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Hart, S. (1996). The cultural dimension of social movements: A theoretical reassessment and literature review. *Sociology of Religion: A Quarterly Review*, 57(1), 87–100. <https://doi.org/10.2307/3712006>
- Heberle, R. (1949). Observations on the Sociology of Social Movements. *Source: American Sociological Review*, 14(3), 346–357.
- Hedley, M. ve Clark, S. A. (2007). The Microlevel Discourse of Social Movement Framing: Debating Antiwar Protests on a University Listserv. *Sociological Focus*, 40(1), 26–47. <https://doi.org/10.1080/00380237.2007.10571297>
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*. Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2015). *Siyasetin Temel Kavramları* (Çev. Hayrettin Özler). Ankara: Liberte Yayın Grubu .
- Hunt, S. A. ve Benford, R. D. (2004). Collective Identity, Solidarity, and Commitment. İçinde D. A. Snow, S. A. Soule, ve H. Kriesi (Edt.), *The Blackwell Companion to Social Movements* (ss. 433–457). Blackwell Publishing.
- Hunt, S. A., Benford, R. D. ve Snow, D. A. (1994). Identity Fields: Framing Processes and the Social Construction of Movement Identities. İçinde *New Social Movements: From Ideology to Identity* (ss. 185–208). Temple University Press. <https://doi.org/10.2307/591129>
- Jasper, J. M. (2002). *Ahlaki Protesto Sanatı* (Çev. S. Ömer). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Jasper, J. M. (2004). *A strategic approach to collective action: looking for agency in social-movement choices*. 9(1), 1–16.
- Jasper, J. M. (2020). Social Movements. İçinde *The New Handbook of Political Sociology* (ss. 627–645). <https://doi.org/10.4135/9780857020147.n129>
- Jenkins, J. C. (1983). Resource Mobilization Theory and The Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 9(1), 527–553.
- Jiménez, L. G., Medina, R. Z. ve Fernández, R. M. (2014). The construction of symbolic power: Comparing offline and online media representations of occupy the street in Spain. *International Journal of Communication*, 8(1), 2540–2560.
- Jonsson, I. (2012). Explaining the Crisis of Iceland. *Journal of Critical Realism*, 11(1), 5–39. <https://doi.org/10.1558/jcr.v11i1.5>
- Jonsson, I. (2016). Economic Crisis and Real Critical Junctures – on The Decay of The Political Party System of Iceland. *The Polar Journal*, 6(1), 131–151. <https://doi.org/10.1080/2154896X.2016.1171003>
- Júlíusson, Á. D. ve Helgason, M. S. (2013). The roots of the Saucepan Revolution in Iceland ÁRNI. İçinde C. F. Fominaya ve L. Cox (Eds.), *Understanding European Movements: New social movements, global justice struggles, anti- austerity protest Edited* (pp. 189–202). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203083710>
- Keane, J. (1993). *Sivil Toplum ve Devlet Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kendall, D. (2012). *Sociology in Our Times: The Essentials*. Cengage Learning.
- Kendall, D. (2020). *Sociology in Our Times: The Essentials - Diana Kendall - Google Kitaplar*. Cengage Learning.
- Klandermans, B. (1984). Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory. *American Sociological Review*, 49(5), 583–600. <https://doi.org/10.2307/2095417>
- Kökalan Çımrın, F. (2009). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Bir Hareket Olarak Karşı Küreselleşme Hareketler/ Türkiye Sosyal Forum Örneği*. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Konak, İ. (2022). İspanyol Indignados/15M Hareketi Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 386–401.
- Konda. (2013). *Gezi parki araştırması: Kimler, Neden Oradalar ve Ne İstiyorlar?*
- Konda. (2014). *Gezi raporu: Toplumun “Gezi Parkı Olayları” algısı - Gezi Parkındakiler kimlerdi?* <https://twitter.com/kondaarastirma>
- Kozak, İ. E. (1992). İşçi Sendikalarının Tarihi Gelişimi (İngiltere Örneği). *Journal of Science Policy Conferences*, 37–38, 63–81.
- Krinsky, J. ve Crossley, N. (2014). Social Movements and Social Networks: Introduction. *Social Movement Studies*, 13(1), 1–21. <https://doi.org/10.1080/14742837.2013.862787>
- Küçükaydın, D. (2013). *Gezi Direnişi Yazıları*. İstanbul: Köksüz Yayınlar.
- Lacław, E. (2011). Popülizm: Bir Ad Ne İçerir? *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 135–146.
- Le Bon, G. (2018). *Kitlelerin Psikolojisi* (Çev. E. Ataçay). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Likki, T. (2014). Unity within diversity: A Social Psychological Analysis of The Internal Diversity of The Indignados Movement. *Contemporary Social Science*, 9(1), 15–30. <https://doi.org/10.1080/21582041.2013.851403>
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- McAdam, D. (1982). *Political Process and the Development of Black Insurgency 1930-1970*. The University of Chicago Press Chicago.
- McAdam, D. (1988). Micromobilization Contexts and Recruitment to Activism. *International Social Movement Research*, 1, 125–154.
- McAdam, D. (1996). Conceptual Origins, Current Problems, Future Direction. İçinde D. McAdam, J. D. McCarthy, ve Meyer N. Zald (Edt.), *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Culturel Framing* (ss. 23–40). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511803987.003>

- McAdam, D. ve Tarrow, S. (2021). Strands of Classical Theory in the Study of Social Movements. İçinde S. Abrutyn ve O. Lizardo (Edt.), *Handbook of Classical Sociological Theory* (ss. 467–486). Springer Nature Switzerland. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/978-3-030-78205-4>
- McAdam, D., Tarrow, S. ve Tilly, C. (2001). *Dynamics of Contention*. Cambridge University Press.
- Mccarthy, J. D. ve Zald, M. N. (1977). Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory'. *Ajs*, 82(6), 1212–1241. <http://www.journals.uchicago.edu/t-and-c>
- McCarthy, J. D. ve Zald, M. N. (2006). The Enduring Vitality of the Resource Mobilization Theory of Social Movements. İçinde J. H. Turner (Edt.), *Handbook of Sociological Theory* (ss. 533–565). Plenum Publishers. https://doi.org/10.1007/0-387-36274-6_25
- Melo, D. F. (2016). Women's mobilisation in the Portuguese revolution: context and framing strategies. *Social Movement Studies*, 15(4), 403–416. <https://doi.org/10.1080/14742837.2016.1149460>
- Melucci, A. (1980). The new social movements: A theoretical approach. *Social Science Information*, 19(2), 199–226. <https://doi.org/10.1177/053901848001900201>
- Melucci, A. (1996). *Challenging Codes: Collective Action in The Information Age* (J. C. Alexander (Ed.)). Cambridge University Press.
- Mengelberg, K. (1961). Lorenz Von Stein and his Contribution to Historical Sociology. *Journal of the History of Ideas*, 22(2), 267–274.
- Meyer, D. S. ve Minkoff, D. C. (2004). Conceptualizing political opportunity. *Social Forces*, 82(4), 1457–1492. <https://doi.org/10.1353/sof.2004.0082>
- Minsky, M. (1975). A Framework for Representing Knowledge. İçinde P. Winston (Edt.), *The Psychology of Computer Vision* (ss. 211–277). McGraw-Hill.
- Morell, M. F. (2012). The Free Culture and 15M Movements in Spain: Composition, Social Networks and Synergies. *Social Movement Studies*, 11(3–4), 1–7. <https://doi.org/10.1080/14742837.2012.710323>

- Morris, A. ve Herring, C. (1984). Theory and Research in Social Movements: A Critical Review. *Annual Review of Political Science*, 1–78.
- Morris, A. ve Staggenborg, S. (2004). Leadership in Social Movements. İçinde D. A. Snow, S. A. Soule, ve H. Kriesi (Eds.), *The Blackwell Companion to Social Movements* (ss. 171–196). Blackwell Publishing.
- Nefes, T. S. (2017). The Impacts of The Turkish Government’s Conspiratorial Framing of The Gezi Park Protests. *Social Movement Studies*, 16(5), 610–622. <https://doi.org/10.1080/14742837.2017.1319269>
- Ness, V. ve Summers-Effler, E. (2018). Emotions In Social Movements. İçinde *The Wiley Blackwell Companion to Social Movements* (ss. 411–428).
- Noakes, J. A. ve Johnston, H. (2005). Frames of Protest: A Road Map to a Perspective. In J. A. Noakes ve H. Johnston (Eds.), *Frames of Protest: Social Movements and the Framing Perspective* (ss. 1–32). Rowman ve Littlefield Publishers.
- Noy, D. (2009). When Framing Fails: Ideas, Influence, and Resources in San Francisco’s Homeless Policy Field. *Social Problems*, 56(2), 223–242. <https://doi.org/10.1525/sp.2009.56.2.223>
- Oberschall, A. (2017). *Social Movements: Ideologies, Interest, and Identities*. Transaction Publishers.
- Offe, C. (2016). Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması. İçinde K. Çayır (Edt.), *Yeni Sosyal Hareketler Hareketler* (ss. 47–74). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Oktavianus, J., Davidson, B. ve Guan, L. (2021). Framing and Counter-Framing in Online Collective Actions: The Case of LGBT Protests in a Muslim Nation. *Information Communication and Society*, 26(3), 479–495. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2021.1954232>
- Oliver, P. E., Cadena-Roa, J. ve Strawn, K. D. (2003). Emerging Trends in the Study of Protest and Social Movements. *Research in Political Sociology*, 12(1), 213–244. [https://doi.org/10.1016/s0895-9935\(03\)12009-8](https://doi.org/10.1016/s0895-9935(03)12009-8)
- Oliver, P. ve Johnston, H. (2000). What a Good Idea! Ideologies and Frames in Social Movement Research. *Mobilization: An International Journal*, 5(1), 37–54. <https://doi.org/10.17813/mai.5.1.g54k222086346251>

- Olson, M. (1971). *The Logic of Collective Action*. Harvard University Press.
- Özbek, M. (2004). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Özen, H. ve Avcı, Ö. (2013). Her Yer Taksim Her Yer Direniş: Kentsel Bir Hareketin Ulusal Yayılımı. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi* 3, 3(1-2), 31-45.
- Özger, O. (2021). AKP Siyasetinde Popülist Bir İnşa Pratiği Olarak Milli İrade Söylemi. *Moment Journal*, 8(1), 330-352. <https://doi.org/10.17572/mj2021.1.330352>
- Pauli, B. J. (2017). Social Movements, Theory of. İçinde B. S. Turner (Edt.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Social Theory* (ss. 14-1). John Wiley and Sons, Ltd. Published.
- Pellow, D. N. (2001). Environmental justice and the political process. *The Sociological Quarterly*, 42(1), 47-67.
- Pinnick, A. (2007). *Variations in Diagnostic and Prognostic Framing in the Zapatista Army of National Liberation(EZLN) Movement*. Master Degree. Minot State University Major Subject: Sociology, Minot. <https://doi.org/10.1080/00102208008946937>
- Piven, F. F. ve Cloward, R. A. (1979). *Poor People's Movements: How They Succeed, Why They Fail*. New York: Random House.
- Polat, F. (2015). Dünya Sistemik Krizinin Bir Parçası Olarak Gezi Parkı Direnişi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(17), 97-117.
- Polletta, F. (2008). Culture and Movements. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 619(1), 78-96. <https://doi.org/10.1177/0002716208320042>
- Polletta, F. ve Jasper, J. M. (2001). Collective Identity and Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 27, 283-305.
- Ritzer, G. (2011). Symbolic Interactionism. İçinde *Sociological Theory* (ss. 351-390). McGraw-Hill. <https://doi.org/10.1177/0038038596030003012>
- Romanos, E., Sola, J. ve Rendueles, C. (2022). The Political Economy of The Spanish Indignados: Political Opportunities, Social Conflicts, and Democratizing

- Impacts. *Social Movement Studies*, 22(3), 438–457.
<https://doi.org/10.1080/14742837.2022.2061940>
- Rovisco, M. (2016). A New “Europe from Below” Cosmopolitan Citizenship, Digital Media and the Indignados Social Movement. *Comparative European Politics*, 14(4), 435–457. <https://doi.org/10.1057/cep.2015.30>
- Rovisco, M. (2017). The Indignados Social Movement and The Image of The Occupied Square: The Making of a Global Icon. *Visual Communication*, 16(3), 337–359. <https://doi.org/10.1177/1470357217702088>
- Rucht, D. ve Neidhardt, F. (2002). Towards a “Movement Society”? On the Possibilities of Institutionalizing Social Movements. *Social Movement Studies*, 1(1), 7–30. <https://doi.org/10.1080/14742830120118873>
- Sallan Gül, S., Sezer, M. ve Kahya Nizam, Ö. (2015). Eylemcilerin Gözünden Bir Sosyal Hareket ve Kent Hakkı Talebi Olarak Taksim Gezi Parkı Eylemleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(22), 1–28.
- Satheesh, S., ve Benford, R. D. (2007). Framing and Social Movements. İçinde *The Blackwell Encyclopedia of Sociology* (ss. 1–5). John Wiley and Sons, Ltd. Published. <https://doi.org/10.1002/9781405165518.wbeosf065.pub2>
- Scheufele, D. A. ve Tewksbury, D. (2007). Framing, Agenda Setting, and Priming: The Evolution of Three Media Effects Models. *Journal of Communication*, 56(1), 9–20. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2006.00326.x>
- Schwarz, C. H. (2019). Collective Memory and Intergenerational Transmission in Social Movements: The “Grandparents’ Movement” in Iceland, The Indignados Protests, and The Spanish Transition. *Memory Studies*, 1–18. <https://doi.org/10.1177/1750698019856058>
- Smelser, N. J. (1965). *Theory of Collective Behavior*. The Free Press. <https://doi.org/10.2307/40176713>
- Snow, A., Zurcher, L. A. ve Eklund-Olson, J. ve S. (1980). Social Networks and Social Movements : A Microstructural Approach to Differential Recruitment. *American Sociological Review*, 45(5), 787–801.

- Snow, D. A. (2013). Social movements. İçinde *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*.
<https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbespm192>
- Snow, D. A. ve Benford, R. (1988). Ideology, Frame Resonance, and Participant Mobilization. *International Social Movement Research, February*, 197–218.
- Snow, D. A. ve Benford, R. (1992). Master Frames and Cycles of Protest. İçinde A. Morris and C. M. Mueller (Edt.), *Frontiers in Social Movement Theory* (ss. 133–154). Yale University Press.
- Snow, D. A., Benford, R. D., Mccammon, H. J., Hewitt, L. ve Fitzgerald, S. (2014). *The Emergence, Development, And Future of the Framing Perspective: 25+ Years Since "Frame Alignment"*. 19(1), 23–45.
- Snow, D. A. ve Corrigall- Brown, C. (2005). Falling on Deaf Ears: Confronting the Prospect of Nonresonant Frames. İçinde D. Croteau, W. Hoynes, and R. Charlotte (Eds.), *Rhyming hope and history: Activists, Academics and Social Movement Scholarship* (ss. 222–238). University of Minnesota Press.
- Snow, D. A., Rochford, E. B., Worden, S. K. ve Benford, R. D. (1986). Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation. *American Sociological Review*, 51(4), 464. <https://doi.org/10.2307/2095581>
- Snow, D. A., Vliegthart, R. ve Ketelaars, P. (2019). The Framing Perspective on Social Movements: Its Conceptual Roots and Architecture. İçinde D. A. Snow, S. A. Soule, H. Kriesi, ve H. J. McCammon (Edt.), *The Wiley Blackwell Companion to Social Movements* (ss. 392–410). Hoboken, NJ: Wiley Blackwell.
<https://doi.org/10.1002/9781119168577.ch22>
- Staggenborg, S. (2002). The “Meso” in Social Movement Research. İçinde D. S. Meyer, N. Whittier and B. Robnett (Edt.), *Social Movements; Identity, Culture, and the State* (ss. 124–139). Oxford University Press.
- Tarrow, S. (1996). States and opportunities: The political structuring of social movements. İçinde D. McAdam, J. D. McCarthy and M. N. Zald (Edt.), *Comparative Perspectives on Social Movements* (ss. 41–61). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511803987.004>

- Tarrow, S. G. (2011). *Power in Movement Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge University Press.
- Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution*. Addison-Wesley Publishing. <https://doi.org/10.4324/9781315205021-5>
- Tilly, C. (2005). *Avrupa'da Devrimler* (Çev. Ö. Arıkan). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Tilly, C., Castaneda, E. ve Wood, J. L. (2020). *Toplumsal Hareketler 1768-2018* (Çev. Orhan Düz). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Touraine, A. (1985). An Introduction to the Study of Social Movements. *Social Research*, 52(4), 749–787. <https://doi.org/10.4324/9781315662817-6>
- Touraine, A. (2002a). *Modernliğin Eleştirisi* (Çev. H. Tufan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, A. (2002b). The Importance of Social Movements. *Social Movement Studies*, 1(1), 89–95. <https://doi.org/10.1080/14742830120118918>
- Touraine, A. (2016). Toplumdan Toplumsal Harekete. İçinde K. Çayır (Edt.), *Yeni Sosyal Hareketler* (ss. 31–43). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Trumpy, A. J. (2016). 'I Hate It, But It Still Sounds Good': Collective Identity and the Evaluation of Oppositional Frame Resonance. *Social Movement Studies*, 15(2), 164–179. <https://doi.org/10.1080/14742837.2015.1060157>
- Türkdoğan, O. (2015). *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Türkiye Barolar Birliği. (2014). Gezi Hukuki İzleme Grubu Gezi Raporu: Demokrasi ve Totalitarizm Sarkacındaki Türkiye. İçinde *Türkiye Barolar Birliği Yayınları*.
- Turner, R. H. ve Killian, L. M. (1987). *Collective Behavior*. Prentice-Hall.
- Tversky, A. ve Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Experiments in Environmental Economics*, 211(30), 453–458. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-2391-4_2
- Uysal, A. (2016). *Toplumsal Hareketler Sosyolojisi*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Vergin, N. (2015). *Siyasetin Sosyolojisi*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık.

- Vijay, D., ve Kulkarni, M. (2012). Frame Changes in Social Movements: A Case Study. *Public Management Review*, 14(6), 747–770. <https://doi.org/10.1080/14719037.2011.642630>
- Viterna, J. (2013). *Women in War: The Micro-Processes of Mobilization in El Salvador*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1177/0094306115621526uu>
- Vogiatzoglou, M. (2017). Iceland’s Mobilization in the Financial Crisis. İçinde D. Della Porta, M. Andretta, T. Fernandes, F. O’Connor, E. Romanos ve M. Vogiatzoglou (Edt.), *Late Neoliberalism and its Discontents in the Economic Crisis* (ss. 39–64). Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.33167/2184-2078.rpcp2018.10/pp.121-126>
- Webb, E. (2013). Second Image (Reversed), Framing Effects, and Turkey’s Gezi Park Demonstrations. *E-International Relations*, 1–4. <http://www.e-ir.info/2013/07/01/second-image-reversed-framing-effects-and-turkeys-gezi-park-demonstrations/>
- Welsh, I. ve Chesters, G. (2001). Re-Framing Social Movements : Margins, Meanings and Governance. *ECPR Conference*, 29.
- Whittier, N. (2002). Meaning and Structure in Social Movements. İçinde D. S. M. Meyer, N. Whittier, ve B. Robnett (Edt.), *Social Movements: Identity, Culture, and the State* (ss. 289–308). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1086/380524>
- Yeniçıktı, N. T. (2014). İletişimsel Eylem ve Facebook: Gezi Parkı Olaylarında Sosyal Medyanın Gücü. *Selçuk İletişim*, 8(2), 263–284.
- Yıldırım, Y. (2012). *Yeni Toplumsal Hareketlerin Siyasal Olanı Belirlemedeki Rolü: Avrupa Sosyal Forumu ve Hareketlerin Avrupasını Karmak*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, Y. (2019). Krizden Demokratik Çıkış: İzlanda Siyasetinde 2008-2017 Arası Gelişmeler. *Sosyoekonomi*, 27(39), 187–203. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2019.01.11>
- Yıldırım, Y. (2020). *Sosyal Forum’dan Öfkeli’ler’e*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Zald, M. N. (1979). *Macro Issues in the Theory of Social Movements: SMO Interaction, the Role of Counter-Movements and Cross-National Determinants of the Social Movement Sector* (No. 204).
- Zald, M. N. ve Ash, R. (1966). Social Movement Organizations: Growth, Decay, and Change. *Social Forces*, 44(3), 327–341. <https://doi.org/10.4324/9781315129648>
- Zuo, J. ve Benford, R. D. (1995). Mobilization Processes and the 1989 Chinese Democracy Movement Jiping. *The Sociological Quarterly*, 36(1), 131–156.

ONLINE KAYNAKLAR

Crossley, N. (2002). *Making sense of social movements*. Open University Press.
https://books.google.com/books/about/Making_Sense_of_Social_Movements.html?hl=tr&id=sHpEBgAAQBAJ

Democracia Real Ya Manifiesto. (n.d).
<http://www.democraciarealya.org.es/manifiesto-comun/>. Erişim Tarihi: 24.09.2023

Gümüş, K., Karabey, H., ve Beyazıt, E. (n.d). *Ne İstiyoruz.*
<http://www.taksimplatformu.com/>. Erişim Tarihi: 07.11.2023

Habermas, Jurgen. (n.d). https://tr.wikipedia.org/wiki/Jürgen_Habermas. Erişim Tarihi: 13.04.2023

Hükümetin Temel Hak ve Özgürlüklere, Kent Yaşamına Müdahalelerine Yönelik Türkiye’de Eylemler. <https://tihv.org.tr/gunluk-ih-raporlari/22-24-haziran-2013-gunluk-insan-haklari-raporu/>. Erişim Tarihi: 08.11.2023

MO, İ. (2023). *Taksim Dayanışması Güncesi.* <http://www.mimarist.org/taksim-dayanismasi-guncesi>

Smelser, N. J., Turner, R. H. ve Killian, L. M. (n.d). *Collective Behaviour.*
<https://www.britannica.com/science/collective-behaviour>. Erişim Tarihi: 20.02.23

Taksim Dayanışması. (2013). *Sokakta birleştik, sokakta kazanacağız! Gezi Parkı’na, emeğimize, yaşamımıza, doğamıza dokundurtmayacağız!*
<https://www.taksimdayanisma.org/page/11>. Erişim Tarihi: 08.11.2023

Taksim Dayanışması Ortak Deklarasyonu. (2013). Taksim Dayanışma Platformu.
<https://www.taksimdayanisma.org/page/11> Erişim Tarihi: 08.11.2023